

ՄԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԱՎԵՏԻՔ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ԼԳՀ ՄԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԺԵԲԱՆԱԿԱՆ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԵՐԿՐՈՒՄ
ՄԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒՅՆ ՆԱԽԱՍԿԻՉԲ 6

ՆԱՐԵԿ ԶՈՉԱՐՅԱՆ

ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՐԱՆՁԱՏՄԱՆ ՍԿՁԲՈՒՆՔԸ
ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ
ԵՐԱՇԽԱՎՈՐՄԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒՅՆ ՆԱԽԱՊԱՅՄԱՆ 16

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՀՐԱՉԻԿ ՅԱՐՄԱԼՈՅԱՆ

ՄԱԿ-Ի ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ
ՆԱԽԱԳԵՊԱՅԻՆ ԲՆՈՒՅԹԸ 22

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՍԵՐԺԻԿ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԵԱԿԱՆ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՉԱՐԱՇԱՀԵԼԸ ՀԱՆՅԱԿԱԶՄԻ
ՈՐԱԿՅԱԼ ՀԱՏԿԱՆԻՇԸ ԵՎ ԱՐԱՐՔԻ ՈՐԱԿՄԱՆ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ
ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՆԴՐԱՀԱՐՈՒՅՑ ՀԱՐՅԵՐ 26

ՀԱՅԿ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՏՈՒԺՈՂԻ ՀԵՏ ՀԱՇՏՎԵԼՈՒ ՀԻՄՔՈՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՅ
ԱԶԱՏԵԼՈՒ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐԻ
ՏԱՐԲԵՐԱԿՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 32

ԱՐՏԱԿ ՄՆՃԱԿԱՆՅԱՆ

ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 356-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾ (ՀՐԱՄԱՆ ՉԿԱՏԱՐԵԼԸ):
ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 44

ԱՐՄԱՆ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՖԻՆԱՆՍԱԲԱՆԿԱՅԻՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ
ՈՒԴՂՎԱԾ ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈՂԻԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ 52

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՎԱՀՐԱՍ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ 56

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԱՅԵ ՀՈՎԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՎԵՐԱՔՆՆԻՉ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԱԿՏԵՐԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՅՎՈՂ ՈՐՈՇԱԿԻՈՒԹՅԱՆ,
ԱՆՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ, ԼՐԻՎՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՆՊԱՏԱԿԱՀԱՐՄԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՀԱՆՁՆԵՐԻ ՏԱՐԱՆՁԱՏՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 72

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՈՐԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ 78

RESUME 110

Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ԼՂՀ Նախագահի աշխատակազմի պետաիրավական վարչության
իրավաբանական բաժնի առաջատար մասնագետ,
ԱրՊՀ իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

**ԼՂՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ
ԱՐԺԵԲԱՆԱԿԱՆ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԵՐԿՐՈՒՄ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՏԱՏՄԱՆ
ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒՅՆ ՆԱԽԱՍԿԻՉԲ**

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Ցանկա-
ցած պետության
իրավական
ուղորտում ձեռք
բերած նվա-
ճումների և հե-
տագա անելիք-
ների մասին
պատկերացում
կարելի է կազ-

մել՝ ուսումնասիրելով նրա Սահմանադրու-
թյունը և առանձնակի ուշադրություն դարձ-
նելով նրա արժեքային համակարգին: Եթե
հաշվի առնենք այն հանգամանքը, որ յու-
րաքանչյուր պետություն սահմանում է
սահմանադրական այս կամ այն դոկտրի-
նան, ապա դժվար չէ տեսականորեն
պատկերացնել այն հասարակարգը (հա-
սարակությունը), որը պատրաստակամ է
սպրեղու այդ արժեհամակարգով: Այստեղ,
սակայն, հարցը ոչ միայն այդ արժեհամա-
կարգը երկրի հիմնական օրենքում ամրագ-
րելն է, այլև դրա կենսունակության ապա-
հովումը, իսկ տվյալ պարագայում որպես
շրթայի սկզբնական օղակ պետք է հանդի-
սանա այդ արժեքները քաղաքացիների
կողմից ընկալվելը:

Ընդհանրապես մարդն իրեն շրջապա-
տող աշխարհն ու երևույթները յուրացնում
է տարբեր եղանակներով: Դրանցից մեկն
էլ ընկալումն է: «Ընկալումը տեղեկատվու-
թյան ընդունման և փոխակերպման բարդ

գործընթաց է, որն ապահովում է օբյեկտիվ
իրականության արտացոլումն ու կողմն-
որոշումը շրջակա աշխարհում»: Մարդու
կողմից շրջակա աշխարհի ընկալումը, յու-
րացման ձևերը, այս աշխարհի ճանաչումը
կախված են մարդու օրգանիզմի հոգեկան-
ֆիզիկական կառուցվածքից, ընկալման
օրգանների կառուցվածքից, բարձրագույն
նյարդային գործունեությունից, ուղեղից²:
Եթե Սահմանադրության կամ իրավական
ակտերի ընկալումը կախված է մարդկանց
գիտակցությունից և կամքից, ապա նրա
դրույթների իրացումը՝ մարդկանց պատ-
րաստականությունից, իրավագիտակցու-
թյունից ու պետականորեն երաշխավոր-
ված բարենպաստ մթնոլորտից: Սակայն
այստեղ պետք է հաշվի առնել այն հանգա-
մանքը, որ մարդկանց մի մասը Սահմա-
նադրությունն ընկալում ու ուսումնասիրում
է սեփական նախաձեռնությամբ (օրինակ՝
կապված ուսումնառության, աշխատան-
քային կամ մասնագիտական գործունեու-
թյան հետ), իսկ մյուս մասին այն հասու է
դառնում Սահմանադրության նորմերի քա-
րոզչության շնորհիվ, որը կարող է լինել
ինչպես նախքան Հիմնական օրենքի ըն-
դունումը, այնպես էլ դրանից հետո:

ԼՂՀ Սահմանադրության ընկալումը և
կիրառումը ոչ միայն պետության, այլև ամ-
բողջությամբ վերցրած քաղաքացիների
գործունեության առանցքն ու նպատակը
պետք է հանդիսանա, ովքեր իրենց առօր-

յա կենսագործունեությունում իրավական բնույթի հարցերի առնչությամբ պետք է առաջնորդվեն հենց Սահմանադրության նորմերով: Այս համատեքստում ընկալում ասելով՝ պետք է հասկանալ Սահմանադրության մեջ բովանդակվող բոլոր դրույթների յուրացումը՝ անկախ դրա մակարդակից:

Քաղաքացիների կողմից Սահմանադրության մասին հստակ և միանշանակ պատկերացում կազմելու համար անհրաժեշտ է, որպեսզի հնարավորինս իրական արժեքը ներկայացվի նրանց, Սահմանադրությունն առավել հասու դարձվի, մոտեցվի քաղաքացիներին: Այս նպատակի իրագործման հիմքերը ԼՂՀ-ում դրվել են դեռևս Սահմանադրության ընդունման նախօրեին, իսկ ավելի ստույգ՝ 2006թ. նոյեմբերի 15-ին, երբ մեր կողմից առաջարկություն է ներկայացվել ԼՂՀ Ազգային ժողովի նախագահ Աշոտ Գուլյանին՝ նախքան ԼՂՀ Սահմանադրության ընդունումը բացատրական, քարոզչական աշխատանքներ տանել Հանրապետության առավել խիտ բնակեցված բնակավայրերում, որի նպատակը կհանդիսանա ազգաբնակչության հետ անմիջական հանդիպումների, շփումների միջոցով երկրի Հիմնական օրենքի առավել կարևոր դրույթների մեկնաբանումն ու նրանց առաջադրած հարցերին պատասխանելը: Ինչպես ինքնին Սահմանադրությունն էր նոր երևույթ ԼՂՀ քաղաքացիների կյանքում, այնպես էլ այդպիսի հանդիպումները, որոնք, կարելի է ասել, նոր տիպի մշակույթի հիմքեր դրեցին Հանրապետությունում: Դրա իմաստը հանգում էր նրան, որպեսզի Երկրի թիվ 1 օրենքն ընկալված, գիտակցված և իմաստավորված ընդունվի քաղաքացիների կողմից: Ընդ որում, հիշյալ քարոզչությունը լայնորեն լուսաբանվել է ինչպես Արցախի հանրային հեռուստատեսությամբ³, այնպես էլ Հանրապետությունում հրատարակվող մի շարք այլ թերթերով⁴: Սակայն դրանով հանդերձ չենք կարող արձանագրել, որ ԼՂՀ քաղաքացիների զգալի մասը ծանոթ է Սահմանադրության բովանդակությանը:

Այդ աշխատանքի շարունակականությունն ապահովելու նպատակով անհրաժեշտ է, որպեսզի ձեռնարկվեն որոշակի քայլեր ու միջոցառումներ: Քանի որ Սահմանադրության գաղափարի և նրա արժեհամակարգի յուրացումը ժամանակատար գործընթաց լինելով հանդերձ մեծ ջանքեր է պահանջում ինչպես առանձին վերցրած անհատից, այնպես էլ հասարակությունից ու պետությունից, առաջարկվում է ԼՂՀ հանրակրթական բոլոր դպրոցներում սկզբնապես ուսումնասիրել ԼՂՀ Սահմանադրության վերաբերյալ նախնական գիտելիքներ, իսկ ավելի բարձր դասարաններում՝ արդեն հնարավորինս ավելի խորությամբ: Ընդ որում, սահմանադրական արժեքանության միջոցով Սահմանադրության ընկալումն ու իրացումը պետք է դառնա ոչ միայն դպրոցների, միջին մասնագիտական ու բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների ծրագրերի անբաժանելի մասը, այլև իր հետագա շարունակությունը գտնի նաև պետական իշխանության տարբեր օղակներում պետական աշխատողների որակավորման բարձրացման ժամանակ: Այս համատեքստում հարկ ենք համարում նշել, որ հանրակրթական դպրոցներում դասավանդվող «Հասարակագիտություն» դասագրքում, որի միջոցով են աշակերտները ձեռք բերում սկզբնական իրավական գիտելիքներ, անդրադարձ չի կատարվում ոչ միայն ՀՀ Սահմանադրությանը, այլև ԼՂՀ Սահմանադրությանը:

Հանրակրթական դպրոցներում Սահմանադրության ուսումնասիրումը (դասավանդումը) ոչ միայն իրավագիտակցության բարձրացման նպատակ է հետապնդում, այլև քաղաքացիների՝ առավելագույնս Սահմանադրության սահմանած նորմերով իրենց կյանքը կառուցելու անհրաժեշտություն և հրամայական է: Այն քաղաքացիներին ուղղորդում է, որպեսզի գործեն Սահմանադրության սահմանած նորմերով և դուրս չգան դրա սահմաններից, այլապես նրանց նկատմամբ կկիրառվի պատասխանատվության համապատաս-

Սահմանադրական իրավունք

խան միջոցներ:

Ինքնին Սահմանադրության ընկալումն անքակտելիորեն կապված է գիտակցության որոշակի դրսևորումների հետ և, լինելով իրավաբաղադրական փաստաթուղթ, Սահմանադրությունը ոչ միայն իրավական, այլև քաղաքական մտածողության սահմանադրականացման առաջին գրավականը պետք է հանդիսանա: Այս տեսանկյունից անհրաժեշտ ենք համարում արձանագրել Սահմանադրության ընդունման նախօրեին երկրի Հիմնական օրենքի նախագծի առնչությամբ տեղի ունեցած քննարկումներն ու քաղաքացիների կողմից Սահմանադրության ընկալունակության աստիճանը: Քննարկումներին իրենց անմիջական մասնակցությունն են ունեցել ինչպես քաղաքական կուսակցություններն ու հասարակական կազմակերպությունները, այնպես էլ քաղաքացիները՝ նրանց հետ հանդիպումների ժամանակ: Քաղաքացիների կողմից ԼՂՀ Սահմանադրության՝ որպես արժեքի ընկալման առաջին հնարավորությունն ընձեռվել է հենց Սահմանադրության նախագծի քննարկման, իսկ այնուհետև նաև քարոզչության ժամանակ: Հատկանշական է, որ ԼՂՀ Սահմանադրության նախագիծը ԼՂՀ Ազգային ժողովի 06.10.2006թ. լիազումար միստում առաջին ընթերցմամբ ընդունվելուց հետո հանրապետական «Ազատ Արցախ» թերթի թիվ 122 (1937) առ 12.10.2006թ. հատուկ թողարկման մեջ տպագրվել է ԱԺ-ի դիմումը, որում ակնկալվում է քաղաքացիների ակտիվ և շահագրգիռ մասնակցությունը երկրի Հիմնական օրենքի նախագծի հանրային քննարկմանը: Քաղաքացիներն իրենց նկատառումները, դիտողությունները և առաջարկությունները կարող էին ուղարկել ԼՂՀ ԱԺ-ին կամ ԼՂՀ Սահմանադրական հանձնաժողովի աշխատանքային խմբին: Դիմումի տեքստը պարբերաբար հեռարձակվում էր Արցախի հանրային հեռուստատեսությամբ:

ԼՂՀ Սահմանադրությունը քաղաքացիների կողմից ընկալվելուց զատ հարցը պետք է դիտարկել նաև պետական իշխա-

նության մարմինների ներկայացուցիչների տեսանկյունից: ԼՂՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարել միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ և օրենքներով», իսկ 55-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված է մի կարևորագույն դրույթ, ըստ որի. «Յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է պահպանել Սահմանադրությունը և օրենքները, հարգել այլոց արժանապատվությունը, իրավունքներն ու ազատությունները»: Եթե վերջին միտքը տարածվում է յուրաքանչյուրի վրա, ապա 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված անձինք կրկնակի պարտավորություն ու պատասխանատվություն են ստանձնում Սահմանադրության և օրենքների պահպանման ու դրանց համապատասխան գործելու առումով: Հենց դա է պատճառը, որ Սահմանադրությունը ճիշտ ընկալելու և նույնպիսի ձևով դրան հետևելու հրամայականը պաշտոնատար անձանց համար ավելի սուր է դրված:

Սեր խորին համոզմամբ, Սահմանադրությունը և՛ պետական իշխանության, և՛ քաղաքացիների կողմից պետք է ընկալվի ու իրացվի հավասարապես և միանշանակորեն, այլ ոչ թե վերապահումներով, նպատակահարմարության հաշվառմամբ, խեղաթյուրված կամ ձևախեղված, այլապես չենք կարող խոսել Սահմանադրության՝ որպես ամբողջական արժեքային համակարգի մասին, չէ՞ որ վերջինիս ընդունման հիմնական նպատակներից մեկն է դառնալ անխտիր բոլոր քաղաքացիների կենսակերպի անքակտելի մասը, իսկ եթե դա չի իրականացվում, ուրեմն Սահմանադրությունն ապրող իրողություն լինել չի կարող:

Ինչպես արդարացիորեն նշում է պրոֆեսոր Գագիկ Հարությունյանը, Սահմանադրությունից՝ սահմանադրականության, ցանկալիից իրականին հասնելու ճանապարհն անցնում է հասարակական հարաբերությունների սահմանադրականացման միջով: Այս տրամաբանությամբ ԼՂՀ

Սահմանադրական իրավունք

Սահմանադրության ընդունման նախօրեին քաղաքական տարբեր շրջանակներում կառուցողական մթնոլորտում տեղի ունեցած բազմաշերտ քննարկումները, թերևս, վկայությունն են այն բանի, որ այդ ոլորտի ներկայացուցիչները ոչ միայն պատրաստակամ են սահմանադրականացնել քաղաքական մտածողությունն ու իրենց քաղաքական գործունեությունը, այլև դրանով հանդերձ մի կողմից ցանկացել են սահմանադրականացնել հասարակական հարաբերությունները, իսկ մյուս կողմից՝ ցույց տալ, որ քաղաքական իրականությունը (շահը) պետք է համապատասխանի և հետևի իրավականին, այլ ոչ թե հակառակը:

Քաղաքական մտածողության սահմանադրականացումը պետք է կարողանա սահմանադրական արժեքանությունն այն աստիճանի յուրացրած, ընկալած լինի, որ դրա սահմանադրական ամրագրումը բուն Սահմանադրությունը դարձնի ինքնաբավ, բուն Սահմանադրության ներսում արժեքանական մոտեցումները հիմնարար սկզբունքների և կոնկրետ սահմանադրական կանոնակարգումների միջև հակասություններ չառաջացնեն, բացառվեն ներսահմանադրական հակասությունները կամ գոնե ամրագրված լինեն այնպիսի հնարավորություններ, որոնց միջոցով դա հաղթահարելի լինի: Բնական է նաև, որ կատարյալ Սահմանադրություն գոյություն ունենալ չի կարող, քանի որ նախ՝ Սահմանադրություն ստեղծողը՝ մարդը, ինքը կատարյալ չէ, և երկրորդ՝ հասարակական հարաբերություններն այնքան արագ են զարգանում, որ հնարավոր չէ կանխատեսել, թե գալիք սերունդը կամ իշխանությունը սահմանադրական որ արժեքների հանդեպ հավատարմություն կցուցաբերի՝ դրանք թողնելով անփոփոխ, և որոնք կվերափոխվեն կամ լրացվեն նորերով: Ամեն դեպքում հիշյալ հարցը լավագույնս կարգավորելու համար անհրաժեշտ է երկրի Սահմանադրությանն օժտել ինքնաբավության հատկանիշով: Խոսելով Սահմանադրության ինքնաբավության մասին՝ ՀՀ սահմանադրական

րական դատարանի անդամ Վ.Պողոսյանը, արձանագրելով ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթը, ըստ որի. «Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ, և նրա նորմերը գործում են անմիջականորեն», նշում է, որ «ցանկացած Սահմանադրություն, որի սկզբունքներն ու դրույթներն օժտված են միևնույն բարձրագույն իրավաբանական ուժով, չի կարող ունենալ ներքին հակասություն, հակառակ դեպքում անհրաժեշտություն կառաջանա հարցի լուծումը փնտրել Սահմանադրությունից դուրս՝ արտասահմանադրական եղանակներով, ասենք, քաղաքական ճանապարհով, որը կարող է բերել սահմանադրական փոփոխությունների կամ նոր Սահմանադրության ընդունման»⁶:

Հասարակական հարաբերությունների սահմանադրականացմանը ոչ միայն քաղաքական ուժերն էին հակված, այլև հենց քաղաքացիները, որի ապացույցն է քաղաքացիների ակտիվ մասնակցությունը 2006թ. դեկտեմբերի 10-ի սահմանադրական հանրաքվեին, իսկ դրա արդյունքում նրանց ճնշող մեծամասնության՝ 99,58%-ի դրական դիրքորոշումը ԼԳՀ Սահմանադրությանը վկայում է ինչպես հասարակական հարաբերությունները սահմանադրականացնելուն քաղաքացիների պատրաստակամության, այնպես էլ քաղաքացիների քաղաքական հասունության մասին:

Քանի որ յուրաքանչյուր երկիր որդեգրում է սահմանադրական արժեքանության իր դրկորինան, ուստի ԼԳՀ Սահմանադրության արժեհամակարգի բացահայտումից առաջ պետք է նկատի ունենալ, որ այն արժեքների մեծ մասը, որոնք ամրագրված են ԼԳՀ Սահմանադրության մեջ, երկրի ու ժողովրդի կյանքում արմատավորվել են դեռևս ԼԳՀ կազմավորման տարիներին, մասնավորապես՝ 1991 թվականի սեպտեմբերի 2-ին ընդունված «ԼԳՀ հռչակման մասին» Հռչակագրում⁷, 1992թ. հունվարի 6-ին ընդունված «ԼԳՀ պետական անկախության մասին» Հռչակագրում⁸, դրանից հետո ընդունված սահմանադրական

Սահմանադրական իրավունք

օրենքներում և մոտ 15 տարվա «փորձաշրջան» անցնելուց հետո նոր ամրագրվել են Սահմանադրության մեջ, ինչը վկայում է ոչ միայն դրանց անհրաժեշտության ու կենսունակության, այլև այն մասին, որ այդ արժեքները փոխառված չեն այլ երկրներից ու տարիների ընթացքում դարձել են մարդկանց կենսակերպի անբաժանելի մասն ու իրավակարգավորիչ տարրը: Բացի այդ, պետք է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, որ հնարավոր չէ համեմատել ներկա պատկերացումների և իրավամտաճողության հիման վրա ձևավորված իրավական արժեքներն ավելի վաղ ժամանակաշրջանում գործառնվող արժեքների հետ, առավել ևս, որ անցել են տարիներ և հասարակարգեր: Սակայն արդի իրավական արժեքները տվյալ տարածքում իրացվելու աստիճանը կախված է նաև դրա նախադրյալների ու նախկինում ունեցած կենսունակության միջև եղած ներդաշնակությունից: Այս համատեքստում տեղին է նշել, որ խոսքը Ադրբեյջանի կազմում ԼՂՀ-ի գոյության, կարգավիճակի և հասարակության ունեցած դերակատարության մասին է:

Այստեղից հետևում է, որ սահմանադրական արժեքները ԼՂՀ Սահմանադրության մեջ ամրագրելը ոչ թե պետք է կատարվի այլ երկրների սահմանադրություններից ներմուծելու ճանապարհով, այլ առաջին հերթին այդ արժեքներով կամ դրանց որևէ դրսևորումներով պետք է ապրած լինի տվյալ ժողովուրդը, այսինքն՝ բխի ժողովրդի կամքից ու գործողություններից, կազմի նրա սահմանադրական մշակույթի մասը, որովհետև օտար տարրեր պարունակելու կամ օտարահունչ լինելու հանգամանքը կարող է խորթ ու անընդունելի թվա տվյալ կատեգորիային, և արդյունքում դրական տեղաշարժերի փոխարեն վերածվի այդ արժեքների աղճատված կամ խեղաթյուրված դրսևորումների, ինչը կարող է ունենալ անկանխատեսելի բացասական հետևանքներ:

Քանի որ սահմանադրական արժեքներ կրող միակ աղբյուրը Սահմանադրությունն

է, վերջինիս արժեքն ավելի ընկալելի լինելու և նրա խորքային հատկանիշները բացահայտելու համար հարկ է ներկայացնել նրա բնորոշումներից (սահմանումներից) մի քանիսը, այսինքն՝ Սահմանադրությունը դիտարկել նրա արժեքային հատկանիշների տեսանկյունից: Սակայն պետք է նկատել, որ սահմանադրագիտության մեջ չկա միասնական կարծիք Սահմանադրության բնորոշման մասին: Տարբեր սահմանումներն իրար հետ համադրելու միջոցով երևի թե հնարավոր կլինի վեր հանել այն կարևորը, որը պարփակված է Սահմանադրության՝ որպես արժեքի մեջ:

Այսպես, Ս.Ա.Ավագյանի կարծիքով՝ Սահմանադրության տակ հասկացվում է պետության հիմնական օրենքը, որն ամբողջությամբ արտահայտում է ժողովրդի կամ հասարակության առանձին սոցիալական խավերի (խմբերի) կամքն ու շահերը և նրանց շահերում ամրագրում է համապատասխան երկրի հասարակական կարգի ու պետական կազմակերպության կարևորագույն սկզբունքները⁹: Սահմանադրությունը երկրի հիմնական օրենքն է, որը որոշում է պետական իշխանության իրականացման սահմանները և իրենից ներկայացնում է իրավական նորմերի համակարգ, որոնք կանոնակարգում են երկրի պետական կարգը, պետության իրավական համակարգի սկզբունքները և նրա փոխհարաբերությունների հիմքերը բնակչության հետ¹⁰: Իսկ պրոֆեսոր Գագիկ Հարությունյանը Սահմանադրությանը տալիս է բոլորից լրիվությամբ տարբերվող և ինքնատիպ բնորոշում. «Սահմանադրությունը հասարակական համաձայնություն է կենսագոյի հիմնարար կանոնների շուրջ»¹¹: Վերջին սահմանումն առավել մոտ է մեր աշխատանքի ոգուն, քանի որ, կենսագոյի հիմնարար կանոններ ասելով, առաջին հերթին հասկացվում են այն կարևորագույն սկզբունքները, արժեքները, բնական իրավունքները, որոնցով ապրում է մարդը և որոնք հնարավորինս պետք է ամրագրվեն նաև Սահմանադրության մեջ՝ կազմելով նրա կորիզը:

Իսկ մեր կարծիքով, Սահմանադրությունը որոշակի արժեքային համակարգի վրա խարսխված, բարձրագույն իրավաբանական ուժով օժտված իրավաբաղաքական փաստաթուղթ է, որի ընդունման նպատակն է կարգավորել հասարակական հարաբերությունները, երաշխավորել մարդու՝ որպես բարձրագույն արժեքի բնականոն կենսագործունեությունը և զարգացումը հասարակությունում, այդ նպատակով ստեղծել բարենպաստ մթնոլորտ, պաշտպանել նրա իրավունքներն ու ազատությունները, սահմանել պետության կառուցվածքն ու գործառնությունը:

Կարծում ենք՝ Սահմանադրության արժեքանակական իմաստը նրա էության, ընդունման նպատակների բացահայտումն է, այսինքն՝ նրա խորքային հատկանիշների, դրական կողմերի վեր հանումը: Կա կարծիք, որ «Ժամանակակից Սահմանադրության հասկացության բնորոշման համար բավարար չէ միայն դրա իրավական հատկանիշների թվարկումը, որով վերջինս, որպես իրավաբանական ակտ, տարբերվում է մյուս իրավական ակտերից: Սահմանադրության հասկացությունը բնորոշելիս անհրաժեշտ է նկատի ունենալ նաև նրա էությունը կազմող այնպիսի բաղադրամասեր, ինչպիսիք են պետական իշխանությունը սահմանափակելու և որոշակի շահեր արտահայտելու հատկանիշները»¹²:

Յուրաքանչյուր Սահմանադրություն ինքնին հանդես է գալիս որպես արժեք արդեն այն ուժով, որ արտացոլում է տվյալ հասարակության կոնկրետ պատմական պայմաններում գերիշխող արժեքները և իրենից ներկայացնում է իրավաբանական հիմք այդ արժեքների գոյության համար¹³: Պրոֆեսոր Ա.Ավտոնոմովը կարծում է. «Սահմանադրությանը՝ որպես արժեքի բնութագրում են. գերակայությունը պետության իրավական համակարգում, նրանում ամրագրված նորմերի ուղղակի գործողությունը, մարդու իրավական կարգավիճակի ապահովումը, հասարակության և պետության կենսագործունեության հիմքերի սահմանումը, որը հիմք է ծառայում իրավունքի

բոլոր ճյուղերի կառուցման համար, պետական մարմինների համակարգի և հանրային իշխանության իրականացման կարգի ամրագրումը և այլն»¹⁴:

Կարևոր է ոչ միայն Սահմանադրության արժեքի բացահայտումը, ճանաչումը, այլև պահպանումը: Սահմանադրության արժեքի պահպանման գործում իրենց հսկայական ներդրումը կարող են ունենալ նաև իրավաբաններն ու իրավագետները, քանի որ արդի իրավամտաճորությամբ օժտված ցանկացած իրավաբանի կամ իրավագետի համար Սահմանադրության հարգումը և նրա նորմերի հետևողական կենսագործումը պետք է կազմի նրա արհեստավարժ գործունեության առանցքը, որն էլ պետք է կրի շարունակական բնույթ: Այս կապակցությամբ տեղին է մեջբերել Ռ.Գ. սահմանադրական դատարանի նախագահ, պրոֆեսոր Վ.Գ.Ջորկիևի այն տեսակետը, ըստ որի. «Պահանջվում է հասարակության, այդ թվում՝ պրակտիկ իրավաբանների իրավագիտակցության արմատական վերափոխում: Այսօր Ռուսաստանի սահմանադրական դատարանը բախվում է այն հիմնախնդիրների հետ, որոնք արևմտաեվրոպական երկրների սահմանադրական դատարանների առջև ծագել են մոտ 30 տարի առաջ. ամենից առաջ այդ հիմնախնդիրը ոչ միայն շարքային քաղաքացիների, այլև իրավաբանների, պետության պաշտոնատար անձանց և նույնիսկ մյուս դատարանների դատավորների իրավագիտակցության «սահմանադրականացումն է»¹⁵:

Սահմանադրության արժեքանակական հիմնական բնորոշիչները, որպես կանոն, նախ՝ արտացոլվում են Հիմնական օրենքի նախաբանում՝ հիմնականում նորմ-նպատակների ձևով: Դրանք իրենց հետագա համակարգված արտացոլումն են գտնում սահմանադրական նորմ-սկզբունքներում, ինչպես նաև հիմնարար իրավահարաբերություններ կարգավորող նորմերում ու դրույթներում¹⁶: Լ.Գ.Սահմանադրության արժեքանակական բովանդակության բացահայտումը պետք է սկսել հենց նախաբա-

Սահմանադրական իրավունք

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

12

նից: Այն ունի պատմաիրավական և հոգևոր-մշակութային հիմքերի վրա խարսխված արժեքանական կոռ համակարգ: Պարզելու համար, թե ինչքանով են Սահմանադրության նախաբանում տեղ գտած դրույթները համարվում արժեքներ կամ ո՞րն է նախաբանի կարևորությունը կամ արդյո՞ք այն ունի նորմատիվային բովանդակություն, այժմ դիմենք մասնագիտական գրականությանը: «Սահմանադրության նախաբանի իրավաբանական հստակ նշանակությունը լորջ բանավեճի առարկա է: Ոմանք գտնում են, որ Սահմանադրության նախաբանն ունի միայն քաղաքական նշանակություն, և, հետևաբար, այդ մասում տեղ գտած հասկացությունները միայն բացատրում են Սահմանադրության էությունը: Սահմանադրագետների մեկ այլ խումբ իրավացիորեն գտնում է, որ դրանք լինելով սահմանադրական արժեքներ՝ գերակայություն ունեն ցանկացած այլ իրավական նորմի նկատմամբ»¹⁷: Կա կարծիք, ըստ որի. «Նախաբանը, առանձնապես նրա կառուցվածքը, իրավաբանական ուժն ու բովանդակությունը պահպանում են որոշակի նորմատիվ նշանակություն»¹⁸, իսկ մեկ այլ կարծիքի համաձայն. «Որպես կանոն, սահմանադրություններն սկսվում են նախաբաններով, որոնք կրում են հանդիսավոր-հռչակագրային բնույթ և չունեն իրավաբանական ուժ»¹⁹: Նախաբանը համարվում է Սահմանադրության բաղկացուցիչ մասը և օրենսդիր ու գործադիր իշխանության համար ունի ոչ միայն բարոյական, այլև իրավաբանական ուժ, իսկ դատարանների կողմից պետք է ընկալվի որպես փորձաքար, որի օգնությամբ ստուգվում է Սահմանադրության բաժիններում, գլուխներում և հոդվածներում բովանդակվող սահմանադրական նորմերի մեկնաբանման համապատասխանությունը²⁰:

Վերոհիշյալ մոտեցումներից կարելի է հանգել այն եզրակացության, որ գուտ ձևակերպման իմաստով ԼՂՀ Սահմանադրության նախաբանը միզուցե հռչակագ-

րային բնույթ է ստանում, բայց այն ավելի խորությամբ հետազոտելու պարագայում համոզվում ենք, որ ունի սահմանադրաիրավական բովանդակություն, նորմատիվային բնույթ, քանի որ թվարկվում են այն կարևոր իրավական փաստաթղթերը, որոնք հիմք են հանդիսացել ԼՂՀ-ի կազմավորման համար և այն նպատակները, որոնց կյանքի կոչման համար ընդունվում է Սահմանադրությունը, ուստի անտրամաբանական կլինի դրանք որակել որպես լոկ հռչակագրային բնույթ ունեցող նորմեր կամ դրույթներ:

ԼՂՀ Սահմանադրության նախաբանի առանձնահատուկ գծերից մեկն էլ այն է, որ վերջինս ունի քաղաքական, գաղափարախոսական և արժեքանական ծանրաբեռնվածություն, որն արտահայտվում է ամենից առաջ նրանում, որ «որպես ազատ, իրավահավասար քաղաքացիների ինքնիշխան պետություն՝ բարձրագույն արժեքներ են ճանաչվում մարդը, նրա կյանքն ու անվտանգությունը, իրավունքներն ու ազատությունները»²¹, բայց ինչպես և բոլոր սահմանադրությունների նախաբանները, այն չի առաջացնում անմիջական իրավական հետևանքներ՝ չնայած նրանում սովորաբար հղում է կատարվում տարբեր իրավական փաստաթղթերին: Նախաբանի առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ նրանում ամրագրված չէ այնպիսի դրույթ, որն ունենա պարտադիր բնույթ և լինի անմիջականորեն գործող:

Այստեղ տեղին ենք համարում կատարել հետևյալ նկատառումը. ԼՂՀ Սահմանադրության նախաբանում տեղ գտած «մարդը որպես բարձրագույն արժեք» ձևակերպումն իր ուրույն տեղը չի գտել Սահմանադրության բուն տեքստում, իսկ սա, կարծում ենք, Սահմանադրության հետագա կատարելագործման ելակետերից մեկը պետք է հանդիսանա, ինչպես դա արված է ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածում:

Սահմանադրության արժեքը բացահայտելու համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է հստակեցնել այն արժեքների ցան-

Սահմանադրական իրավունք

կը, որոնք հիմք են տալիս Հիմնական օրենքը որակել որպես արժեք: Սահմանադրության մեջ բովանդակվող արժեքները պայմանավորված են տվյալ հասարակարգի որդեգրած արժեհամակարգով, իսկ Սահմանադրության իրական արժեքն ուղիղ համեմատական է երկրում սահմանադրականության հաստատման մակարդակին. որքան բարձր է սահմանադրականության մակարդակը, այնքան ավելի բարձր է Սահմանադրության արժեքը:

Ուսումնասիրելով ԼՂՀ Սահմանադրության «Սահմանադրական կարգի հիմունքներ» գլուխը՝ գալիս ենք այն եզրակացության, որ սահմանադրական արժեքների զգալի մասն ամրագրված է հենց այդ գլխում, իսկ ինքնին սահմանադրական կարգի հիմունքներն ամբողջությամբ վերցրած Սահմանադրության մեջ նույնպես արժեք են, քանի որ ծանրաբեռնված են արժեքային մեծ համակարգով:

Խոսելով ԼՂՀ Սահմանադրության մեջ արժեքների ամրագրվածության մասին, նախևառաջ պետք է հայացք ձգել ԼՂՀ կազմավորման պահից ի վեր ընդունված կարևորագույն իրավական փաստաթղթերին (Հռչակագրեր, սահմանադրական օրենք և այլն) և տեսնել՝ արդյո՞ք այդ սահմանադրական արժեքները պատմականորեն ձևավորված լինելով հանդերձ ամրագրվել են ազգային օրենսդրության մեջ, որից հետո նոր Սահմանադրության մեջ, թե անմիջականորեն իրենց ամրագրումն են ստացել Սահմանադրությունում՝ անդրադարձ չկատարելով դրա ծագման ակունքներին: Այսպես, ազատության, անկախության, իրավահավասարության ձգտման մասին դրույթն ամրագրված է «ԼՂՀ հռչակման մասին» Հռչակագրի 1-ին կետում:

«ԼՂՀ պետական անկախության մասին» Հռչակագրի 2-րդ կետը վերաբերում է ժողովրդաիշխանությանը, 3-րդ կետը՝ քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների երաշխավորմանը, 7-րդ կետը՝ ինքնիշխանությանը, իսկ 11-րդ կետը՝ խտրականության բացառմանն ու իրավահա-

վասարությանը:

«ԼՂՀ պետական անկախության հիմունքների մասին» ԼՂՀ օրենքի 1-ին հոդվածը նվիրված է ժողովրդավարությանը և իշխանությունը օրենսդիր, գործադիր և դատական ճյուղերի բաժանմանը, 4-րդ և 5-րդ հոդվածները՝ ինքնիշխանությանը, իսկ 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասը՝ խտրականության բացառմանն ու իրավահավասարությանը:

Իր կառուցվածքով ԼՂՀ Սահմանադրությունը բաղկացած է նախաբանից, 12 գլուխներից, որոնք իրենց մեջ բովանդակում են 142 հոդվածներ: ԼՂՀ Սահմանադրության մեջ ամրագրված արժեքներից կարելի է առանձնացնել հետևյալները՝ ինքնիշխանություն (հոդված 1, մաս 1), ժողովրդավարական, իրավական և սոցիալական պետություն (այդպիսի պետության կառուցում) (հոդված 1, մաս 1), մարդու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները որպես անօտարելի և բարձրագույն արժեքներ, ազատության, արդարության և խաղաղության հիմք (հոդված 2), ժողովրդաիշխանություն (հոդված 3, 4), իրավունքի գերակայություն (հոդված 5, հոդված 6, մաս 2), իշխանությունների բաժանում և հավասարակշռում (հոդված 6, մաս 1), Սահմանադրության՝ բարձրագույն իրավաբանական ուժով օժտված լինելն ու նրա նորմերի անմիջական գործողությունը (հոդված 7, մաս 1), գաղափարախոսական բազմակարծություն և բազմակուսակցություն (հոդված 8), տնտեսական գործունեության ազատություն և ազատ տնտեսական մրցակցություն (հոդված 9), տեղական ինքնակառավարում (հոդված 13), կյանքի իրավունքի երաշխավորում և մահապատժի բացառում (հոդված 18), իրավահավասարություն (հոդված 21), ազատություն, արդարություն, քաղաքացիական հասարակություն, պաշտամունքազուրկ և այլն:

Սահմանադրական արժեքները տարբեր երկրների և միջազգային հայտնի կառույցների Սահմանադրություններում արտահայտվում են տարբեր ձևով, օրինակ, Եվրոպական միության երկրների վավե-

Սահմանադրական իրավունք

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

14

րացմանը ներկայացրած Սահմանադրական համաձայնագրի 2-րդ հոդվածում ամրագրված էին Սիուբյան արժեքները, որոնց համաձայն. «Սիուբյունը հիմնված է այնպիսի արժեքների վրա, ինչպիսիք են մարդկային արժանապատվությունը, ազատությունը, ժողովրդավարությունը, հավասարությունը, իրավունքի գերակայությունը և մարդու իրավունքների հարգումը: Այդ արժեքներն ընդհանուր են Անդամ պետությունների համար, որոնցում հասարակությանը բնորոշ են անխտրականությունը, բազմակարծությունը, հանդուրժողականությունը, արդարադատությունը և համերաշխությունը»: Հարկ է նկատել, որ Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի նախաբանն սկսվում է հետևյալ տողերով. «Քանզի մարդկության ընտանիքի բոլոր անդամներին հատուկ արժանապատվության և հավասար ու անօտարելի իրավունքների ճանաչումն աշխարհի ազատության, արդարության և խաղաղության հիմքն է», իսկ ԼՂՀ Սահմանադրության 2-րդ հոդվածը հռչակում է, որ «Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը ճանաչում է մարդու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները որպես անօտարելի և բարձրագույն արժեքներ, ազատության, արդարության և խաղաղության հիմք»: Այս հոդվածում ընդգծվում է այն կարևորագույն հանգամանքը, որ Սահմանադրության մակարդակով բարձրագույն են ճանաչվում միայն վերոհիշյալ արժեքները:

ԼՂՀ Սահմանադրության վերոհիշյալ հոդվածի հետ կապված պետք է կատարել մի քանի նկատառում:

Նախ՝ խոսքը մարդու, այլ ոչ թե քաղաքացու հիմնական իրավունքների մասին է. Սահմանադրության իմաստով «մարդ» ասելով՝ հասկացվում է տվյալ երկրի տարածքում օրինական ձևով ապրող բոլոր անձինք՝ անկախ քաղաքացիությունից ու դրանով իսկ այս ձևակերպմամբ սահմանադրական արժեքանության տեսանկյունից բացառվում է նաև խտրականության որևէ դրսևորում:

Երկրորդ՝ բարձրագույն են ճանաչվում միայն հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները, իսկ հիմնական իրավունքների տակ հասկացվում են բնական իրավունքները, որոնք մարդուց անօտարելի են, իսկ ԼՂՀ Սահմանադրության մեջ ամրագրված այդ իրավունքներից կարելի է նշել կյանքի, անձեռնմխելիության, աշխատանքի ընտրության ազատության, մասնավոր սեփականության իրավունքները: Այստեղից հետևում է, որ բարձրագույն արժեք համարվող իրավունքները միայն բնական իրավունքներն են:

Երրորդ՝ այդ հիմնական իրավունքները պետք է հիմք ծառայեն ազատության, արդարության և խաղաղության համար, ինչպես նախատեսված Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում:

Սահմանադրական արժեքանության հիմքերը պարզելը շատ կարևոր է, քանի որ դրանց զարգացմամբ է պայմանավորված իրավական կյանքում սահմանադրական արժեքանության պահանջվածության ու կենսունակության հարցը: Սակայն հարց է ծագում, թե որո՞նք են այդ հիմքերը և ինչպես կարող է կյանքի կոչվել այդ առաքելությունը: Քանի որ սահմանադրական արժեքանության ուսումնասիրության օբյեկտներն են կազմում արժեքները, այն էլ՝ սահմանադրական, ուստի բացահայտելով դրանք, մենք պետք է տեսնենք դրանց փոխառնչությունն ու փոխկապվածությունը երկրում սահմանադրական արժեքանության միջոցով սահմանադրականություն հաստատելու հետ: Այստեղ միայն արձանագրել, որ սահմանադրական արժեքանության հիմքերն են կազմում սահմանադրական արժեքները, բավարար չեն: Կարևոր է նաև, թե այդ արժեքներն ինչպես են առարկայանում, միս ու արյուն դառնում օրենսդրության մեջ: Հենց դրանց ամրագրումով և իրավակիրառ պրակտիկայում կարգավորած հարաբերությունների դրական արդյունքով է պայմանավորված այդ արժեքների կենսունակությունը Սահմանադրության մեջ, ինչու չէ՞ նաև սահմանադրական արժեքանության տեսանկյունից:

Սահմանադրության արժեքանակյան որակները դրսևորվում են նրանում ամրագրված նորմ-նպատակների, նորմ-սկզբունքների և կոնկրետ ու հիմնարար իրավահարաբերություններ կանոնակարգող դրույթների միջոցով²²: ԼՂՀ Սահմանադրության մեջ բովանդակվող արժեքները հիմնականում ամրագրված են 1-ին և 2-րդ գլուխներում, որոնք համապատասխանաբար անվանվում են «Սահմանադրական կարգի հիմունքները» և «Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները, ազատությունները և պարտականությունները»: Սահմանադրության 1-ին և 2-րդ գլուխներում տեղ գտած նորմ-նպատակներն ու նորմ-սկզբունքները նորմ-արժեքներ կամ պարզապես սահմանադրական արժեքներ որակելը պայմանավորված է նրանով, որ հենց այդ սկզբունքներն են ելակետ հանդիսանում ինչպես Սահմանադրության հետագա գլուխների շարադրանքի, այնպես էլ ամբողջ օրենսդրական դաշտի ձևավորման համար, իսկ դրանից չնչին իսկ շեղումը նշանակում է ոչ միայն հակասություն Սահմանադրությանը, այլև Սահմանադրության մակարդակով որդեգրած արժեքների արհամարհում, ոտնահարում: Իսկ այդ ելակետային սկզբունքներից կարելի է նշել հատկապես ԼՂՀ Սահմանադրության 1-ին, 2-րդ և 3-րդ հոդվածները: Նշենք, որ ԼՂՀ և ՀՀ Սահմանադրությունների 1-3

հոդվածները համարյա ամբողջությամբ համընկնում են: Ամենևին էլ պատահական չէ այդ հոդվածների հիշատակումը. նախ՝ դա պայմանավորված է նրանով, որ այդ հոդվածներից մեկում նշվում է մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների՝ որպես բարձրագույն արժեքի մասին, երկրորդ՝ դրանցում ամրագրված են այնպիսի կարևորագույն և անփոխարինելի գաղափար-արժեքներ (օրինակ՝ ինքնիշխան, ժողովրդավարական, իրավական, սոցիալական պետության կառուցումը, ժողովրդաիշխանության սկզբունքը և այլն), որոնց իրագործման համար էլ ընդունվում է երկրի Հիմնական օրենքը²³:

Սահմանադրական արժեքանության և Սահմանադրության մեջ բովանդակվող արժեքների հարաբերակցության հետ կապված հարցերի հարցը մնում է այն, թե ինչպես կարող են սահմանադրական արժեքներն իրացվել՝ դրանով իսկ զարգացում ապահովելով կենսագործունեության բոլոր ոլորտներում: Մեր կարծիքով՝ այդ արժեքները պետք է ամրագրվեն իրավաստեղծ գործունեություն իրականացնելիս և իրացվեն իրավակիրառ պրակտիկայում, որի անշեղ կատարման համար պետք է սահմանվեն վերահսկողական մեխանիզմներ թե՛ քաղաքացիների, թե՛ պետական մարմինների համար:

1. Большой Энциклопедический словарь. 2000. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/92786>. - 12.01.2012.
 2. Третий закон. Восприятие мира человеком. Эмоции. Зрительное восприятие, его роль в композиции. http://svservice.ru/tretii_zakon_vospriyatie_mira_chelovekom.html - 12.01.2012.
 3. Ըրո կապակցորթար կարող եր դիտել Արցախի համրալին հեռուստատեսության 03-09.12.2006թ. հարրորանները, ողտել լայնրեն լուսարանում եր իշլալ գործընթալը:
 4. ԼՂՀ-ում իրականրելոլ «Ազատ Արցախ», «Արարած», «Այլոք», «Հայրենիք», «Հայիկ Աղրամ» ջերթերի 2006թ. հոկտեմբեր-դեկտեմբեր ամիսների համարները:
 5. Հարրաբրանդ Գ. Սահմանադրականության գոմարիները՝ իրավոների գերալայություն, կլում գարգրում // «Օրեն և իրականրություն», հ. 3, մարտ, 2011թ., էջ 4. [Էլեկտրոնային տարրերով]. Մտորի նեմիս-<http://concourt.am/armenian/structure/president/articles/haryutyanyan2011.pdf> - 02.04.2012. <http://concourt.am/armenian/structure/president/articles/haryutyanyan2011.pdf> — 02.04.2012.
 6. Арутюнян Г. Стабильные конституционализма: верховенство права, стабильное развитие // Журнал Конституционное правосудие, Выпуск 2(52), 2011, с. 16.
 7. Погосян В. Самодостаточна ли Конституция? // Конституционное правосудие, N1(47), 2010, с. 57.
 8. «ԼՂՀ հռչակման մասին» Հռչակագրի բերրինակը տես ԼՂՀ Պետական արխիվ, ֆ.1, ց.2, ւլ.28, ւլ.մ.309, ք. 63-64. տես նաև Լեոնային Գևորգյանի Հանրապետության Կառավարի պաշտոնական կայքէջում <http://www.president.nkr.am/nkr/nkr/> հասցեով:
 9. ԼՂՀ Ազգային ժողովի ընթացիկ արխիվը:
 10. Авокан С. Конституция России: природа, эволюция, современность, 2-е изд. М., 2000. <http://www.pravoteka.ru/lib/konstitucionnoe-pravo/0003/>.
 11. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для вузов / Под общ. ред. чл.-корр. РАН, проф. М. В. Баглая, д. ю. н., проф. Ю. И. Лейбо и д. ю. н., проф. Л. М. Энгина. М., Норма, 2004, с. 53.
 12. Հարրաբրանդ Գ. Սահմանադրական մշակույթ. Պատմության դասեր և ժամանակի մարտահրավերները, երև.: Եժար, 2005, էջ 11-19:

12. Արևալան Ն.Ա., Արևալան Ա.Ն. Սահմանադրության երրյունը և բովանդակրյունը (սահմանադրական սահմանադրական վերրծություն), երև.: Տիգրան Սեծ, 2005, էջ 13-14:
 13. Антономов А.С. Ценность Конституции //Государство и право, N3, 2009, с. 5.
 14. Антономов А. Конституция как ценность //Сравнительное конституционное обозрение, N3(64), 2008, с. 57.
 15. Зорькин В.Д. Россия и Конституция в XXI веке. 2-е изд., доп. М., Норма, 2008, с. 92.
 16. Հարրաբրանդ Գ. Սահմանադրական հիմնարար արժեքների իրացման երալլիները պետական քաղաքականության մակարդակում և հասարակական արևոխիլայում // «Օրեն և իրականրություն», հ. 10, հոկտեմբեր, 2008թ., էջ 1:
 17. Գրրաբրանդ Ա. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնարանրություն-ի նախարանի մեկնարանրությունը: Ընդի. խմբ. Գ. Հարրությունայի, Ա.Վարդյանի, Իրավունք, 2010, էջ 37:
 18. Комментарий к Конституции Российской Федерации (под общ. ред. Л.В. Лазарева), Новая правовая культура, 2009 <http://constitution.garant.ru/science-work/comment/5366634/chapter/1/#5555> — 23.12.2012.
 19. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации: учеб. для вузов - 6-е изд., изм. и доп. М., Норма, 2007, с. 84.
 20. Эбзев Б.С. Комментарий к преамбуле Конституции РФ. В кн. Комментарий к Конституции Российской Федерации / Под. ред. В.Д.Зорькина, Л.В.Лазарева, М.: Эксмо, 2009, с. 39.
 21. ԼՂՀ Սահմանադրության նախարարի 3-րդ վերը:
 22. Գրրաբրանդ Ա. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնարանրությունների նախարարի մեկնարանրությունը: Ընդի. խմբ. Գ. Հարրությունայի, Ա.Վարդյանի, Իրավունք, 2010, էջ 35:
 23. ՀՀ Սահմանադրության 1-3-րդ հոդվածների մեկնարանրություններ տես Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնարանրություններ: Ընդի. խմբ. Գ. Հարրությունայի, Ա.Վարդյանի, Իրավունք, 2010, էջ 40-71:

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն 15

Նաբեկ ԶՈՉԱՐՅԱՆ

ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՐԱՆՋԱՏՄԱՆ ՍԿՉԲՈՒՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՇԽԱՎՈՐՄԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒՅՆ ՆԱԽԱՊԱՅՄԱՆ

Մարդկության անցած պատմական ուղու վերլուծությունը մեզ հնարավորություն է ընձեռում միարժեքորեն փաստելու այն իրողությունը, որ պետական իշխանության գոյության միակ ճշմարիտ և իրավական ձևը՝ իշխանությունների տարանջատումն է երեք թևերի: Այնտեղ, որտեղ բացակայում է իշխանությունների իրական տարանջատումը և հավասարակշռումը, այնտեղ խոսք չի կարող լինել իրավական, ժողովրդավարական պետության, առավել ևս իրավունքի գերակայության մասին: Առանց իշխանությունների իրական տարանջատման և հակակշիռների ու զսպումների ճիշտ համակարգի ներդրման, ցանկացած իշխանություն ձգտելու է բացարձակ իշխանության:

Պետական իշխանության կազմակերպման «ավագույն ձևի փնտրտուքը» ունի դարավոր պատմություն: Իրենց աշխատություններում այդ խնդրին են անդրադարձել հին աշխարհի մեծանուն փիլիսոփաներ Արիստոտելը, Էպիկուրը, Պոլիբիանոսը և այլք: Սակայն իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի տեսափիլիսոփայական ընդհանրացումները համակարգված ձևով ներկայացվել են անգլիացի Ջոն Լոքի ու ֆրանսիացի Շարլ Լուի Մոնտեսքյուի աշխատություններում: Մոնտեսքյուն, հենվելով անցյալի խոշոր մտածողների դատողությունների վրա, ստեղծեց իշխանությունների տարանջատման համաշխարհային ճանաչում ստացած տեսություն, ըստ որի՝ ժողովրդավարության նախահիմքը կազմող մարդու իրավունքները և ազատությունները կարող են երաշխավորվել միայն այնպիսի պետություններում, որ-

տեղ կգործեն միմյանցից հարաբերականորեն անկախ երեք իշխանությունները՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական, ինչը կբացառի իշխանության անգամ երկու ճյուղերի կենտրոնացումը մեկ անձի կամ մարդկանց որոշ խմբերի ձեռքում¹:

Իշխանությունների տարանջատման սկզբունքն առաջին անգամ իր սահմանադրական ամրագրումն ստացավ ԱՄՆ Սահմանադրության մեջ, որտեղ ոչ միայն ամրագրվեց այս սկզբունքն իրավական մտքի առկա ձեռքբերումներից ելնելով, այլև Սահմանադրության հայրերի շնորհիվ այն հարստացվեց «հակակշիռների ու զսպումների համակարգի» հայեցակարգով, որն ԱՄՆ Սահմանադրության համար դարձավ անփոխարինելի արժեք²: Կատարելագործելով իշխանությունների տարանջատման տեսությունը՝ ամերիկյան Սահմանադրության հայրերն առաջադրեցին այս սկզբունքի լիարժեք կիրառման համար անհրաժեշտ հակակշիռների և զսպումների համակարգ, որի միջոցով հնարավոր կդառնար հավասարակշռել իշխանության երեք թևերը և նրանց պահել սահմանադրական լիազորությունների շրջանակներում³: Այստեղ սկզբունքային նշանակություն ունի նաև այն հանգամանքի գիտակցումը, որ «հակակշիռների ու զսպումների համակարգի» միջոցով իշխանությունների «ստատիկ» տարանջատմանը «դինամիկ» բնույթ է հաղորդվում⁴:

Այսպիսով, ամրագրելով իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը, ԱՄՆ Սահմանադրությունն այդ սկզբունքը լրացրեց «հակակշիռների և զսպումների» համակարգով, ինչի շնորհիվ իշխանությունների տարանջատման սկզ-

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

բունքը ձեռք բերեց ամբողջական և համակարգված բնույթ և հետագայում դրվեց գրեթե բոլոր պետությունների կողմից ընդունվող սահմանադրությունների հիմքում: Այս սկզբունքի հետագա զարգացումն ընթացավ այն ուղղությամբ, որ մի շարք երկրների սահմանադրություններում «ժողովրդի իշխանությունը» սահմանազատելով «պետական իշխանություննից», հստակորեն ընդգծվեց, որ պետական իշխանությունն անանցվում է ժողովրդի իշխանությունից և այն պետք է իրականացվի իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի հիման վրա⁵: Ժողովրդի իշխանությունը պետական իշխանությամբ չի կարող սահմանափակվել⁶:

Եվրոպական երկրների գործող սահմանադրությունների համեմատական վերլուծությունը վկայում է այն մասին, որ ներկայումս յուրաքանչյուր իրավական պետության սահմանադրական լուծումներում հստակորեն ամրագրված է իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը և այն ունի հիմնաքարային նշանակություն⁷: Չնայած այն հանգամանքին, որ այս սկզբունքը ձևավորվել և զարգացել է մարդկության զարգացման պատմության անհիշելի ժամանակներից, Բեռլինի համալսարանի պրոֆեսոր Ա. Բլանկենագելի կարծիքով, իշխանությունների տարանջատումը նոր ու նորագույն ժամանակներում սահմանադրական պետության զարգացման հիմնական ձեռքբերումներից է, որի էությունն արտահայտվում է նրանով, որ առաջադրվում է պետական իշխանության սահմանափակման գաղափարը՝ դրա տարանջատված ճյուղերի փոխադարձ զսպման ու հակակշռման միջոցով⁸:

Ամենաընդհանուր բնորոշմամբ այս սկզբունքի էությունը հանգում է նրան, որ սահմանափակվում է ժողովրդի կողմից պետությանը փոխանցված իշխանությունը՝ այն երեք առանձին ճյուղերի տարանջատելու ճանապարհով՝ կիրա-

ռելով փոխադարձ զսպումների ու հակակշռների համակարգը⁹: Դրա շնորհիվ վերացվում է իշխանության կենտրոնացման վտանգը և անհրաժեշտ նախադրյալներ են ստեղծվում իրավունքի գերակայության երաշխավորման համար: Պատահական չէ, որ իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի տեսափիլիսոփայական գաղափարները համակարգված բնույթ ստացան և մարդկության դինամիկ զարգացման կենսական պահանջ ձեռք բերեցին հենց բացարձակ միապետության ժամանակաշրջանում, որտեղ ողջ իշխանությունը կենտրոնացված էր միապետի ձեռքում (այդ թվում՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական):

Ներկայումս սահմանադրական իրավունքի տեսության մեջ առավել ընդունելի են համարվում իշխանությունների տարանջատման հետևյալ հիմնական չափանիշները՝

- իշխանության թևերի հարաբերական անկախությունը.

- անհրաժեշտ սահմանադրական ինստիտուտների առկայությունը, դրանց լիազորությունների ամբողջականությունն ու համարժեքությունը գործառույթներին.

- պետական իշխանության հավասարակշռված գործունեության անընդհատության երաշխավորվածությունը, որն իր հերթին ենթադրում է ներսահմանադրական այնպիսի երաշխիքների ամրագրում, որոնց օգնությամբ հնարավոր կլինի բացահայտել, գնահատել ու վերականգնել գործառնական խախտված հավասարակշռությունը¹⁰:

Այս հիմնական չափանիշներից ելնելով՝ կարելի է սահմանել իշխանությունների տարանջատման սկզբունքից բխող հետևյալ հաջորդական քայլերի շղթան.

- պետք է սահմանազատվեն պետական երեք կարևորագույն (օրենսդիր, գործադիր և դատական) գործառույթները,

- այդ գործառույթների իրականաց-

Սահմանադրական իրավունք

ման համար պետք է ստեղծվեն հարաբերականորեն անկախ և ինքնուրույն պետական մարմիններ,

- այդ մարմիններից յուրաքանչյուրին իր առջև դրված հիմնական խնդիրները լուծելու համար պետք է վերապահվեն անհրաժեշտ գործառնության լիազորություններ,

- յուրաքանչյուր պետական մարմնի պետք է վերապահվեն հակակշռող լիազորություններ՝ իր գործառնության լիազորությունների իրականացման գործընթացին այլ պետական մարմնի (մարմինների) կողմից կամայական միջամտությունները կանխարգելելու համար,

- յուրաքանչյուր պետական մարմնի պետք է վերապահվեն զապող լիազորություններ, որոնք հնարավորություն կտան վերահսկել այլ պետական մարմինների գործառնության լիազորությունների իրականացումը Սահմանադրությամբ վերապահված լիազորությունների շրջանակում և կզայեն այդ լիազորություններին սահմանազանցման գործընթացը,

- ելնելով տվյալ հասարակությունում և պետությունում ձևավորված քաղաքական և իրավական մշակույթից, քաղաքական ինստիտուտների կայացման աստիճանից՝ պետք է սահմանվի պետական մարմիններին հակակշռող և զապող լիազորությունների այնպիսի սահմանադրական հաշվեկշիռ, որը հնարավորություն կտա ապահովելու պետական մարմինների հարաբերական անկախությունը և գործունեության արդյունավետությունը դինամիկայում:

Սրանք այն հիմնախնդիրներն են, որոնք ընկած են ժողովրդավարության զարգացման ու իրավական պետության կայացման ուղին ընտրած ամեն մի պետության օրակարգային հարցերի հիմքում և դրանց խելամիտ լուծումներով է պայմանավորված իշխանությունների իրական տարանջատման սկզբունքի կիրառումը և իրավունքի գերակայության երաշխավորումը: Ինչպես իրավաբաններն են նշում է ՀՀ սահմանադրական դատարանի

նի նախագահ Գ. Հարությունյանը՝ անկախ պետական կառավարման ձևից ու իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի ընկալման մակարդակից, իշխանությունների տարանջատումը և դրանց ներդաշնակ գործակցության ապահովումն անխուսափելի անհրաժեշտություն է, որը պետք է իրականացվի «գործառնության ինստիտուտ-լիազորություն» եռամիասնության համակարգային ներդաշնակության ապահովման, յուրաքանչյուր սահմանադրական ինստիտուտի համար **գործառնական, հակակշռող և զապող** լիազորությունների օպտիմալ հաշվեկշռի ամրագրման, վերջինիս միջոցով՝ դինամիկայում սահմանադրական հավասարակշռության երաշխավորված պաշտպանման, ժողովրդավարության ու իրավունքի գերակայության հիմնարար սկզբունքների անվերապահորեն պահպանման ու սահմանադրորեն ապահովման շրջանակներում¹¹:

Իրավական պետության համար անխուսափելի անհրաժեշտություն է ոչ միայն իշխանությունների տարանջատումը, այլև տարանջատված իշխանությունների հավասարակշռումը, որը հնարավոր է ապահովել միայն սահմանադրական հակակշռողների ու զապումների համակարգի խելամիտ հաշվեկշռի սահմանմամբ: Ինչպես արդարացիորեն նշում է Լիտվայի սահմանադրական դատարանի նախագահ Էգիդիյուս Կուրիսը. «Իշխանությունների տարանջատումը ենթադրում է դրանց հավասարակշռում, իսկ հավասարակշռությունը, հասկանալի է, չի կարող լինել այնպիսի իշխանությունների միջև, որոնք տարբեր կշիռ ունեն»¹²: Իսկ Սլովակիայի ՍԳ նախագահ Յան Մազակի կարծիքով՝ իշխանության թևերի միջև անհրաժեշտ է այնպիսի հաշվեկշիռ, որն ապահովի դրանց հավասարակշռվածությունը¹³:

Ելնելով վերոգրյալից՝ **սահմանադրական հակակշռող կարելի է բնորոշել որպես պետական իշխանության ինստի-**

տուտի սահմանադրորեն ամրագրված լիազորություն, որը կոչված է կանխելու պետական իշխանության այլ թևերի կամայական միջամտությունն իր գործառույթային լիազորությունների իրականացման գործընթացին: Իսկ սահմանադրական գապունը՝ պետական իշխանության ինստիտուտի սահմանադրորեն ամրագրված լիազորություն, որը կոչված է ապահովելու և վերահսկելու իշխանության մյուս թևերի գործառնական լիազորությունների իրականացումը Սահմանադրությամբ վերապահված լիազորությունների շրջանակում: Այստեղից պարզ է դառնում, որ սահմանադրական ձևակերպումների առանցքային խնդիրներից մեկն էլ հենց այն է, որ սահմանադրություն ամեն մի գործառնական լիազորություն ունենա հակակշիռների կայուն համակարգ ու կարողանա զսպել իշխանության այլ թևերի գործառնական լիազորությունների սահմանազանցման գործընթացը:

Ինչպես նկատեցինք, իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը ենթադրում է, որ իշխանության երեք թևերի մարմիններն ինքնուրույն են իրենց իրավասության շրջանակներում և չեն կարող միջամտել այլ մարմինների իրավասությանը: Սակայն դա չի նշանակում, որ այդ մարմինները մեկուսացված են միմյանցից: Ի վերջո, դրանք պետական միասնական իշխանության երեք ճյուղավորումներն են, որոնք սերտորեն պետք է համագործակցեն և առանց մեկի, մյուսների գոյությունը դառնում է անիմաստ: Բացի դրանից, իշխանությունների փոխհարաբերությունները դրսևորվում են «հակակշիռների և գապիչների» միջոցով, որոնք թույլ չեն տալիս իշխանությունների ճյուղերից որևէ մեկին դուրս գալ իր իրավասության շրջանակներից և, ընդհակառակը, հնարավորություն են տալիս իշխանության մի ճյուղին՝ պահել մյուսներին իրենց իրավասության շրջանակներում:

Իշխանությունների տարանջատման

սկզբունքը համարվում է նաև ՀՀ Սահմանադրության սահմանադրական կարգի հիմունքների սահմանադրորեն ամրագրված հիմնարար սկզբունքներից մեկը: Դա արտահայտվում է ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածում, որի համաձայն. «Պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման հիման վրա»: Սահմանադրության այս հոդվածով փաստորեն հաստատագրվում է իշխանության տարբեր մարմինների միջև իշխանական լիազորությունների սահմանազատումը, սահմանվում է այդ մարմինների ինքնուրույնությունն իրենց լիազորությունների իրականացման գործում և նրանց՝ մեկը մյուսի իրավասության ոլորտներ ներթափանցելու անթույլատրելիությունը¹⁴: Իսկ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի երկրորդ մասը սահմանում է. «Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով»:

Այս դրույթի սահմանադրական ամրագրումը պայմանավորված է առաջին հերթին իրավունքի գերակայության սահմանադրական սկզբունքով: Սահմանադրորեն ամրագրելով, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով, մի կողմից՝ երաշխավորվում է իշխանությունների բաժանման ու հավասարակշռման սկզբունքի իրացումը, մյուս կողմից՝ երաշխիք է ստեղծվում Սահմանադրության 3-րդ հոդվածում ամրագրված ելակետային այն դրույթի իրականացման համար, որի համաձայն՝ պետությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունք-

Սահմանադրական իրավունք

ներով ու ազատություններով՝ որպես անմիջական գործող իրավունք: Իսկ դա գործնական-կիրառական տեսանկյունից հանգում է նրան, որ բոլոր պետական մարմիններն իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով և չեն խախտում կամ սահմանափակում մարդու իրավունքները և ազատությունները:

Թեև ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված է իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը և ստեղծված են իշխանությունների իրական տարանջատման անհրաժեշտ սահմանադրական մախարդային, սակայն իրականում ինքնիշխան ուժով դեռևս տիրապետող է խորհրդային իրավամտաժողովուրդները, որտեղ իշխանությունների տարանջատումը դիտարկում էր որպես «բուրժուական սկզբունք»՝ բնորոշ արտասահմանյան սահմանադրական իրավունքին: Իշխանության մասին պատկերացումները շարունակվում են դեռևս մնալ ուժի մեջ ու ճնշում գործադրելու հնարավորության հարթությունում: Իշխանության տարանջատված թևերը դիտարկվում են ոչ թե որպես իրենց գործառնական լիազորություններն անկախաբար իրականացնող ինստիտուտներ, այլ որպես լծակ՝ իշխանության իրական կրողի քաղաքական շահերը սպասարկելու համար: Դա առաջին հերթին պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ժողովրդի կողմից «ընտրված» ներկայացուցիչներն իրականում իշխանությունը ստանում են ոչ թե ժողովրդից՝ իշխանության իրական կրողից, այլ կոնկրետ անհատներից և պատասխանատու են նրանց առջև: Իսկ դա վկայում է խեղաթյուրված արժեքային համակարգով ապրող պետականության մասին, ուր իմաստագրվում են քաղաքակրթության կողմից ձեռք բերված ողջ արժեքներն իրենց իրական նշանակությամբ և ձևախեղված կյանքի կոչվում՝ վտանգելով հասարակության քաղաքակիրթ գոյության բոլոր հնարա-

վորությունները:

Մարդկային հասարակության զարգացման պատմության մեջ նման մոդելներ նույնպես գոյություն են ունեցել և ներկայումս գոյություն ունեն, սակայն ժամանակակից իրավամտաժողովրդական մեջ նման քաղաքական ռեժիմները բնութագրվում են որպես ոչ իրավական¹⁵: Դեռևս 1789թ. ընդունված մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների համընդհանուր հռչակագրում միանշանակ սահմանվում էր. «Այնտեղ, որտեղ իշխանություններն իրականում տարանջատված չեն և կենտրոնացված են մեկ մարմնի ձեռքում, այնտեղ չի կարող երաշխավորված լինել իրավունքի գերակայությունը»: **Մրանք մարդկային իմաստությամբ ապացուցված և մեզ ժառանգություն հասած այն հիմնարար ճշմարտություններն են, որոնք պետք է համարժեք խորությամբ ուսումնասիրվեն և դրվեն պետական իշխանության կեցության հիմքում՝ ազատագրելու համար հետագա սերունդներին չսահմանափակված իշխանության ճիրաններից:**

Նշված հիմնախնդիրներից ելնելով, կարծում ենք, որ հետագա սահմանադրական փոփոխություններում առավել խորությամբ պետք է ուսումնասիրվեն ստորև թվարկվածները և իշխանությունների իրական տարանջատման անհրաժեշտությունից միտված ստանան համարժեք սահմանադրական լուծումներ¹⁶, մասնավորապես.

- պետք է սահմանափակվի իշխանությունը, ուժի (քաղաքական, վարչական, տնտեսական) ցրման և իշխանության առանձին թևերի ինքնակառավարման հնարավորությունների ընդլայնման միջոցով.

- պետք է առավել հստակեցվեն իշխանության թևերի գործառնական, հակակշռող և զսպող լիազորությունները, դրանք ներդաշնակեցվեն իշխանության տվյալ ճյուղի գործառույթներին ու ստեղծվեն այդ լիազորությունների ինքնուրույն իրականացման կայուն երաշ-

խիքներ.

- իշխանությունների գործակցությունը պետք է խարսխվի համագործակցության սկզբունքի և դինամիկ հավասարակշռություն ապահովող լուծումների վրա.

- պետք է դատական իշխանությունը հստակ տարանջատվի պետական իշխանության մյուս ճյուղերից և ստեղծվի մարդու իրավունքների ապահովման և

դատական պաշտպանության լուրջ երաշխիքներ¹⁷.

- պետք է ստեղծվի մարդու իրավունքների սահմանադրական երաշխիքների ու իշխանությունների լիազորությունների սահմանադրական հաշվեկշռի խախտումների բացահայտման, գնահատման և վերականգնման գործուն համակարգ:

1. Շարլ Մոնտեսքյուի կողմից «Օրենքների ոգու շուրջը» աշխատությունում առաջ է քաշվում այն մտայնությունները, ըստ որի՝ ազատություն լինել չի կարող, քանի դեռ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունները տարանջատված չեն. և որ օրենսդիր իշխանությանը օժտված դատավորը կարող է վերածվել բռնապետի, իսկ գործադիր իշխանության դեպքում՝ նաև կեղերքի: *Монтескье III. Избранные произведения.* М., 1995, с. 215. Paul Merrill Spurlin, *The French Enlightenment in America, Essays on the times of the Founding Fathers,* The University of Georgia Press, 1984, p. 86-98.

2. *Алебастрова И. А. Основы американского конституционализма.* М., 2001, с. 9.

3. Ինչպես նշում էր Սահմանադրության հայերից Ջեյմս Մեդիսոնը՝ փառաձողությանը պետք է հակադրել փառաձողություն այն զգայելու համար: Նա գտնում էր, որ հակադիր և մրցակցային շահերի սահմանադրորեն հավասարակշռումը կարող է զգալի իշխանությանը և երաշխավորել ազատությունը: *Рассел Г. Конституционализм; опыт Америки и других стран-* <http://www.infousa.ru/government/dmpaper2.htm>.

4. Ինչպես իրավագիտորեն նշում է պրոֆեսոր Մարտիչին, «հակակշիռների ու զսպումների համակարգի» ոչ արդյունավետ գործադրումն ու տարանջատված իշխանությունների միայն ստատիկ հավասարակշռության հաստատումն անխուսափելիորեն բերելու է իշխանության կաթվածահարման ու ճգնաժամի: *Мартичан О.В. Конституция Российской Федерации 1993г. как памятник эпохи // Государство и право,* 2004, N4, с. 13-16.

5. Չափազանց կարևոր է իրավագիտության դոկտոր Լեոնիդ Մամուտի դիտարկումն այն մասին, որ հաճախ բյուր պատկերացում է ստեղծվում, թե առկա է երկու իշխանություն՝ ժողովրդի իշխանությունը և պետական իշխանությունը: Իրականում կա միայն մեկ իշխանություն, և դա պետականորեն կազմավորված ժողովրդի հանրային իշխանությունն է, որը նա իրականացնում է պետական մարմինների, այլ ոչ թե պետական իշխանության միջոցով: *Мамут Л. Публичная власть, государство и разделение властей // конституционный Суд как гарант разделения властей: Сборник докладов.* М., 2004, с. 262.

6. *Чиркин В. Е. Конституционные проблемы власти народа // Государство и право,* 2004, N9, с. 10.

7. *Алебастрова И. А. Основы американского конституционализма.* М., 2001, с. 83-85.

8. Конституционный Суд как гарант разделения властей: Сборник докладов. М., 2004, с. 256.

9. Նույն տեղը:

10. *Harutyunyan G., Mavcic A. THE CONSTITUTIONAL REVIEW AND ITS DEVELOPMENT IN THE MODERN WORLD (A COMPARATIVE CONSTITUTIONAL ANALYSIS),* Yerevan - Ljubljana, 1999, p. 382.

11. *Harutyunyan G. Constitutional culture: the lessons of history and the challenges of time,* Yerevan, 2009, p. 159. ՀՀ Սահմանադրության մեկնարանություններ: Երևան, «Իրավունք», 2010, էջ 95:

12. *Эвдинос Курис Доктрина разделения властей в практике Конституционного Суда Литвы. Конституционный Суд как гарант разделения властей: Сборник докладов.* М., 2004, с. 106.

13. *Ян Мазак Разделение властей в решениях Конституционного Суда Словакии. Конституционный Суд как гарант разделения властей: Сборник докладов.* М., 2004, с. 167.

14. ՀՀ Սահմանադրությամբ անրագրված իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի խելամիտ ըմբռնումը պահանջում է հրաժարվել իշխանությունների տարանջատման, որպես միասնական պետական իշխանության տարբեր ինստիտուտների միջև բաժանման հայեցակետ պատկերացումից, և այն ընկալել որպես պետական իշխանության իրական գործունեության սահմանափակում, հավասարակշռում, դրանց համագործակցություն և փոխկապվածություն:

15. Որքան էլ ժողովրդավարացման ցանկությունը մեծ լինի, միևնույն է, այնտեղ, որտեղ երաշխավորված չէ իշխանությունների իրական տարանջատում, դրանց լիազորությունների իրականացման անկախության երաշխավորում և հակակշիռների ու զսպումների օգնությամբ հավասարակշռում, անխուսափելի են անձնիշխանության տարաբնույթ դրսևորումները՝ իրենց բացասական լուրջ հետևանքներով:

16. Ավստրիայի, Բելգիայի, Գերմանիայի, Դանիայի, Իսպանիայի, Իտալիայի, Հունաստանի, Պորտուգալիայի, Ֆրանսիայի և մի շարք այլ երկրների վերջին տարիների սահմանադրական փոփոխությունների, ինչպես նաև նախկին ԽՍՀՄ մի շարք երկրների (Լեհաստան, Սլովենիա, Չեխիա, Սլովակիա, Բուլղարիա, Ռուսաստանի Գաշնություն, Լիտվա, Էստոնիա, Վրաստան և այլն) նոր սահմանադրությունների ուսումնասիրությունից հետևում է, որ նշված հարցերը դարձել են իշխանությունների իրական տարանջատման անհրաժեշտությամբ պայմանավորված հիմնախնդիրներ:

17. Herman Schwartz, *Packing the courts,* The conservative campaign to rewrite the Constitution, New York, 1988; Henry J. Abraham, *The judicial process,* Oxford University Press, 1993; John B. Gates, Charles A. Johnson, *The American Courts, A Critical Assessment,* Washington D.C., 1991; King, *Minimum Standards of Judicial Independence,* 1984; Russell R. Wheeler and Cynthia Harrison, *Creating the Federal Judicial System,* 1994; M. V. Tushnet, *Constitutional Law,* New York U.-Press, 1992. William Burnham, *Introduction to the Law and Legal system of the United States,* St. Paul, Minn., 1999. Williams J. S., *Constitutional Analysis,* St. Paul, 1979. *Митюков М. А., Барнашов А. М. Очерки конституционного правосудия,* Томск, 1999. *Сравнительное конституционное право,* М. 1996.

Հրաչիկ ՅԱՐՄԱԼՈՅԱՆ

ԳՄՀԸ (GIZ) «Հարավային Կովկասում իրավական և դատական բարեփոխումների համար խորհրդատվություն» ծրագրի փորձագետ

ՄԱԿ-Ի ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ՆԱԽԱԴԵՊԱՅԻՆ ԲՆՈՒՅԹԸ

Միջազգային դատարանների դերակատարությունը միջազգային իրավական կարգավորման ոլորտում ունեցել է հսկայական առաջընթաց՝ ի տարբերություն 1920-ական թվականների, երբ դեռ նոր էր ձևավորվում առաջին ընդհանուր իրավասության մշտական միջազգային դատարանը՝ Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանը: ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի պաշտոնաթող դատավոր Հերշ Լաուֆերպախտը, վերլուծելով ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի և դրա իրավանսխորհի՝ Ազգերի լիգայի Միջազգային արդարատության մշտական դատարանի կողմից (երկուսը միասին այսուհետ նաև՝ Դատարան) միջազգային իրավունքը զարգացնելու ու կատարելագործելու առաքելությունը, արդարացիորեն խոսում է նպատակների հետերոգենության մասին՝ նշելով, որ ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի համար ի սկզբանե սահմանված գործունեության նպատակը ժամանակի ընթացքում վերաճել է սկզբնական նպատակի հետ այլևս ամբողջությամբ չհամընկնող այլ նպատակի, այլ կերպ ասած՝ ժամանակի ընթացքում Միջազգային դատարանը սկսել է իրականացնել նաև այլ առաքելություն, որը կոնկրետ քննարկվող թեմայի շրջանակներում միջազգային իրավունքի զարգացումն է:՝

Ինչպես Ազգերի լիգայի Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի, այնպես էլ ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի ստեղծման նպատակը և առաքելությունը եղել է ծառայել որպես գործիք իրավունքի միջոցով միջազգային հարաբերություններում խաղաղությունը երաշխավորելու համար: Սույն հոդվածի շրջանակներում չի քննարկվի, թե որքանով է Միջազգային

դատարանն իրականացրել իր այդ առաքելությունը, սակայն Միջազգային դատարանի կողմից քննված մի շարք գործեր, ինչպիսիք են ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ գործերը, Eastern Greenland-ը՝ Դանիայի և Նորվեգիայի միջև, Թուրքիայի և Իրաքի, ինչպես նաև Լեհաստանի և Չեխիայի միջև սահմանային վեճերի վերաբերյալ տրված խորհրդատվական եզրակացությունները, Նորվեգիայի և Միացյալ Թագավորության միջև Fisheries-ի վերաբերյալ Դատարանի որոշումը և մի շարք այլ գործեր մեծապես նպաստել են միջազգային իրավահարաբերություններում որոշ կարևորագույն խնդիրների լուծմանը:՝

Իրավաբանների խորհրդատվական խումբը, 1920 թվականին նախագծելով Ազգերի լիգայի Միջազգային դատարանի կանոնադրությունը, գիտակցում էր նաև միջազգային իրավունքի զարգացման ուղղությամբ անհրաժեշտ քայլեր ձեռնարկելու անհրաժեշտության մասին, որն իր մարմնավորումն ստացավ Ազգերի լիգայի կողմից ընդունված հատուկ բանաձևում:

ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի (ներառյալ՝ Ազգերի լիգայի Միջազգային արդարատության մշտական դատարանի) կողմից միջազգային իրավունքի զարգացման առաքելությունը սերտորեն կապված է Դատարանի նախադեպերի հետ: ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի նախադեպերի վերաբերյալ առկա են մի քանի հսկայական կարծիքներ: Օրինակ՝ թե ինչպիսի կարգավիճակ ունեն Դատարանի նախադեպային որոշումները և այլն: Մեկ այլ կարևոր հարց է, թե արդյոք ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի նախադեպային որոշումների գոյությունը խոսում է այն մասին, որ Դատարանը ստեղծում է կամ կառող է ստեղծել իրավունքի նորմեր:

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՋՏԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Խոսելով Դատարանի նախադեպային իրավունքի մասին՝ պետք է նախ անդրադարձ կատարել *stare decisis* սկզբունքին, որը գործում է իրավունքի ընդհանուր համակարգի երկրներում: Այս սկզբունքը ենթադրում է, որ նմանատիպ գործերը պետք է այնպես լուծվեն, որ տրվեն նմանատիպ և կանխատեսելի լուծումներ, իսկ նախադեպի սկզբունքն այն մեխանիզմն է, որով պետք է հասնել այդ նպատակին: Բլեքի իրավաբանական բառարանում³ նախադեպը բնորոշվում է որպես «դատարանի կողմից ստեղծված իրավունքի այնպիսի կանոն, որը ստեղծվել է առաջին անգամ որոշակի գործի համար, և որին պետք է այսուհետ հղում արվի նմանատիպ գործերը քննելիս»: Իրավունքի ընդհանուր համակարգում նախադեպային իրավունքը համարվում է իրավունքի աղբյուր: Անհրաժեշտ է նաև պարզել, թե արդյոք ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի որոշումներն ունեն նախադեպային բնույթ *stare decisis* իմաստով:

Stare decisis սկզբունքի համաձայն՝ դատավորները պարտավոր են հարգել նախկին որոշումներով ստեղծված նախադեպերը: Այս արտահայտությունն առաջացել է լատիներենի «*Stare decisis et non quiceta movere*» արտահայտությունից, որը թարգմանաբար նշանակում է, «Կանգնել որոշումների կողքին և չխաթարել անխաթարելին»: Իրավաբանությունում այս սկզբունքը մեկնաբանվում է, որ դատարաններն ընդհանուր պետք է ենթարկվեն նախադեպին և չխաթարեն լուծված գործերը: *Stare decisis*-ը պարտադիր նախադեպի սկզբունքն է, որը ենթադրում է, որ դատարանը և այդ դատարանին ստորադաս մյուս դատարանները պետք է հետևեն այդ դատարանի կայացրած որոշմանը: Տեսության մեջ քննարկվում է նաև, այսպես կոչված, համոզիչ նախադեպը, որը ենթադրում է, որ Դատարանը չպետք է հրաժարվի նախկինում իր կայացրած որոշումից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը դրա համար հիմնավոր պատճառներ ունի: Այս երկրորդ տեսակի նախադեպն ունի համոզիչ բնույթ:

Stare decisis-ը այն տարբերակիչ նշաններից է, որով իրավունքի ընդհանուր համակարգի երկրները տարբերվում են այլ իրավական համակարգերից: Օրինակ՝ Անգլիայում, Ռուսում և իրավունքի ընդհանուր համակարգի

այլ երկրներում դատավորները կաշկանդված են պարտադիր նախադեպով, իսկ օրինակ՝ Շոտլանդիայում և այլ մայրցամաքային իրավական համակարգի երկրներում դատավորները հաշվի են առնում դատական պրակտիկան և այն կիրառում միանման, սակայն պարտավորված չեն հետևել դրան, այսինքն՝ այլ դատավորների որոշումները կարող են համոզիչ, բայց ոչ կաշկանդող բնույթ ունենալ: Անգլիական իրավական համակարգում անհրաժեշտաբար պարտավոր չեն իրավունքի զարգացման ու մեկնաբանման վերաբերյալ որոշումներ կայացնել: Նրանք կարող են պարզապես կաշկանդված լինել նախկին գործով կայացրած գործով: Նախադեպի պարտադիր բնույթը պայմանավորված է երկու գործոնով՝

1. Նախադեպային գործով որոշում կայացրած դատարանի դիրքը հիերարխիայում այն դատարանի համեմատ, որը քննում է ներկա գործը:

2. Արդյոք ներկա գործի փաստերը տեղավորվում են նախկին գործով կիրառված իրավական սկզբունքի շրջանակներում:

Վիճարկելի չէ այն փաստը, որ *stare decisis*-ը չի կիրառվում Դատարանի նկատմամբ:⁴

Կան մի շարք պատճառներ, որոնք հիմնավորում են, թե ինչու *stare decisis*-ը չպետք է գործի Դատարանի պարագայում:

Ինչպիսին էլ, որ եղած լինել *Status of Eastern Carelia* գործի *ratio decidendi*-ին, իրավաբանական գրականությունից բխում է, որ այդ որոշման մեջ ձևակերպված իրավական կանոնից կարելի էր հետագայում շեղվել, քանի որ *stare decisis*-ը Դատարանի որոշումների նկատմամբ չի կիրառվում:⁵

Դատավոր Բեդը *Anglo-Iranian Oil* գործում նշում է. «Դատարանի ստատուտի 38-րդ հոդվածը պարտադիր է և ոչ հայեցողական: Այն պահանջում է Դատարանից կիրառել դատական որոշումները որպես իրավունքի կանոնները սահմանելու համար օժանդակ միջոցներ: «Դատական որոշումներ» արտահայտությունը, բնականաբար, ներառում է նաև ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի և դրա իրավանախորդի որոշումները: Չեմ կասկածում, որ դա ենթադրում է նաև Դատարանի որոշումներում օգտագործվող հիմնական սկզբունքների կիրառումը, սակայն հավասար

Միջազգային իրավունք

րապես պարզ է, որ այդ դրույթը չի կարող մեկնաբանվել, որպես դատարանից պահանջող կիրառել *obiter dicta*»:⁶

Ծիշտ է, դատավոր Բեդը մի քանի գործերում արել է «Նախկին որոշումներով փաստացիորեն կաշկանդված լինելով» արտահայտությունը, Ֆիցմատրիսը նշում է, որ դատավոր Բեդը, այնուամենայնիվ, մտադրված չէր այնքան հեռուն գնալ, որ պնդեր, որ Դատարանը պարտավոր է իրեն ներկայացված գործը լուծել ցանկացած այնպիսի նախադեպին համապատասխան, որն իր փաստական հիմքերով չի տարբերվում այդ գործից:⁷

Դատավոր Բեդը նշում էր, որ 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի դ կետը պարտադիր է իր այն պահանջում, որ Դատարանը պետք է կիրառի դատական որոշումներ, ներառյալ՝ իր որոշումները, բայց այդ պահանջում ոչինչ նշված չէ այն մասին, որ դատական որոշումները պետք է կիրառվեն պարտադիր նախադեպի ուժով: Մեկ այլ գործում նա հստակեցնում է, որ իր կարծիքով Միջազգային արդարադատության միջազգային դատարանի որոշումները պարտադիր չէին այն իմաստով, ինչը կիրառվում է իրավունքի ընդհանուր համակարգի երկրներում:⁸

Factory at Choryow (Claim for Indemnity) գործով Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի որոշման մեջ նշվում է, «Գրավոր փաստարկներում կամ բանավոր փաստարկման ժամանակ որևէ հիմք չի ներկայացվել, որով սկզբունքորեն կհաստատվեր որևէ տարբերություն երկու գործերի միջև, կամ որը կարողարացներ մի գործում ընդունված սկզբունքների կիրառության մերժումը մյուս գործում:⁹

Այսպիսով՝ դատավոր Բեդը պատրաստ էր հրաժարվել կիրառել նախադեպը ոչ միայն, եթե այն կարելի էր տարբերակել, այլ նաև եթե կար որևէ պատճառ, որը «կարողարացներ մեկ այլ գործով ընդունված սկզբունքների կիրառման մերժումն այդ գործում»: Այլ կերպ ասած՝ սա չէր բացառում, որ կարելի էր ստուգել նախկին գործով կիրառված սկզբունքների ճշտությունը, իսկ այդ իրավունքի գոյությունը նշանակում է, որ *stare decisis*-ը չի կիրառվում:

Տեսաբանները միակարծիք են այն հարցում, որ *stare decisis*-ը Միջազգային դատարանի դեպքում չի կիրառվում, բայց չկա հա-

մաձայնություն այն հարցում, թե արդյոք *stare decisis* սկզբունքի կիրառման բացառումը պայմանավորված է Դատարանի ստատուտի 59-րդ հոդվածով: Կարծիք է արտահայտվել այն մասին, որ ընդունելով, որ ստատուտի 59-րդ հոդվածը չի խոչընդոտում Դատարանի որոշումների նախադեպային բնույթը, այնուամենայնիվ այդ հոդվածը թույլ չի տալիս դատարանի որոշումներին ձեռք բերել կաշկանդող բնույթի նախադեպի նշանակություն: Եթե ընդունենք այդ փաստարկը, ուրեմն կնշանակի, որ իրավաբանների խորհրդատվական խումբը նախագծում ի սկզբանե մտցրել է պարտադիր նախադեպի իմաստիտուրը, որը հետագայում հանվել է, երբ Ազգերի լիգայի Խորհուրդն ու Ասամբլեան նախագծում ավելացրեցին 57 bis հոդվածը (այժմ՝ հոդված 59), ինչպես նաև «57 bis հոդվածի դրույթներին համապատասխան» արտահայտությունը, որը ավելացվեց ստատուտի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի դ կետում:

Ստատուտի 59-րդ հոդվածը որևէ կապ չունի Դատարանի որոշումների նախադեպային բնույթի հետ, այն որևէ ձևով չի ազդում այն հարցի վրա, թե արդյոք Դատարանները ձեռք են բերում պարտադիր ուժ ունեցող նախադեպի բնույթ: Այս հոդվածը չի ստեղծվել բնորոշելու Դատարանի որոշումների՝ որպես պարտադիր կամ ոչ պարտադիր բնույթի նախադեպեր լինելը:¹⁰ Ստատուտի 59-րդ հոդվածն ընդգծում է Դատարանի որոշումների պարտադիր բնույթը վեճի կողմերի համար, այլ կերպ ասած՝ վեճի կողմերը, այդ վեճը ներկայացնելով ՄԱԿ-ի միջազգային դատարան, պարտավորված են հետևել Դատարանի կողմից այդ վեճի լուծման արդյունքում կայացրած որոշմանը: Այսինքն՝ խոսքն այստեղ գնում է դատավարական պարտադիրության մասին: Դատարանի որոշումը պարտադիր է միայն այդ վեճի կողմերի համար այն իմաստով, որ այն տալիս է կողմերի միջև որոշակի վեճի կապակցությամբ առաջացած հարաբերությունների իրավական իշխանագործակերպումը՝ կիրառելով իրավունքը կոնկրետ գործի փաստերի նկատմամբ, իսկ ընդհանուր միջազգային իրավունքը, որի վրա տարածվում է կոնկրետ գործի նախադեպային բնույթը, տարածվում է բոլոր պետությունների վրա, բայց այդ որոշումն ինքն իրենով բո-

լոր պետություններին չի պարտադրում կոնկրետ գործով արված իրավահարաբերությունների իրավական ձևակերպումը:¹¹ Ստատուտի 59-րդ հոդվածի ձևակերպումը որևէ կերպ չի բացառում, որ տվյալ որոշման մեջ արտահայտված դիրքորոշումները կարող են կիրառվել նաև այլ որոշումներում և ձեռք բերել նախադեպային բնույթ, այլ է հարցը, թե այդ նախադեպն ինչպիսի կարգավիճակ ունի՝ *stare decisis*, թե համոզիչ բնույթ:

Գատավոր Գազենհայնը Գատարանի որոշումներից մեկում նշել է. «Գատարանի որոշման շրջանակը անցնում է այն սահմանը, որը նշված է Ստատուտի 59-րդ հոդվածում»:¹² Գատավոր Ջեասպին էլ իր հերթին նշում է, որ Գատարանի որոշումների ազդեցությունն ավելի լայն է, քան պարզապես դրանց կաշկանդող բնույթը:¹³

Չպետք է մոռանալ, որ Գատարանի ստատուտի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի դ կետի «դատական որոշումները» վերաբերում են նաև այլ միջազգային տրիբունալներին: Միաժամանակ պարզ է, որ նույն հոդվածում՝ 59-րդ հոդվածին արված հղումը վերաբերում է միայն ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանին: Եթե ենթադրենք, որ այս դրույթում արված հղումը նպատակ է հետապնդում կանխել Գատարանի որոշումներին՝ ձեռք բերել կաշկանդող նախադեպի բնույթ, ստացվում է, որ այլ միջազգային դատարանների որոշումներն ավելի գերակա դիրք ունեն, քանի որ դրանք չեն ընկնում Ստատուտի 59-րդ հոդվածի կարգավորման ներքո: Այսինքն՝ հետևանքն այնքան անմիտ է, որ պարզ է, որ այդ մեկնաբանությունը չի կարող ճիշտ լինել:¹⁴

1926 թվականին պարզ դարձնելով, որ 59-րդ հոդվածը չի բացառում «հռչակագրային բնույթի որոշումները», Միջազգային արդարադատության միջազգային դատարանն ավելացրեց, որ «տվյալ հոդվածի նպատակն է պարզապես կանխել, որ որոշակի գործով դատարանի կողմից ընդունված սկզբունքները պարտադիր չդառնան այլ պետությունների

համար կամ այլ գործերով»:¹⁵

Բառացիորեն մեկնաբանած՝ թվում է, թե սա բացառում էր պարտադիր նախադեպի կիրառությունը: Այս միտքն արտահայտվել է նաև այլ գործերում:¹⁶

1984 թվականին դատավոր Ջենինգսը հետևյալ միտքն արտահայտեց. «Գատարանը սկսում է ստատուտի 59-րդ հոդվածի իր քննարկումը Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի այն վերապահմամբ¹⁷, որ 59-րդ հոդվածի նպատակն է պարզապես կանխել, որ որոշակի գործով Գատարանի կողմից ընդունված սկզբունքները պարտադիր չդառնան մյուս պետությունների համար և այլ գործերով: Սա ոչ ավելին է, քան ասել, որ Գատարանի որոշումները պարտադիր չեն այն իմաստով, որ նրանք կլինեն իրավունքի ընդհանուր համակարգի ինչ-որ երկրում պարտադիր նախադեպերի համակարգի միջոցով: Սակայն Գատարանի պրակտիկան նույնիսկ փոքր-ինչ ուսումնասիրելը ցույց է տալիս, որ ստատուտի 59-րդ հոդվածը ոչ մի դեպքում չի բացառում համոզիչ նախադեպի կիրառությունը: Հոդված 59-ը վերաբերում է միայն որոշման դիտարկից հետո, և դա ճիշտ է, քանի որ որոշակի գործով առաջացած իրավունքները ու պարտականությունները պարտադիր են միայն այդ գործի կողմերի համար և միայն տվյալ գործով, և այդ առումով Իտալիան, բնականաբար, պաշտպանված կլինի: Սա կարևոր պաշտպանություն է, և սխալ կլիներ այլ տարբերակ առաջարկել»:¹⁸

Այսպիսով՝ ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի դատական որոշումներն օժտված են նախադեպային ուժով, որը, սակայն, չի արտահայտվում «*stare decisis*» սկզբունքին համապատասխան պարտադիր նախադեպերի ձևով, այլ այդ որոշումներն ունեն «համոզիչ» ուժ, որից հաճախ օգտվում է ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանը՝ հղումներ անելով իր և իր իրավաճախողի՝ Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի որոշումներին:

1. *Lauterpacht H.* The Development of International Law by the International Court, revised edn (London, Stevens & Sons, 1958); and SM Schwelb, «Reflections on the Role of the International Court of Justice» (1986) 61 Washington Law Review 1061, 1063.
2. Sir Hersch Lauterpacht The Development of International Law by the International Court, revised edn (London, Stevens & Sons, 1958), p. 3.
3. Black's Law Dictionary 9th ed. (West Group, 2009), Bryan A. Garner, editor, ISBN 0-314-19949-7.
4. *Meertens Bos* «The interpretation of international judicial decisions», *Revista Espanola de Derecho International*, 33 (1981) p. 46.
5. Precedent in the World Court, Hersch Lauterpacht Memorial Lectures, Mohamed Shahabuddeen, Cambridge University Press, New York 1996, p. 97.
6. Anglo-Italian Oil Co., ICJ Rep 1952, p. 143, dissenting opinion.
7. Fitzmaurice, law and Procedure, II, p. 583.
8. Peace Treaties, ICJ Rep 1950, p. 233.
9. Peace Treaties, ICJ Rep 1950, p. 244, dissenting opinion.
10. Precedent in the World Court, Hersch Lauterpacht Memorial Lectures, Mohamed Shahabuddeen,

Cambridge University Press, New York 1996, p. 100.
11. Մույլ տեղը:
12. *Nottebohm*, ICJ Rep 1955, p. 61, dissenting opinion.
13. *Berolona Tracton* Light and Power Company, Limited, ICJ Rep 1970, p. 163, para. 9. See also, by him, *ibid.*, p. 220, para. 106; separate opinion of Judge Nagendra Singh in Aegean Sea Continental Shelf, ICJ Rep 1978, pp. 46-47; ICJ Pleadings, Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area, IV, p. 100, para. 234; Counter-Memorial of the United States; and Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya/Malta), ICJ Rep 1984, pp. 157-158, Judge Jennings, dissenting.
14. *Edvard Hambro* «The reasons behind the Decisions of the International Court of Justice», *Current Legal Problems*, 7 (1954), p. 218.
15. Certain German Interests in Polish Upper Silesia, merits, 1926, PCIJ, Series A, No. 7, p. 19.
16. Interpretation of Judgments Nos. 7 and 8 (Factory at Chorzow), 1927, PCIJ, Series A, No. 13, p. 20-21 and the Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya/ Malta), ICJ Rep 1984, p. 26.
17. *Series A*, No. 13, p. 21.
18. Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya/Malta), ICJ Rep 1984, p. 157, para. 27.

Քրեական իրավունք

Սերժիկ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՀ վճարելի դատարանի դատավոր,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի պրոֆեսոր

ՊԱՇՏՈՆԵԱԿԱՆ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՉԱՐԱՇԱՀԵԼԸ ՀԱՆՅԱԿԱԶՄԻ ՈՐԱԿՅԱԼ ՀԱՏԿԱՆԻՇԸ ԵՎ ԱՐԱՐՔԻ ՈՐԱԿՄԱՆ ՇԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՆԴՐԱՀԱՐՈՒՅՑ ՀԱՐՅԵՐ

Օր են քը պ ա - տասխանատվություն է նախատեսում մահ **ծ ա ն ր ա ց ն ո ղ հանգամանքներում** պաշտոնեական լիազորությունների

չարաշահման համար: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ որպես ծանրացնող հանգամանք նախատեսված է տվյալ արարքը, որն անգոյություն ունի առաջացրել է ծանր հետևանքներ: Ծանր հետևանքները գնահատողական (արժեքավորվող) հասկացություն են: Տեսության մեջ և դատական պրակտիկայում ծանր հետևանքներ են համարվում խոշոր արտադրական կամ այլ բնույթի վթարը, տրանսպորտի աշխատանքի կամ արտադրական գործընթացի երկարատև խափանումը, պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների, հիմնարկների ու ձեռնարկությունների աշխատանքի կազմալուծումը, առանձնապես խոշոր չափերի նյութական վնասը, մարդու մահը կամ առողջությանը ծանր վնաս հասցնելը:

Հարկ է նշել, որ ծանր հետևանքների նկատմամբ հանցավորի կողմից դրսևորած մեղքի ձևի հարցը իրավաբանական գրականության մեջ միասնական լուծում չի ստացել: Եթե ծանր հետևանքների նկատմամբ դիտավորության (ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի) դրսևորման հնարավորությունը չի վի-

ճարկվում, ապա նույնը չի կարելի ասել անգոյության դրսևորման հնարավորության մասին: Քրեագետների մի մասը գտնում է, որ պաշտոնեական լիազորությունների չարաշահման հանցակազմի կապակցությամբ չի կարելի խոսել մեղքի երկու ձևով կատարվող հանցագործության մասին, որովհետև օրենքը նկատի ունի այն ծանրացնող հանգամանքները, որոնք բովանդակությամբ նույնանուն են հանցակազմի հասարակ տեսակի համար պարտադիր հատկանիշ հանդիսացող էական վնասի հետ և տարբերվում են վերջինից ուղղակի հասցված վնասի չափով: Նրանց կարծիքով, հնարավոր չէ, որ պաշտոնատար անձը, էական վնասի նկատմամբ դիտավորություն դրսևորելով, անգոյություն դրսևորի ավելի մեծ չափերի վնասի նկատմամբ: Նման մոտեցումն արդարացի կլիներ, եթե միևնույն հանցագործության ժամանակ հնարավոր չլիներ այնպիսի ծանր հետևանքների առաջացում, որոնք իրենց բովանդակությամբ կտարբերվեին այդ հանցագործության ժամանակ պատճառվող էական վնասից: Մինչդեռ հնարավոր են դեպքեր, երբ էական վնասից բացի, առաջացող առավել ծանր հետևանքներն այլ բովանդակություն ունենան: Ընդ որում, դրանց նկատմամբ կարող է դրսևորվել անգոյություն: Ուստի, ճիշտ է թվում օրենսդրի մոտեցումը, որը պատասխանատվություն է սահմանում ծանր հետևանքներն անգոյությամբ պատճառելու համար: Սակայն ճիշտ կլիներ օրենքում դիտավորությամբ ծանր հետևանքներ պատճառելը նախա-

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ՊԱՏԱԿԱԼ
Իշխանություն

տեսել որպես հանցակազմի առավել ծանրացնող հանգամանք:

Օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 3-րդ մասում պատասխանատվություն է սահմանված պաշտոնական լիազորությունները չարաշահելու համար, որն առաջացրել է «ծանր» հետևանքներ, ընդ որում հետևանքի նկատմամբ մեղքի տեսակը կոնկրետացված չէ:

Դա ճիշտ մոտեցում է, քանի որ մեղավոր անձի վերաբերմունքը ծանր հետևանքի նկատմամբ կարող է դրսևորվել, ինչպես դիտավորությամբ, այնպես էլ անզգուշությամբ: Այդ իսկ պատճառով, տվյալ արարքի համար որպես պատիժ նախատեսված է ազատազրկում մինչև 10 տարի ժամկետով:

ՌԴ քրեական օրենսգրքի մեջբերված հոդվածի իմաստով տուժողի առողջությունը ծանր վնաս պատճառելը որակվելու է միայն այդ հոդվածով:

Այսպիսով, հատուկ հանցակազմով նախատեսված հանցագործության կատարման մեջ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելիս, բացի վերոշարադրյալ առանձնահատկություններից պետք է նկատի ունենալ հատուկ սուբյեկտներին պատասխանատվության ենթարկելու նաև ներքոհիշյալ **պայմանների** առկայությունը.

1) *Անձին օրենքով սահմանված կարգով հատուկ հասարակական հարաբերությունների մասնակից դարձնելը: Հետևապես, եթե այդ կարգը պահպանված չէ, օրինակ՝ անձը համապատասխան պաշտոնին նշանակվել է օրենքով սահմանված կարգի խախտմամբ կամ զինվորական ծառայությունից ազատված անձն անհիմն գորակոչվել է ծառայության և ընթացքում նշված անձինք ծառայության դեմ ուղղված հանցագործություն են կատարում, մեր կարծիքով չեն կարող պատասխանատվություն կրել հատուկ հանցակազմերով նախատեսված հանցագործությունների համար: Միևնույն ժամանակ, շարունակելով լինել*

ընդհանուր հարաբերությունների սուբյեկտ՝ նրանք կարող են պատասխանատվության ենթարկվել քրեական օրենսգրքի այլ հոդվածներով (օրինակ՝ զինծառայողը ծառայության վայրն ինքնակամ թողնում է և միջոցներ է ձեռնարկում պարզելու զինվորական ծառայությանն անհիմն ընդգրկելու պատճառով կամ ազատազրկման վայրից փախուստի դիմած կալանավորի նկատմամբ նախկին արարքով արդարացման դատավճիռ է կայացվում, որով նա դատապարտվել է և պատիժ է կրել):

Պաշտոնատար անձանց արարքը, կապված համապատասխան անձանց հատուկ հարաբերությունների բնագավառ օրենսդրության պահանջների խախտմամբ ընդգրկելու հետ (զինվորական ծառայություն, արդարադատություն և այլն), կարող է որակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ, 309-րդ, 352-րդ կամ այլ հոդվածներով:

2) *Անձի իրավական կարգավիճակից բխող իրավունքների, պարտականությունների և հատուկ գործառույթների նախատեսումը համապատասխան օրենսդրական ակտերում:*

3) *Անձի ունակությունը և օբյեկտիվ հնարավորության առկայությունը տվյալ գործառույթները կատարելու վերաբերյալ:*

Այդ կապակցությամբ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 4-րդ գլուխը (Քրեական պատասխանատվության ենթակա անձինք) լրացնել նոր հոդվածով՝ «Հատուկ սուբյեկտին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու պայմանները» վերտառությամբ, որում ընդգրկել վերը նշյալ առանձին պայմանները:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 31-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Արարքը համարվում է առանց մեղքի կատարված նաև այն դեպքում, եթե անձը նախատեսել է իր գործողության (անգործության) հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, չի ցանկացել դրանց առաջա-

Քրեական իրավունք

ցումը, բայց ծայրահեղ պայմաններին կամ նյարդահոգեկան ծանրաբեռնվածությանն իր հոգեֆիզիոլոգիական հատկությունների անհամապատասխանության հետևանքով չէր կարող կանխել դրանց առաջացումը»: Օրինակ՝ զինված ուժերի Կանոնագրքերի համաձայն՝ մարտական կամ պահակային ծառայության մեջ ընդգրկվելուց առաջ զինծառայողների հանգիստը (քնելը) պետք է լինի 8 ժամից ոչ պակաս: Եթե զինծառայողը չհանգստանալու հետևանքով, օրինակ՝ ծառայության ժամանակ անկախ իր կամքից քնում է, և նույնիսկ դրա հետևանքով վնասակար հետևանքներ են առաջանում, ապա, մեր կարծիքով, նա չի կարող պատասխանատվության ենթարկվել հատուկ տեսակի զինվորական ծառայության կարգը խախտելու համար: Նման դեպքում, քրեական պատասխանատվության, այդ թվում՝ առաջացած հետևանքի համար, ենթակա են համապատասխան զինվորական պաշտոնատար անձինք, ովքեր թույլ են տվել վերոհիշյալ խախտումը:

Այսպիսով, վերը նշված առանձնահատուկ պայմանների միաժամանակյա առկայությունն է վկայում քրեական պատասխանատվության հատուկ սուբյեկտի պիտանի (պատշաճ) լինելու մասին:

Հետևապես, նշված պայմանների թեկուզ մեկի բացակայությունը բացառում է քրեական պատասխանատվությունը հատուկ հանցակազմերով նախատեսված արարքների համար: Նման դեպքում անձի արարքը կարող է որակվել քրեական օրենսգրքի այլ հոդվածներով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքում նախատեսված պաշտոնատար անձանց համար քրեական պատասխանատվություն սահմանող հանցակազմերի վերլուծությունը վկայում է, որ համապատասխան հանցագործությունները կարելի է բաժանել հետևյալ խմբերի՝

1) ընդհանուր պաշտոնական հանցագործություններ (308-րդ, 309-րդ, 311-րդ, 314-րդ, 315-րդ հոդվածներ): Տվյալ

հանցակազմերն ընդհանուր բնույթի են և դրանցում նախատեսված հանցագործություններն ուղղված են պետական ծառայության դեմ.

2) պաշտոնական այնպիսի հանցագործություններ, որոնք պատասխանատվություն են սահմանում հատուկ սուբյեկտների նեղ շրջանակի համար և ուղղված են պետական ծառայության առանձին տեսակների դեմ (օրինակ՝ արդարադատության, զինվորական ծառայության կարգի դեմ).

3) քրեական օրենսգրքում առկա են նաև այնպիսի հանցակազմեր, որոնցում կոնկրետացված է հանցագործության սուբյեկտը (օրինակ՝ ընտրական հանձնաժողովի նախագահ, լրագրող, փորձագետ, վկա, տուժող և այլն).

4) առանձին հանցագործություններ կարող են կատարվել ինչպես հատուկ, այնպես էլ ընդհանուր սուբյեկտների կողմից (օրինակ՝ խարդախությունը, մարդու թրաֆիքինգը կամ շահագործումը, գույքային վնաս պատճառելը խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով, հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտներն օրինականացնելը և այլն): Նշված և այլ հանցակազմերում օրենսդիրը «պաշտոնական դիրքն օգտագործելը» նախատեսել է որպես ընդհանուր հանցակազմերի որակյալ (ծանրացնող) հանգամանք:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ, 309-րդ, 311-րդ, 314-րդ, 315-րդ հոդվածները և վերը նշված 2), 3) և 4) կետերում թվարկված հանցատեսակների միջև առկա է «ընդհանուր» և «հատուկ» նորմերի մրցակցություն, հետևապես նախապատվությունը տրվում է հատուկ նորմին, և արարքը որակվում է միայն հատուկ նորմով: Օրինակ՝ ակնհայտ անմեղ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելն իր մեջ պարունակում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ և 309-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցակազմերի բոլոր հատկանիշները, սակայն նկատի ունենալով այն,

որ տվյալ հանցագործության անմիջական օբյեկտն արդարադատության շահերն են, արարքը պետք է որակվի քրեական օրենսգրքի 336-րդ հոդվածով, որը իրավապահ մարմինների ներկայացուցիչների համար պատասխանատվություն է սահմանում տվյալ արարքը կատարելու համար:

Միևնույն ժամանակ, հարկ է նշել, որ ընդհանուր պաշտոնական հանցագործությունները հատուկ նորմերով մախատեսված արարքներից սահմանազատելիս, պետք է նկատի ունենալ, որ «հատուկ» հանցակազմերի հատկանիշների բացակայության պայմաններում, ելնելով գործի կոնկրետ հանգամանքներից, պաշտոնատար անձի գործողություններում կարող են առկա լինել ընդհանուր, այսինքն՝ քրեական օրենսգրքի 308-րդ, 309-րդ, 314-րդ, 315-րդ հոդվածներում մախատեսված հանցագործությունների հատկանիշները: Օրինակ՝ եթե պարզվի, որ ակնհայտ անմեղ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հանցակազմի հատկանիշներով հարուցված գործով քննիչի գործողություններում բացակայում է տվյալ հանցակազմը, սակայն գործի նյութերով հաստատվի, որ նա կասկածյալի, վկայի կամ տուժողի նկատմամբ բռնություն է գործադրել, ապա արարքը պետք է որակվի քրեական օրենսգրքի 309-րդ հոդվածով:

Հարկ է նշել, որ չեն բացառվում պաշտոնատար անձանց գործողությունները հանցագործությունների համակցության կանոններով որակելու դեպքերը: Օրինակ՝ եթե գործը վարող քննիչը քրեական գործով ապացույցներ է կեղծել, և բացի այդ, դատավարությանը մասնակցող անձանց նկատմամբ նշված կամ այլ նպատակով բռնություն է գործադրել, նրա արարքը, բացի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 349-րդ հոդվածի 2-րդ մասից լրացուցիչ պետք է որակվի 309-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, քանի որ բռնության գործադրումը դուրս է ապացույցները կեղծելը հանցակազմի շրջանակներից (349-րդ հոդ-

ված): Կարծում ենք, որ տվյալ արարքը, բացի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 349-րդ հոդվածից, անձի կյանքի կամ առողջության դեմ ուղղված պատասխանատվություն սահմանող հոդվածներով որակելը ճիշտ չէ, քանի որ տվյալ դեպքում մեղավոր անձը բռնությունը գործադրել է իր պաշտոնական լիազորությունների սահմանն անցնելով:

Այն դեպքում, երբ անձը պատասխանատվության է ենթարկվում այն հանցագործության համար, որում առկա է «պաշտոնական դիրքն օգտագործելը» որակյալ հատկանիշը (օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1.1 կետ), արարքը ենթակա է որակման միայն այդ հոդվածով, քանի որ պետական ծառայության դեմ ոտնձգության փաստը օրենսդիր մարմնի կողմից արդեն հաշվի է առնվել խարդախության որակյալ հանցակազմում: Արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ կամ 309-րդ հոդվածով լրացուցիչ կարող է որակվել միայն այն դեպքում, երբ խարդախության դրվագի հետ չկապված, պաշտոնատար անձը այդ հոդվածներով մախատեսված այլ հանցագործություններ է կատարել, այսինքն՝ հանցագործությունների իրական համակցության դեպքում:

Դրա հետ մեկտեղ, պետք է նշել, որ, եթե պաշտոնատար անձը այս կամ այն ընդհանուր բնույթի հանցագործությունը փաստացի կատարում է իր պաշտոնական դիրքն օգտագործելով, սակայն այդ հանցագործության ծանրացնող հանգամանք մախատեսված չէ (օրինակ՝ պաշտոնական դիրքը օգտագործելով գողություն կատարելը), արարքը ենթակա է որակման հանցագործությունների իդեալական համակցության կանոններով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածով և 308-րդ կամ 309-րդ հոդվածներով:

Իրավակիրառ պրակտիկայում դժվարություններ են առաջանում նաև պաշտոնական հանցագործություններին կամ հատուկ սուբյեկտների կողմից կա-

Քրեական իրավունք

տարվող այլ արարքներին հանցակիցների մասնակցության և նրանց պատասխանատվության հարցը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 39-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն. «Սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածում նշված հանցագործության հատուկ սուբյեկտ չհամարվող անձը, ով մասնակցել է այդ հոդվածով նախատեսված հանցանքի կատարմանը, տվյալ հանցագործության համար կարող է պատասխանատվություն կրել միայն որպես կազմակերպիչ, դրդիչ կամ օժանդակող»:

Վերոգրյալ իրավադրույթից հետևում է, որ պաշտոնական հանցագործությունների կատարող կամ համակատարող կարող են լինել միայն այն հատուկ սուբյեկտները, որոնք նշված են քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 3-րդ մասում:

Հատուկ սուբյեկտի հատկանիշներով չօժտված անձինք (ընդհանուր սուբյեկտները) տվյալ հոդվածներով կարող են պատասխանատվություն կրել միայն որպես դրդիչ, կազմակերպիչ կամ օժանդակող: Օրինակ՝ եթե ընդհանուր սուբյեկտը մասնակցում է պաշտոնատար անձի հետ վերջինիս կողմից մեկ այլ անձի նկատմամբ բռնությանը, ապա ընդհանուր սուբյեկտի արարքը տվյալ իրավադրույթի համաձայն՝ պետք է որակել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-309-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, որպես տվյալ հանցագործության օժանդակող: Նրա արարքը, մեր կարծիքով, չի կարող որակվել անձի կամ առողջության դեմ ուղղված հանցագործության համար պատասխանատվություն նախատեսող հոդվածներով, քանի որ նրա և պաշտոնատար անձի համատեղ արարքը, նախ՝ ուղղված է կառավարման կարգի դեմ և որպես լրացուցիչ օբյեկտի՝ տուժողի առողջության դեմ: Այլ հարց է, որ գործող քրեական օրենսգրքում առկա է բաց այն առումով, որ, օրինակ, բերված դեպքերում ընդհանուր սուբյեկտը փաստացի կատարում է պաշտոնական հանցագործության օբյեկ-

տիվ կողմը՝ պաշտոնատար անձի հետ մեկտեղ բռնություն է գործադրում տուժողի նկատմամբ, այսինքն՝ համակատարող է: Սակայն, անվիճելի է, որ հանցագործության ընդհանուր սուբյեկտը չի կարող հատուկ, այդ թվում՝ պաշտոնական հանցակազմերով նախատեսված հանցագործությունների կատարող կամ համակատարող լինել: Հետևապես, մեր կարծիքով, ելքը օրենսդրական փոփոխությունների մեջ է: Անհրաժեշտ է ընդլայնել «օժանդակող» հասկացությունը մասնավորապես, առաջարկվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 5-րդ մասը լրացնել հետևյալ դրույթով. «Օժանդակող է համարվում նաև հատուկ սուբյեկտ չհանդիսացող այն անձը, ով հատուկ սուբյեկտի հետ համատեղ մասնակցել է հատուկ հանցակազմով նախատեսված հանցագործության օբյեկտիվ կողմի կատարմանը»:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ նշենք, որ պաշտոնատար անձանց այս կամ այն տեսակի իրավական պատասխանատվության ենթարկելիս պետք է նկատի ունենալ հետևյալը.

- Վերջիններիս հակաօրինական արարքները կարող են քրեական պատասխանատվություն առաջացնել ընդհանուր պաշտոնական կամ հատուկ նորմերով նախատեսված հանցագործությունների համար այն դեպքում, երբ քրեական վարույթն իրականացնող մարմինները ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի բոլոր պահանջների պահպանմամբ հաստատված կհամարեն, որ, իրոք, ապացուցված է համապատասխան արարքը, որի կատարման մեջ մեղադրվում է տվյալ անձը, որ այդ արարքը համապատասխանում է վերը նշված հատուկ քրեաիրավական նորմերի հատկանիշներին, հաստատված է, որ այդ արարքը կատարվել է նրա կողմից և ապացուցված է նրա մեղավորությունը հատկապես այդ արարքը կատարելու մեջ:

- Պաշտոնատար անձանց այն հա-

կաօրինական գործողությունները, որոնք չեն պարունակում պաշտոնեական հանցագործությունների, այդ թվում՝ պաշտոնեական անփութության հատկանիշներ, օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, կարող են առաջացնել կարգապահական պատասխանատվություն, եթե առկա են կարգապահական զանցանքի հատկանիշներ:

- Ծառայական բերուժով թույլ տված իրավախախտումների և դրանց հետևանքով առաջացած վնասակար հետևանքների համար, պաշտոնատար անձինք քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, կարող են ենթարկվել քաղաքացիական պատասխանատվության:

- Պաշտոնատար անձանց գործողություններում վարչական զանցանքի հատկանիշների առկայության դեպքում անձը կարող է ենթարկվել վարչական պատասխանատվության:

- Պաշտոնատար անձի այն գործողությունը կամ անգործությունը, որը թեև ձևականորեն պարունակում է քրեական օրենքով նախատեսված որևէ արարքի, այդ թվում՝ հատուկ նորմի հատկանիշներ, սակայն իր նվազ կարևորության պատճառով հասարակական վտանգավորու-

թյուն չի ներկայացնում, այսինքն՝ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձին, հասարակությանը, կամ պետությանը **էական** վնաս չի պատճառել և չէր կարող պատճառել, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով հանցագործություն չի համարվում:

- Պաշտոնատար անձի գործողությունների հետևանքով առաջացած վնասը կարող է պայմանավորված լինել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 8-րդ գլխում նախատեսված՝ արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների առկայությամբ (անհրաժեշտ պաշտպանություն, ծայրահեղ անհրաժեշտություն, հրամանը կամ կարգադրությունը չկատարելը, հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելը և այլն):

Պաշտոնեական լիազորությունները չարաշահելը հանցակազմին առնչվող հիմնահարցերը վերոշարադրվածով անշուշտ չեն սպառվում, դրանք մենագրության մակարդակով հետազոտման կարիք ունեն:

Վերոնշյալ օրենսդրական առաջարկություններն անվիճելի չեն, սակայն դրանք կարող են նպաստել քրեական օրենքի նորմերի միատեսակ ընկալմանը և կիրառմանը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, ընդունվել է 18.04.2003թ., ուժի մեջ է մտել 01.08.2003 թվականից:
2. Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգիրք, ընդունվել է 24.0.1996թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.1997 թվականից:
3. *Ավետիսյան Ս.Ս.* Չինվիրական պաշտոնական հանցագործությունների որոշ առանձնահատկությունների մասին // «Օրենք և իրավաբանություն».-Եր., 1997.-N2(12), էջ 31-34:
4. *Ավետիսյան Ս.Ս.* К проблеме ненадлежащего субъекта преступления // «Օրենք և իրավաբանություն».-Եր., 2002.-N21(59), էջ 27-29:
5. *Ավետիսյան Ս.Ս.* Условия признания лица специальным субъектом преступления // «Իրավագիտության հարցեր».-Եր., 2002.-N4, էջ 67-73:
6. *Ավետիսյան Ս.Ս.* Особенности причинной связи в преступлениях со специальным субъектом // «Օրենք և իրավաբանություն».-Եր., 2003, N5-6(67-68), էջ 44-46:
7. *Ավետիսյան Ս.Ս.* Актуальные проблемы понятия специального субъекта преступления // “Прокурорская и следственная практика”, Журнал Коорд. совета ген. прокуроров стран СНГ. М., 2003, N1-2. с. 187-193.
8. *Ավետիսյան Ս.Ս.* Специальный субъект преступления и уголовная ответственность: Монография. Ер.: Изд-во “Гитутюн” НАН РА, 2003, с. 208.
9. *Ավետիսյան Ս.Ս.* Квалификация соучастия в преступлениях со специальным субъектом: Монография. Ер.: Изд-во “Гитутюн” НАН РА, 2003, с. 160.
10. *Ավետիսյան Ս.Ս.* Соучастие в преступлениях со специальным составом: Монография. М., Изд-во “ЮНИТИ-ДАНА”, “Закон и право”, 2004, с. 467.

11. *Ավետիսյան Ս.Ս.* Неприкосновенность специальных субъектов и проблема уголовной ответственности // «Գիտություն և իրավունք».-Եր., 2004.- N1-2 (23-24) էջ 9-12:
12. *Ավետիսյան Ս.Ս.* К вопросу об уточнении понятия пособника в преступлениях со специальным составом // Журнал: “Право в Вооруженных Силах РФ”. М., 2004, N6, с. 6-9.
13. *Ավետիսյան Ս.Ս.* Проблемы соучастия в преступлениях со специальным субъектом (специальным составом) // Журнал: “Уголовное право”. М., 2004, N1, с. 4-6.
14. *Ավետիսյան Ս.Ս.* Проблемы разграничения преступного поведения от непроступного в уголовном праве (теоретико-прикладное исследование в контексте обеспечения безопасности человека): Монография. Ер.: Изд-во РАУ, 2011, с. 814.
15. *Ավետիսյան Ս.Ս.* Приоритеты и перспективы нового уголовного кодекса Республики Армения (социально-правовая концепция): Монография. Ер., Изд-во РАУ, 2012, с. 441.
16. *Волженкин Б.В.* Служебные преступления. М., Юристъ, 2000, с. 368.
17. *Гаухман Л.Д.* Квалификация преступлений: закон, теория, практика. М., АО “Центр ЮрИнфоР”, 2003, с. 448.18. *Չինվիրական Ս.Ս.* Հրեական իրավունք (Ընդհանուր մաս): Ուսումնական ձեռնարկ.-Եր.: Հեղինակային հրատարակչություն, 2007, էջ 480:
19. ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս. Երևանի պետ. Համալս. – Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2004թ., էջ 968:
20. ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս. (5-րդ հրատ.) փոփոխ. և լրաց.՝ Երևանի պետ. Համալս. – Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2011թ., էջ 1058:

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Հայկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ դատական դեպարտամենտի կազմակերպչական վարչության մասնագետ, Հայ-ռուսական (Մլավոնական) համալսարանի հայցորդ

ՏՈՒԺՈՂԻ ՇԵՏ ՀԱՇՏՎԵԼՈՒ ՀԻՍՔՈՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՅ ԱՉԱՏԵԼՈՒ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ՔՐԵԱՊԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐԻ ՏԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտը կարգավորված է ինչպես քրեական, այպես էլ քրեական դատավարության իրավունքով:

Օրենսդիր մարմինը, մյան իրավական ինստիտուտ սահմանելով, հաշվի է առել այն հանգամանքը, որ տուժողը ոչ բոլոր դեպքերում է ցանկանում, որ հանցագործություն կատարած անձը ենթարկվի պատժի և որ վերջինս իր կատարած քրեորեն հետապնդելի արարքի համար համարվի դատապարտված, ընդհակառակը, տուժողն ավելի շահագրգռված է, որ փոխհատուցվի նրան պատճառված վնասը¹:

Իրավակիրառ գործունեությունում բարդություններ են առաջանում հաշտության ձևերի տարբերակման առումով՝ տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու քրեաիրավական և մասնավոր մեղադրանքի գործերով տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական գործի վարույթը կարճելու (քրեական հետապնդումը դադարեցնելու) քրեադատավարական ինստիտուտների միջև:

Չնայած այդ երկու ինստիտուտների կիրառելիության հիմքերը նույնանուն են (տուժողի հետ հաշտվելը), բայց նրանք ունեն էական տարբերություններ² և յուրաքանչյուրն օժտված է **առանձնահատուկ հատկանիշներով**³:

Առաջացած հիմնախնդիրների լուծումը հրատապ է՝ ՀՀ դատական պրակ-

տիկայում դրանց կիրառման հակասությունների և սխալների առկայությամբ պայմանավորված: Դրանք վեր հանելու նպատակով ներկայացնենք մի քանի դատական ակտեր:

Այսպես, Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը, վկայակոչելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 5-րդ կետի և 183-րդ հոդվածի բովանդակությունները, քրեական գործը կարճել է՝ հաշտության հիմքով⁴: Այս որոշման մեջ ակնհայտ է այն փաստը, որ իրավակիրառող մարմինը մի դատական ակտի շրջանակներում համադրել է երկու տարբեր ինստիտուտներ, որոնք իրենց էությանը, մեր կարծիքով, համադրելի չեն: ՀՀ դատական պրակտիկայում մյան ձևով կայացված դատական ակտերը բազմաթիվ են⁵:

Մեկ այլ դատական ակտում վկայակոչված են միայն մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտին վերաբերող հոդվածները, մասնավորապես. «Գործով տուժող Միշա Ֆայզոյի Օգմանյանը միջնորդության դեմ չի առարկել ու դատարանին հայտնել է, որ ամբաստանյալ Ադասի Ժորայի Մովսիսյանի հետ հաշտվել են, քաղհայցի կամ որևէ այլ պահանջ չունի, ինքն ամբողջությամբ ապաքինվել է և խնդրել Ադասի Մովսիսյանի վերաբերյալ քրեական գործի վարույթը կարճել ու նրան ազատել կալանքից...»

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Վերոգրյալի հիման վրա և ղեկավարվելով ՀՀ քր. դատ. օր-ի 35-րդ հոդվածի 1-ին կետի 5-րդ ենթակետով, 183-րդ և 313-րդ հոդվածներով, դատարանը որոշեց (...):

Վերոհիշյալից պարզ է, որ այս որոշման մեջ իրավակիրառող մարմինը չի կիրառել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը: Հարց է առաջանում, թե ինչու մի դատական ակտում կիրառելի է վկայակոչած նյութական նորմը, իսկ մյուս դատական ակտում՝ ոչ: Ավելին, քննարկվող որոշման մեջ առկա է հետևյալ ձևակերպումը. «Հաշտվել են, **քաղհայցի կամ որևէ այլ պահանջ չունի**»⁶: Անհասկանալի է դատարանի այն մոտեցումը, որ որոշման մեջ անդրադարձել է քաղաքացիական կամ այլ պահանջի մասին, որն ընդհանրապես չի կարող մասնավոր մեղադրանքի գործերով որպես պահանջ հանդիսանալ, վերջինիս պահանջը միայն կողմերի հաշտությունն է: Ստացվում է, որ եթե մասնավոր մեղադրանքի գործերով տուժողը հաշտվել է հանցագործություն կատարած անձի հետ, բայց վերջինս չի փոխհատուցել պատճառված վնասը, իրավակիրառող մարմինը կարող է քրեական գործը չկարճել և չդադարեցնել քրեական հետապնդումը: Գատական ակտից պարզ չէ նաև այն հանգամանքը, թե ինչ կարգով է հարուցվել քրեական գործը՝ ընդհանուր կարգով, թե տուժողի բողոքի հիման վրա, քանի որ վերջինս հանդիսանում է միակ և բացարձակ հիմք՝ մասնավոր մեղադրանքի գործերով քրեական գործի հարուցման համար:

Ներկայացնենք հաջորդ դատական ակտը: Այսպես, Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի որոշման մեջ մասնավորապես նշվում է. «**Զննության առնելով կողմերի միջնորդությունը՝ դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է, բխում է ՀՀ քր. դատ. օր-ի 183-րդ հոդվածի և ՀՀ քր. օր-ի 73-րդ հոդվածի պահանջներից, ուստի ենթակա է բավարարման՝ նկատի ունենալով, որ կողմերը հաշտվել են միմյանց հետ, չեն**

բողոքում և որևէ նյութական պահանջ չունեն միմյանցից...

... ՀՀ քրեական օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական գործի վարույթը կարճել և նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնել՝ միմյանց հետ հաշտվելու և բողոք չներկայացնելու հիմքով»⁷: Ուսումնասիրելով դատական ակտի հիմնավորումները՝ չենք կարող համաձայնել դրանց հետ: Քրեական գործը կարճվում է այն անձի հանդեպ, որը կատարել է միջին ծանրության հանցագործություն, միաժամանակ քննարկվող դատական ակտի շրջանակներում իրավակիրառող մարմինը վկայակոչել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը, որը կիրառելի է միայն ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների նկատմամբ: Նման հանգամանքների դեպքում կիրառելի չէ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը:

Այսպիսով, վերոհիշյալ դատական ակտերից վերհանված բոլոր հակասությունները և սխալներն ավելի խորացված կուսումնասիրվեն և փորձ կարվի համապատասխան լուծումներ առաջարկել այս աշխատության շրջանակներում:

Տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու քրեաիրավական ինստիտուտը նախատեսված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով, որի համաձայն՝ ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ և հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է նրան պատճառած վնասը:

Այժմ անդրադառնանք նշված հոդվածի կիսառման քրեադատավարական հիմքին: Այս առումով հարկ է անդրադառնալ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետի և 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի կիրառելիության հարցին:

Այսպես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետի համաձայն. «Քրեական

Քրեական իրավունք

գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե անձը Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի ընդհանուր մասի դրույթների ուժով ենթակա է ազատման քրեական պատասխանատվությունից»։ Նույն օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Գատախազի, դատախազը, ինչպես նաև դատախազի համաձայնությամբ՝ քննիչը կարող են հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճել և քրեական հետապնդումը դադարեցնել Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 72-րդ, 73-րդ և 74-րդ հոդվածներով նախատեսված դեպքերում»։

Հարկ է պարզել՝ վերոնշյալ հոդվածներից որն է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի դատավարական հիմք հանդիսանում։ Այդ հոդվածները փոխհարաբերակցվում են միմյանց հետ, այդ պատճառով փորձենք մեկնաբանել վերոնշյալ նորմերը։

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետը սահմանում է, որ անձը ՀՀ քրեական օրենսգրքի ընդհանուր մասի դրույթների ուժով ենթակա է ազատման քրեական պատասխանատվությունից։ Քննարկվող նորմում օրենսդրի կողմից հստակեցված է, թե այս դատավարական հիմքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 11-րդ գլխում սահմանված՝ քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու որ հիմքին է վերաբերելի կամ արդյոք վերաբերելի է բոլորին։ Միաժամանակ նորմում առկա հետևյալ ձևակերպումը. **«Ենթակա է ազատման»**։ Նորմում նման իմպերատիվ ձևակերպման առկայությունը չի կարող փոխհարաբերակցվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի հետ, ավելին վերջինիս դատավարական հիմքը հանդիսանալ, քանի որ հիշատակված նորմը ձևակերպված է որպես ֆակուլտատիվ՝ հետևյալ տեսքով՝ **«կարող է ազատվել»**։ Այս անհամապատասխանությունը հիմք է

հանդիսանում պնդել, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի դատավարական հիմքը չէ։

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դատարանը, դատախազը, ինչպես նաև դատախազի համաձայնությամբ՝ քննիչը կարող են հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճել և քրեական հետապնդումը դադարեցնել Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 72-րդ, 73-րդ և 74-րդ հոդվածներով նախատեսված դեպքերում։

Նույն հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված է, որ սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված դեպքերում դատախազը, ինչպես նաև դատախազի համաձայնությամբ՝ քննիչը կարող են քրեական գործ չհարուցել և քրեական հետապնդում չիրականացնել։

Քննարկվող նորմում շատ հստակ սահմանված են այն բոլոր իրավակիրառ մարմինները, որոնք իրավասու են հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճել և քրեական հետապնդումը դադարեցնել՝ դատարանը, դատախազը, ինչպես նաև դատախազի համաձայնությամբ՝ քննիչը։ Շատ կարևոր է նորմում հետևյալ ձևակերպումը **«կարող են»**, որը մեր կարծիքով համապատասխանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի տրամաբանությանը։ Միաժամանակ կարևոր է նաև այն, որ քննարկվող դատավարական նորմում հղում է կատարվում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածին, որը մեր կարծիքով անվիճելի փաստ է այն մասին, որ այն նորմը քննարկվող հոդվածի կիրառման դեպքում քրեական գործը կարճելու և հետապնդումը դադարեցնելու դատավարական հիմք է հանդիսանում։

Ուշագրավ է քննարկվող նորմի 2-րդ մասը, որտեղ քրեական գործի չհարուցման և քրեական հետապնդման չիրականացման ողջ լիազորությունն իրականացնում է դատախազը, ինչպես նաև դատա-

խագի համաձայնությամբ՝ քննիչը, որն էապես տարբերվում է մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտից, որի մասին կխոսենք ստորև:

Հաշվի առնելով մեր կողմից իրականացված մեկնաբանությունները՝ կարող ենք հստակ պնդել, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածը հանդիսանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի կիրառման միակ դատավարական հիմքը:

Վերջին եզրահանգման համար հիմք է հանդիսանում նաև այն, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի վկայակոչված հոդվածները (35-րդ և 37-րդ) արտացոլում են քրեական հետապնդման տարբեր տեսակները՝ պարտադիր և հայեցողական: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածն արտացոլում է պարտադիր քրեական հետապնդման գործերով դրանց կարճման իմպերատիվ հիմքերը, իսկ 37-րդ հոդվածը՝ հանդիսանում է հայեցողական քրեական հետապնդման արտացոլում և նախատեսում է այդպիսի քրեական գործերը չհարուցելու, կարճելու հիմքերը և կարգը: Նշված երկու հոդվածները չեն կարող համատեղ կիրառվել որպես քրեական գործի կարճման հիմքերը կամ փոխարինել միմյանց:

Վերոնշյալ երկու նորմերն առնչվում են նյութական իրավունքում սահմանված տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտին: Ի տարբերություն վերջինի, տուժողի հետ հաշտվելու հիմքով քրեական գործի կարճման և քրեական հետապնդման դադարեցման քրեադատավարական ինստիտուտը վերաբերում է մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտին: Վերջինս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում սահմանված է երկուսից ավելի հոդվածներով, նեկայացնենք ստորև:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի

կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում տուժողը հաշտվել է կասկածյալի կամ մեղադրյալի հետ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 36-րդ հոդվածը (քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելն այն դեպքերում, երբ տուժողը հաշտվում է կասկածյալի հետ կամ մեղադրյալի հետ) նախատեսում է, որ սույն օրենսգրքի 33-րդ հոդվածի երկրորդ մասում նշված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով վարույթը կարճվում է և փաստվում է քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարում, երբ տուժողը հաշտվում է մեղադրյալի հետ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 33-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ «մասնավոր հետապնդման գործեր են համարվում սույն օրենսգրքի 183-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածում սահմանված են տուժողի բողոքի հիման վրա հարուցվող քրեական գործերը, որի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 114-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 115-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 116-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 117-րդ հոդվածով, 118-րդ հոդվածով, 119-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 120-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, 121-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, 124-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 128-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 158-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 174-րդ հոդվածով, 177-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 178-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 179-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 181-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 183-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 184-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 185-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 186-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, 197-րդ հոդվածով, 213-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 242-րդ հոդվածի 1-

Քրեական իրավունք

ին մասով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը հարուցվում են ոչ այլ կերպ, քան տուժողի բողոքի հիման վրա, և կասկածյալի կամ մեղադրյալի կամ ամբաստանյալի հետ նրա հաշտվելու դեպքում ենթակա են կարճաման: Հաշտությունը թույլատրվում է մինչև դատավճիռ կայացնելու համար դատարանի՝ խորհրդակցական սենյակ հեռանալը:

Այսպիսով, մեր կողմից վկայակոչված վերոնշյալ հոդվածներով, օրենսդրական մակարդակով ներկայացվեց մասնավոր մեղադրանքի գործերով դատավարական և տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու նյութական ինստիտուտները: Նպատակահարմար ենք գտնում պարզել, թե արդյո՞ք նյութական իրավունքում՝ տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտը և դատավարական իրավունքում՝ քրեական գործը կարճելու հիմքով մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտը փոխհարաբերակցվում են միմյանց հետ, այսինքն՝ տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելն իրականացվում է քրեական գործը կարճելու մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտի միջոցով, թե նրանք նյութական և դատավարական իրավունքներում հանդես են գալիս, որպես առանձին, ինքնուրույն ինստիտուտներ:

Չենք կարող համաձայնել այն մոտեցմանը, որ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու նյութական ինստիտուտը և մասնավոր մեղադրանքի գործերով քրեական գործը կարճելու ինստիտուտը հանդիսանում են մեկ ամբողջություն: Մի կողմից պետք է պարզել՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի և մյուս կողմից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի և 183-րդ հոդվածի 1-ին մասի փոխհարաբերակցությունները:

Իրավաբանական գրականությունում

շատ հաճախ նշվում է, որ տուժողի հետ հաշտվելու ինստիտուտը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը) մասնավոր մեղադրանքի նյութական ձևակերպումն է: Տուժողի հետ հաշտվելու ինստիտուտը գեներալիզորեն օժտված է դատավարական արմատներով, հետևաբար օրենսդրին պահանջվում էր սահմանել նրա համար նյութական իրավունքի հիմք⁸: Վերոնշյալ կարծիքն իր տարածումը գտավ դոկտրինայում⁹:

Մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտի գաղափարն այն է, որ որոշակի տեսակի հանցագործություններով հարկադրանքի կիրառման հնարավորությունն ամբողջովին ենթարկվում է տուժողի կամայականությանը:

Այն հանցագործությունները, որոնք համարվում են մասնավոր մեղադրանքի գործեր, օժտված են որոշակի քրեաիրավական առանձնահատկություններով, նրանք բոլորը ունենում են քաղաքացիների սուբյեկտիվ իրավունքների և անձի պատվին և արժանապատվության դեմ: Հաճախ դժվար է որոշել կատարած արարքում հանցագործության հատկանիշների առկայությունը և հանրային վտանգավորության աստիճանը, եթե հաշվի չառնել տուժվածի սուբյեկտիվ վերաբերմունքը արարքի կապակցությամբ, քանի որ տուժողը մյուսների համեմատ ավելի լավ է տեղեկացված իր հանդեպ կատարված հանցագործության պատճառի մասին¹⁰:

Մասնավոր մեղադրանքի գործերն օժտված են «հատուկ կենցաղային բնույթով», դա պայմանավորված է նրանով, որ նման հակամարտություններն առաջանում և անդրադառնում են, որոշակի խումբ մարդկանց շահերին՝ ընտանիքի անդամներին, հարազատներին, ընկերներին, ծանոթներին, գործընկերներին և այլն¹¹:

Ի տարբերություն մասնավոր մեղադրանքի գործերի, կողմերի հաշտության դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատվելը և քրեական գործի

կարծումը հանդիսանում են բացառապես առաջացած հակամարտությունների հարթման նոր գաղափարներ: Տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու քրեաիրավական ինստիտուտն իր բնույթով համադրելի չէ գերմանական մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտի հետ, մեր կարծիքով, այն որոշ առումով նման է անգլիական մեղիացիայի ինստիտուտի հետ՝ մեղ իմաստով (հաշտություն միջնորդի միջոցով): Նման հաշտությունն առաջանում է ոչ այն պատճառով, որ օրենսդիրը քրեական պատասխանատվության առաջացումը կապում է տուժողի կամայականության հետ, այլ այն պատճառով, որ հաշտվելը դիտվում է որպես հակամարտության լուծման արդյունավետ միջոց: Այլ կերպ ասած, եթե մասնավոր մեղադրանքի գործերով հակամարտության հարթումն ինքնին էական նշանակություն չունի օրենսդրի համար, ապա տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելը նրա համար հանդիսանում է առաջնային խնդիր: Նման մոտեցումն արդարացվում է նաև նրանով, որ արտասահմանյան մի շարք երկրներում, մասնավորապես՝ Գերմանիայի, Շվեյցարիայի քրեական դատավարության օրենսդրություններում օգտագործված է ոչ թե «հաշտություն», այլ «բողոքը հետ վերցնել» հասկացությունը:

Քննարկվող հարցի կապակցությամբ իրավաբանական գրականությունում առկա են այլ մոտեցումներ ևս, մասնավորապես՝ Ե.Ա.Ռուբինշտեյնը նշում է, որ մասնավոր մեղադրանքի և տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու միջև առկա է գենետիկ կապ: Չարգացնելով նշված մոտեցումը՝ հեղինակը նշում է, որ տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատվելն առաջացել է որպես մասնավոր մեղադրանքի գործերի ինստիտուտի համար քրեաիրավական ամրագրում (քրեաիրավական հիմք)¹²:

Ե.Ա.Ռուբինշտեյնը նաև նշում է, որ

մասնավոր մեղադրանքի դեպքում քրեական գործի կարճման ինստիտուտը և կողմերի հաշտության դեպքում քրեական գործի կարճման ինստիտուտը միասնական են: Վերոնշյալ երկու ինստիտուտների քրեաիրավական հիմքը հանդիսանում է տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտը¹³:

Այսպիսով, չհամաձայնվելով Ե.Ա.Ռուբինշտեյնի հետ, կարծում ենք, որ այս երկու ինստիտուտները միասնական չեն: Դրանց միջև առկա են էական տարբերություններ, որոնցից հիմնականն այն է, որ մասնավոր մեղադրանքի գործերով քրեական գործը *հնարավոր չէ հարուցել* եթե առկա չէ տուժողի ցանկությունը, որն արտահայտվում է նրա դիմումով և հետագայում քրեական գործը պարտադիր ենթակա է կարճման, այն դեպքում, եթե նա հաշտվել է կասկածյալի կամ մեղադրյալի կամ ամբաստանյալի հետ (ինչպես նշվեց, մասնավոր մեղադրանքի դասական ինստիտուտը որպես քրեական գործի կարճման և քրեական հետապնդման դադարեցման հիմք դիտում է տուժողի կողմից բողոքը հետ վերցնելը և չի օգտագործում «տուժողի հետ հաշտվել» եզրույթը: Հաշվի առնելով նաև այն, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում բացակայում են մասնավոր մեղադրանքի գործերով տուժողի հետ հաշտվելու բովանդակությունը, հիմքերն ու պայմանները, կարելի է եզրահանգել, որ ՀՀ օրենսդիրը ևս օգտագործելով քննարկվող եզրույթն ի նկատի է ունեցել հենց տուժողի կողմից բողոքը հետ վերցնելը): ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածում նշված չէ այն մասին, որ ամբողջ ընթացակարգը կարգավորվում է տուժողի ցանկությամբ, վերջինիս կարծիքը հաշվի է առնվում միայն այնքանով, որքանով նա հանդիսանում է հանցագործությունից տուժված: Քրեական գործը հարուցվում է ընդհանուր հիմքերով, իսկ նրա կարճումը հաշտության դեպքում պարտադիր պահանջ չէ, այլ ֆակուլտատիվ է, քանի որ իրավակի-

Քրեական իրավունք

րառող մարմինների համար դա իրավունք է¹⁴:

Օրենսդիր մարմինը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը, շատ ճկուն հնարքներով ինկորպորացրեց ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում՝ նախատեսելով դատավարական հիմքը, որը հանդիսանում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածը: Խոսքը գնում է երկու ինքնուրույն դատավարական երևույթների մասին, որոնք նախատեսված են. 1) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ և 5-րդ կետերում, 2) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասում: Այսպիսով, չենք կարող համաձայնվել այն իրավաբան-գիտնականների հետ, որոնք պնդում են, որ այդ երկու ինստիտուտները միասնական են կամ առաջարկում են օրենսդիր մարմինն միացնել մասնավոր մեղադրանքի և տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտները¹⁵՝ փորձելով նույնացնել այդ երկու ինքնուրույն ինստիտուտները:

Բայց ուշագրավ է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, որով սահմանված է, որ «քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատելը հնարավոր է միայն Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նախատեսված պայմանների և հիմքերի առկայության դեպքում»: Այսպիսով, օրենսդիրը հստակ սահմանում է, որ քրեական պատասխանատվությունից ազատել հնարավոր է միայն ՀՀ քրեական օրենսգրքով: Մինչդեռ մասնավոր մեղադրանքի գործերով հանցագործություն կատարած անձը ենթակա է ըստ էության ազատման քրեական պատասխանատվությունից, եթե հաշտվել է տուժողի հետ միայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հիմքերի (որպիսիք հանդիսանում են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածով սահմանված հանցագործությունները) առկայության դեպքում:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը, որը նախատեսում է տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելը, իրավական տեսանկյունից կապված չէ մասնավոր մեղադրանքի գործերի հետ, որտեղ նույնպես առկա է հաշտությունը: Տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելը և մասնավոր մեղադրանքը՝ իրավական ինքնուրույն ինստիտուտներ են, որոնք ունեն օրենսդրական ճիշտ տարբերակման հիմնախնդիրներ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածում նախատեսված են ինչպես ոչ մեծ, այնպես էլ միջին ծանրության հանցագործություններ, որոնք հնարավորություն են ընձեռում անձին ազատվել քրեական պատասխանատվությունից (օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին մաս՝ դատավարությամբ առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելը, որի սանկցիան նախատեսում է կալանք՝ մեկից երեք ամիս, կամ ազատազրկում առավելագույնը երեք տարի ժամկետով): ՀՀ քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված է, որ ոչ մեծ ծանրության հանցագործություններ են համարվում դատավարությամբ կատարված այն արարքները, որոնց համար նույն օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում երկու տարի ժամկետով ազատազրկումը, կամ որոնց համար նախատեսված է ազատազրկման հետ կապ չունեցող պատիժ, ինչպես նաև անգուշությամբ կատարված այն արարքները, որոնց համար նույն օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում երեք տարի ժամկետով ազատազրկումը: Հետևաբար քրեական դատավարության իրավունքում նախատեսված մասնավոր մեղադրանքի գործերը հանդիսանում են «հատուկ կարգավորումներ» ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի համեմատ, քանի որ վերջինս կիրառելի է միայն ոչ մեծ ծանրու-

թյան հանցագործությունների նկատմամբ: Ավելին, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածում սահմանված են ոչ մեծ ծանրության թվով 32 հանցակազմ և միջին ծանրության թվով 1 հանցակազմ: Բայց ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասում սահմանված են ոչ մեծ ծանրության թվով 100-ից ավելի հանցակազմ, իսկ միջին ծանրության թվով 200-ից ավելի հանցակազմ, որը կրկին անգամ ապացուցում է 183-րդ հոդվածում սահմանված հատուկ կարգավորումների առկայությունը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի համաձայն՝ ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ և հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է նրան պատճառած վնասը: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածում սահմանված մասնավոր մեղադրանքի գործերը հարուցվում են են **ոչ այլ կերպ, քան տուժողի բողոքի հիման վրա**: Այսպիսով, այդ երկու նորմերի համեմատությունից ակնհայտ է այն տարբերությունը, որ մասնավոր մեղադրանքի գործերով քրեական գործի հարուցումը հնարավոր է միայն, եթե առկա է օրենքով սահմանված կարգով տուժողի բողոքը, հակառակ դեպքում քրեական գործի հարուցումն անհնարին է դառնում: Միևնույն ժամանակ նման պայման սահմանված չէ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի դատավարական հիմք հանդիսացող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածում, որի բովանդակությունից ակնհայտ է, որ այդ դեպքերում քրեական գործը հարուցվում է ընդհանուր կարգով, առանց այն պայմանավորելու տուժողի բողոքի առկայության հետ:

Հաջորդ տարբերակման հիմքը հանդիսանում է իրավակիրառ մարմինների գործողությունների մի դեպքում ֆակտուալ տիվությունը, մյուս դեպքում՝ իմպերատիվությունը: Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը սահմանում է, որ տու-

ժողի հետ հաշտվելու դեպքում անձը **կարող է** ազատվել քրեական պատասխանատվությունից: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածում սահմանված է, որ կասկածյալի կամ մեղադրյալի կամ ամբաստանյալի հետ նրա հաշտվելու դեպքում քրեական գործը **ենթակա է կարճման**: Օրենսդիրը հստակ սահմանել է, որ մասնավոր մեղադրանքի գործերով կողմերի հաշտության հիմքի առկայության դեպքում իրավակիրառ մարմինը **պարտավոր է** կարճել քրեական գործը: Նյութական իրավունքում, եթե առկա են բոլոր հիմքերը և պայմանները, ապա իրավակիրառ մարմինը **կարող է** ազատել քրեական պատասխանատվությունից, և պարտավոր չէ, ինչպես մասնավոր մեղադրանքի գործերով:

Մասնավոր մեղադրանքի գործերով իրավակիրառ մարմնի պարտականությունն արդարացվում է ոչ բոլոր հեղինակների կողմից: Ինչպես նշում են մի շարք իրավաբան-գիտնականներ, իրավակիրառ մարմինը մասնավոր մեղադրանքի գործերով ոչ բոլոր դեպքերում պետք է հասնի կողմերի հաշտության և միաժամանակ իրավունք չունի խոչընդոտել կողմերին իրենց իրավունքները և ազատություններն իրականացնելու ժամանակ: Խ.Գ. Ալիքալերովը նշում է, որ սխալվում են այն հեղինակները որոնք արտահայտում են հետևյալ դիքորոշումը, որ մասնավոր մեղադրանքի գործերով դատավարական օրենսգրքում կողմերի հաշտությունը սահմանված է որպես իրավակիրառող մարմնի պարտականություն¹⁶:

Տուժողին քրեական գործի հարուցման և կարճման առումով նման լայն իրավունքներ վերապահելը, մտահոգում է որոշ դատավարագետների¹⁷: Նրանք նշում են, որ քիչ չեն այն դեպքերը, երբ մասնավոր մեղադրանքով գործի հարուցումը շանտաժի նպատակ է հետապնդում, երբ տուժողը քրեական գործով հաշտությունը կախվածության մեջ է դնում մեղադրյալի կողմից որոշակի գործողություններ կատարելուն ի շահ տուժողին¹⁸:

Քրեական իրավունք

Մեր կարծիքով, քննարկվող հարցերի բազմակողմանի ուսումնասիրության նպատակով պետք է նաև անդրադարձ կատարել քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծին (այսուհետ՝ Նախագիծ):

Նախագծի ուսումնասիրությունից պարզվեց, որ Նախագծի հեղինակները բացառել են տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու դատավարական հիմքը (գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածը) և չեն նախատեսել համարժեք որևէ դրույթ, այսինքն՝ հեղինակների այդ քայլով կարելի է փաստել այն մասին, որ տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու դատավարական հիմքը նրանք դիտում են մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտը: Կարող ենք կրկին նշել, որ քննարկվող ինստիտուտները չեն կարող կիրառվել միասին: Ստորև ներկայացնենք մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտը Նախագծի շրջանակներում:

Այսպես, մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտի կարգավորումները ենթարկվել են կոնցեպտուալ փոփոխությունների:

Մինչև մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտին անդրադառնալը, նշենք, որ Նախագծի 6-րդ հոդվածի (որտեղ սահմանված են օրենսգրքում օգտագործվող հիմնական հասկացությունները) 29-րդ կետը սահմանում է մասնավոր մեղադրողի հասկացությունը, որի համաձայն՝ մասնավոր մեղադրող՝ մասնավոր մեղադրանքի կարգով իրականացվող վարույթում առաջին ատյանի դատարանում իր անունից մեղադրանքը ներկայացնող տուժող:

Նախագծի 52-րդ հոդվածը սահմանում է, որ մասնավոր մեղադրանքի կարգով իրականացվող վարույթում անձը ճանաչվում է տուժող, եթե նրա ներկայացրած քրեական հայցի հիման վրա բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ սույն օրենսգրքի 446-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքներով նրան վնաս

է պատճառվել կամ կարող էր պատճառվել՝ ենթադրյալ հանցագործությունն ավարտին հասցնելու դեպքում:

Մասնավոր մեղադրանքի վարույթում անձը տուժող է ճանաչվում քրեական վարույթ սկսելու մասին դատարանի որոշմամբ: Մասնավոր մեղադրող հանդիսացող տուժողն ունի նաև սույն օրենսգրքի 54-րդ գլխով նախատեսված լրացուցիչ իրավունքներ և պարտականություններ:

Այսպիսով, վերոնշյալ հոդվածներից կարելի է եզրակացնել այն, որ տուժողը մասնավոր մեղադրանքի գործերով իր անունից կամ նրա օրինական ներկայացուցիչը քրեական հայց է ներկայացնում միանգամից դատարան և հանդես է գալիս որպես՝ **մասնավոր գործերով մեղադրանքը ներկայացնող տուժող:**

Նախագծի 54-րդ գլուխը վերաբերում է «մասնավոր մեղադրանքով վարույթին»: Նախագծի 446-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ մասնավոր մեղադրանքով վարույթը կարող է սկսվել այն դեպքում, եթե այն անձը, ով հիմքեր ունի ենթադրելու, որ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 117-րդ հոդվածով, 118-րդ հոդվածով, 128-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 158-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 174-րդ հոդվածով, 186-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 197-րդ հոդվածով, 213-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 242-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքներով իրեն պատճառվել է վնաս, քրեական հայց է ներկայացնում դատարան:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված է, որ քրեական հայց կարող է ներկայացնել միայն սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված անձը կամ նրա օրինական ներկայացուցիչը:

Ուշագրավ է նաև վկայակոչված հոդվածի 4-րդ մասը, որի համաձայն՝ անկախ քրեական հայց հարուցելուց՝ դատախազն իրավասու է սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործություններով նախաձեռնել քրեական վարույթ, եթե անձն իր անօգնական վիճակի կամ են-

թաղրյալ վնաս պատճառողից կախվածության մեջ լինելու փաստի ուժով չի կարող պաշտպանել իր իրավաչափ շահերը¹⁹: Այս դեպքում քրեական վարույթն իրականացվում է սույն օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր կարգով և տուժողի ու մեղադրյալի հաշտության դեպքում քրեական հետապնդումը չի դադարեցվում²⁰:

Քննարկվող հոդվածի 6-րդ մասը սահմանում է, որ մասնավոր մեղադրանքով մինչդատական վարույթ չի իրականացվում:

Նախևառաջ նպատակահարմար է գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված հանցակազմերը, որոնք թվով 33-ն են և որոնցում առկա են ինչպես ոչ մեծ, այնպես էլ միջին ծարրության հանցագործություններ, համեմատել նախագծի 446-րդ հոդվածի 1-ին մասում թվարկված հանցակազմերի հետ՝ որոնք թվով 10-ն են և որոնցում առկա են միայն ոչ մեծ ծանրության հանցագործություններ: Այսպիսով, ակնհայտ է այն փաստը, որ Նախագծով նախևառաջ նվազեցվել է հանցակազմերի թիվը և պահպանվել է հանցագործությունների միայն ոչ մեծ ծանրության տեսակը: Վերոնշյալ հոդվածի 4-րդ մասի մեկնաբանությունից ենթադրվում է, որ նախագծի հեղինակներն այնուամենայնիվ նախատեսել են, որ դատախազն իրավունք ունի մասնավոր մեղադրանքի գործերով սկսել և իրականացնել վարույթ հետևյալ դեպքում. եթե 1. անձը գտնվում է անօգնական վիճակում, որի դեպքում չի կարող պաշտպանել իր իրավաչափ շահերը 2. ենթադրյալ վնաս պատճառողից կախվածության մեջ լինելու փաստի ուժով չի կարող պաշտպանել իր իրավաչափ շահերը: Միաժամանակ նախագծի հեղինակները նշում են, որ նման դեպքերում քրեական հետապնդումը չի դադարեցվում հաշտության հիմքով:

Պետք է նշել, որ մասնավոր մեղադրանքով վարույթն անցկացվում է նախնական և հիմնական դատալուծումներ, լրացուցիչ դատալուծումներ չեն անցկացվում:

Նախագծի 449-րդ հոդվածի համաձայն՝ մասնավոր մեղադրանքով նախնական դատալուծումներն անցկացվում են նախագծի 43-րդ գլխի վերաբերելի դրույթների կիրառմամբ՝ սույն հոդվածով սահմանված առանձնահատկություններով:

Սույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, նախնական դատալուծումների ժամանակ դատարանը քննարկում է տուժողի և մեղադրյալի հաշտության հնարավորության հարցը: Եթե կողմերը հաշտվում են, ապա նրանց կազմած համաձայնության հիման վրա դատարանը կայացնում է այն հաստատելու մասին որոշում, որով վարույթն ավարտվում է: Դատարանը չի հաստատում օրենքին հակասող համաձայնությունը և շարունակում է նախնական դատալուծումները:

Քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ եթե մինչև հիմնական դատալուծումներն սկսելը մեղադրյալը տուժողի դեմ քրեական հայց է ներկայացնում դատարան, երկու մեղադրանքները քննվում են մեկ վարույթում: Այդ դեպքում տուժողներից յուրաքանչյուրը միաժամանակ հանդիսանում է նաև մեղադրյալ և ունի ինչպես տուժողի, այնպես էլ մեղադրյալի իրավունքներ և պարտականություններ:

Նախագծի 450-րդ հոդվածը նվիրված է մասնավոր մեղադրանքով հիմնական դատալուծումներին: Այսպես, հիշյալ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ մասնավոր մեղադրանքով հիմնական դատալուծումներն անցկացվում են սույն օրենսգրքի 44-րդ և 45-րդ գլուխների վերաբերելի դրույթների կիրառմամբ՝ սույն հոդվածով սահմանված առանձնահատկություններով:

2-րդ մասը սահմանում է, որ մասնավոր մեղադրանքի վարույթով հիմնական դատալուծումների ընթացքում որպես մեղադրող հանդես է գալիս տուժողը, ով կրում է քրեական հայցում ներկայացված մեղադրանքն ապացուցելու պարտականություն:

Քննարկվող հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ հիմնական դատալուծումներն սկսվում են տուժողի կողմից քրեական հայցի

Քրեական իրավունք

ներկայացմամբ: Այնուհետև դատարանը մեղադրյալին հարցնում է՝ արդյոք նրան հասկանալի է մեղադրանքը և արդյոք նա իրեն մեղավոր ճանաչում է: Դատարանը կողմերին բացատրում է մինչև դատավճիռ կայացնելու համար առանձին սենյակ հեռանալը հաշտության համաձայնություն կնքելու նրանց իրավունքը:

Քննարկվող հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ հաշտության դեպքում նրանց կազմած համաձայնության հիման վրա դատարանը կայացնում է այն հաստատելու մասին որոշում, որով վարույթն ավարտվում է: Դատարանը չի հաստատում օրենքին հակասող համաձայնությունը և շարունակում է դատաքնությունը:

Նախագծի 451-րդ հոդվածը նվիրված է դատաքնության ընթացքում մասնավոր կարգով իրականացվող քրեական հետապնդման դադարեցման հիմքերին: Այսպես, դատաքնության փուլում, մասնավոր մեղադրանքի գործով քրեական հետապնդումը դադարեցվում է եթե՝

- 1) տուժողը և մեղադրյալը հաշտվել են.
- 2) տուժողը հրաժարվել է քրեական հայցից.

3) տուժողը կամ նրա լիազոր ներկայացուցիչը առանց հարգելի պատճառի 3 ամսում չի ներկայացել դատական նիստին.

Այսպիսով, վերոնշյալ հոդվածից ակնհայտ է այն փաստը, որ նախագծի հեղինակները նախ՝ պահպանել են իրավակիրառող մարմնի կողմից քրեական գործը կարճելու որոշում ընդունելու պարտականությունը, երկրորդ՝ էականորեն ավելացվել է մասնավոր մեղադրանքի գործերով քրեական գործի կարճման հիմքերը, գործող դատավարության օրենսգրքի մասնավոր մեղադրանքի կարճման հիմքերից բացի, նախատեսելով ևս երկու դատավարական կարճման հիմք.

- 1) տուժողը հրաժարվում է քրեական հայցից.
- 2) տուժողը կամ նրա լիազոր ներկայացուցիչը առանց հարգելի պատճառի 3 ամսում չի ներկայացել դատական նիստին:

Մեր կարծիքով, «տուժողը հրաժարվում է քրեական հայցից» քրեական հետապնդման դադարեցման հիմքն իր առաքելությամբ նման է արտասահմանյան երկրների դատավարական օրենսգրքերում սահմանված «դիմումը հետ վերցնելու» քրեական գործի կարճման հիմքին:

Ըստ Նախագծի՝ եթե մասնավոր մեղադրողը և նրա օրինական ներկայացուցիչն առանց հարգելի պատճառի 3 ամսում չեն ներկայանում դատական նիստին, ապա դա քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմք է հանդիսանում: Տուժողի և նրա օրինական ներկայացուցչի բացակայությունը վկայում է այն մասին, որ մեղադրողի կողմից բացակայում է քրեական դատավարությունը շարունակելու շահագրգռվածությունը, և քանի որ մեղադրական կողմը հանդիսանում է դատավարության «շարժիչ ուժը», ապա դատական հայեցողական վարույթի սկզբունքի հիման վրա քրեական գործը ենթակա է կարճման²¹: Այսպիսով, մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում նախաձեռնությունը միակողմանի է, իսկ հաշտության դեպքում համաձայնությունը պետք է արտահայտվի երկուսի կողմից:

Այսպիսով, հիմք ընդունելով վերոհիշյալը, կարող ենք եզրակացնել, որ տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու քրեաիրավական ինստիտուտը կոնցեպտուալ արմատներով տարբերվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում սահմանված մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտից: Դրանց տարբերիչ առանձնահատկությունները կներկայացնենք Աղյուսակ 1-ի միջոցով:

Աղյուսակ 1

Տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտի և մասնավոր մեղադրանքի գործերով ինստիտուտի տարբերակման հատկանիշները

Արտակ ՄՆԱՑԱԿԱՆՅԱՆ

Հայ-ռուսական (Մլավոնական) համալսարանի հայցորդ,

ՀՀ ռատիկանության շտաբի ավագ տեսուչ,

ՀՀ ռատիկանության ավագ լեյտենանտ

ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍՊՐԲԻ 356-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾ

(ՀՐԱՄԱՆ ԶԿԱՏԱՐԵԼԸ):

ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ

Հայաստանի Հանրապետության Հինված ուժերի կազմավորման և ղեկավարման հիմքում դրվում է միանձնյա ղեկավարության ինստիտուտը, մասնավորապես՝ ՀՀ ՁՈՒ Ներքին ծառայության կանոնագրքի 31-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ միանձնյա ղեկավարությունը Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի կազմավորման, ղեկավարման և զին-ծառայողների փոխհարաբերության սկզբունքներից մեկն է: Դա հրամանատարին (պետի) իր ենթակայների նկատմամբ ողջ կարգադրողական իշխանությամբ օժտելն է և նրա վրա պետության հանդեպ անձնական պատասխանատվություն դնելը գործամասի, ստորաբաժանման և ամեն մի զին-ծառայողի կյանքի ու գործունեության բոլոր կողմերի համար:

Միանձնյա ղեկավարությունը դրսևորվում է հրամանատարի (պետի)՝ իրադրության համակողմանի գնահատումից ելնելով՝ միանձնյա կերպով որոշումներ ընդունելու, օրենքներին ու զինվորական կանոնադրություններին խստիվ համապատասխան հրամաններ արձակելու և դրանց կատարումն ապահովելու իրավունքի մեջ:

Հրամանի քննարկումն անթույլատրելի է, իսկ չենթարվելը կամ հրամանը չկատարելը համարվում է զինվորական հանցագործություն:¹

01.07.1961 թվականի ՀՀ քրեական օրենսգիրքը² նախատեսում էր նույն հանցակազմը երկու առանձին հոդվածներով, մասնավորապես՝ 246-րդ հոդվածը (անհնազանդություն) և 247-րդ հոդվածը

(հրաման չկատարելը): 246-րդ հոդվածի «ա» կետով անհնազանդությունը սահմանվում էր հետևյալ կերպ՝ անհնազանդությունը, այսինքն՝ պետի հրամանը կատարելուց բացահայտորեն հրաժարվելը, ինչպես նաև հրամանը որևէ այլ ձևով դիտավորությամբ չկատարելը, իսկ 246-րդ հոդվածի ա կետով սահմանվում էր՝ պետի հրամանը չկատարելը, եթե դա տեղի է ունեցել առանց սույն օրենսգրքի 246-րդ հոդվածի «ա» կետում մատնանշված հատկանիշների:

Իրականում այս երկու հոդվածները սահմանում էին միևնույն հանցակազմը, իսկ տարբերությունը միայն օբյեկտիվ կողմն էր, մասնավորապես՝ անհնազանդությունը, նույն հրամանը չկատարելն է, որի օբյեկտիվ կողմից կատարվում է չենթարկվելով կամ դիտավորությամբ հրամանը չկատարելու այլ ձևով, իսկ հրամանը չկատարելու (247-րդ հոդված) օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է ծառայության նկատմամբ անփույթ կամ անբարեխիղճ վերաբերմունքի հետևանքով հրամանը չկատարելով: Օբյեկտիվ կողմն ավելի մանրամասն կքննարկվի ներքևում:

Գործող ՀՀ քրեական օրենսգիրքը վերը նշված նախկին երկու հանցակազմերն արդարացիորեն միավորել է մեկ հոդվածում: ՀՀ քր. օր-ի³ 356-րդ հոդվածի առաջին մասում հրաման չկատարելը բնորոշվում է հետևյալ կերպ. «Պետի՝ օրինական և սահմանված կարգով տրված հրամանը ստորադասի կողմից չկատարելը, որն էական վնաս է պատճառել ծառայության շահերին»: Կարևոր է նշել, որ այս հոդվածով

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

առաջին անգամ սահմանվեց, որ հանցագործություն է համարվում պետի կողմից **օրինական և սահմանված կարգով տրված** հրամանի չկատարելը, այսինքն՝ պետի կողմից տրված հրամանը՝

- տրվել է հրամանատարի իրավասության մեջ մտնող հարցերի կապակցությամբ.

- խստիվ համապատասխանում է օրենքներին և զինվորական կանոնադրություններին և կանոնագրքերին.

- պետն ունի այդ հրամաններն արձակելու և դրանց կատարումն ապահովելու իրավասություն:

Վերը նշված հիմքերից որևէ մեկի բացակայության պայմաններում տրված հրամանի չկատարելու դեպքում բացակայում է քննարկվող հանցակազմը: Ամեն դեպքում ենթակայի կողմից պետի անօրինական հրամանի կատարելու արդյունքում քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելու դեպքում ենթական պատասխանատվություն չի կրում և հրամանի կատարումը նախատեսված է ՀՀ քր. օր. 47-րդ հոդվածով որպես արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանք, իսկ նույն հոդվածով սահմանվում է, որ անօրինական հրամանի հետևանքով հասցված վնասի համար պատասխանատվություն է կրում անօրինական հրաման արձակած անձը:

Այս հանցագործության անմիջական օբյեկտը զինվորական ենթակայության կարգն է, որը սահմանվում է օրենքներով, զինվորական կանոնադրություններով, կանոնագրքերով, մասնավորապես՝ ՀՀ Ձինված ուժերում և այլ զորքերում, զորամիավորումներում և ստորաբաժանումներում սահմանված զինվորական ստորադասության կարգը, այսինքն՝ օրենքներով և զինվորական կանոնագրքերով կարգավորվող զինծառայության հարաբերությունները հրամանատարների (պետերի) և ստորադասների միջև, որոնց համաձայն՝ հրամանատարները (պետերը) ունեն ծառայության ընթացքում ստորադասներին հրամաններ և կարգադրություններ տալու իրա-

վունք, իսկ նրանց ստորադասները պարտավոր են անվերապահ կատարել դրանք:⁴

Ինչպես սույն պարագրաֆի սկզբում նշեցինք, ՀՀ ՁՈՒ Ներքին ծառայության կանոնագրքի 31-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ միանձնյա ղեկավարությունը Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի կազմավորման, ղեկավարման և զինծառայողների փոխհարաբերության սկզբունքներից մեկն է, որի էությունն այն է, որ պետն օժտվում է իր ենթակաների նկատմամբ ողջ կարգադրողական իշխանությամբ և պետության հանդեպ կրում է անձնական պատասխանատվություն՝ զորամասի, ստորաբաժանման և ամեն մի զինծառայողի կյանքի ու գործունեության բոլոր կողմերի համար:

Քննարկվող հանցակազմի էությունը բացահայտելու համար անհրաժեշտ է պարզաբանել, թե ով կարող է հանդես գալ հրամանատարի (պետի կարգավիճակում): Առաջացած հարցերը մանրամասնորեն կարգավորվում են ՀՀ ՁՈՒ Ներքին ծառայության կանոնագրքի 2-րդ գլխում, մասնավորապես՝ 32-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ իրենց ծառայողական դիրքով և զինվորական կոչումով զինծառայողներից ոմանք մյուսների նկատմամբ կարող են լինել պետեր կամ ենթականեր, իսկ 33-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետերը, որոնց զինծառայողները ենթարկվում են ծառայության բերումով, թեկուզ և ժամանակավորապես, ուղղակի պետեր են համարվում:

Նույն կանոնագրքի 34-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ իրենց զինվորական կոչման բերումով պետեր են զինվորական ծառայության մեջ գտնվող՝

- գեներալ-գնդապետները՝ ավագ և կրտսեր սպաների, ենթասպաների, սերժանտների, զինվորների համար.

- գեներալները, գնդապետները՝ կրտսեր սպաների, ենթասպաների, սերժանտների, զինվորների համար.

- փոխգնդապետի, մայորի կոչումով ավագ սպաները՝ ենթասպաների, սերժանտների, զինվորների համար.

- կրտսեր սպաները՝ սերժանտների,

Քրեական իրավունք

զինվորների համար.

- ենթասպաները՝ իրենց հետ նույն գործառնասի սերժանտների, զինվորների համար.

- սերժանտները՝ նույն գործառնասի զինվորների համար:

Կարելի է առանձնացնել վերադասության երկու տեսակ՝ ի պաշտոնն է զինվորական կոչումով: Սա հիմնավորվում է ՀՀ ՁՈՒ Ներքին ծառայության կանոնագրի 36-րդ հոդվածով, ըստ որի՝ միմյանց ենթակայության տակ չգտնվող զինծառայողները ծառայողական պարտականությունները համատեղ կատարելիս, երբ նրանց ծառայողական փոխհարաբերությունները չի որոշել հրամանատարը (պետը), նրանցից պաշտոնով ավագը, իսկ հավասար պաշտոնների դեպքում՝ **զինվորական կոչումով ավագը դառնում է պետ:**

Ստորադասի նկատմամբ ի պաշտոնն պետ համարվում է այն անձը, որը մշտապես կամ ժամանակավորապես զբաղեցնում է այնպիսի պաշտոն, որն անմիջականորեն վերադաս է՝ օժտված է իր պաշտոնից՝ կարգավիճակից, բխող հրամաններ տալու և դրանց կատարումն ապահովելու իրավասությամբ: Կոչումով պետ է հանդիսանում ստորադասի նկատմամբ կոչումով ավագ այն անձը, ով, չհանդիսանալով անմիջական պետ, կոչման բերումով օժտված է ստորադասին հրամաններ տալու իրավասությամբ՝ զինվորական կարգապահությունը, վարքագիծը, հասարակական կարգը, զինվորական համագգեստ կրելու և զինվորական ողջույնը կատարելու կարգը պահպանելու և զինծառայողների այլ՝ ընդհանուր բնույթի պարտականությունների կատարման ապահովմանն ուղղված հարցերում:⁵

Ստորադասության հարցի պարզաբանումը շատ կարևոր է կոնկրետ տվյալ հանցագործության որակման համար, քանի որ այս պարագայում, եթե զինծառայողների միջև բացակայում են ստորադասության հարաբերությունները, ապա արարքը կարող է որակվել զինվորական ենթակայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործու-

թյուններից որևէ այլ հանցակազմով՝ կախված արարքի առանձնահատկություններից (ՀՀ քր. օր. 359-րդ հոդված (Չինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրային կանոնները խախտելը նրանց միջև ստորադասության հարաբերությունների բացակայության դեպքում)):

Պրակտիկայում լինում են դեպքեր, երբ դատարանի կողմից անուշադրության է մատնվում այս հարցը: Օրինակ՝ թիվ ԵԱԳԳ /0051/01/12 գործով 1 հունիսի 2012 թվականի դատավճռով⁶ կատարված արարքը որակվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 1-ին մասով ((Չինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրային կանոնները խախտելը նրանց միջև ստորադասության հարաբերությունների բացակայության դեպքում), որտեղ հատկանշականն այն է, որ տվյալ հանցակազմի սուբյեկտների միջև պետք է բացակայեն ստորադասության հարաբերությունները, սակայն դատարանի կողմից անտեսվել է այն հանգամանքը, որ ՀՀ ՈՁ 1032 գործառնասի պայմանագրային զինծառայող, կոչումով՝ ավագ սերժանտ, Տիգրան Կարենի Աղաջանյանը հանդիսանում է պետ նույն գործառնասի պայմանագրային զինծառայող՝ կրտսեր սերժանտ Վաչագան Մխիթարի Հակոբյանի նկատմամբ: Կարծում ենք, որ դատարանի վերոնշյալ դիրքորոշումը հակասում է ՀՀ ՁՈՒ Ներքին ծառայության կանոնագրի⁷ 36-րդ հոդվածով սահմանված այն կանոնին, ըստ որի՝ հավասար պաշտոնների դեպքում՝ զինվորական կոչումով ավագը դառնում է պետ, ինչպես նաև ՀՀ Չինված ուժերի կարգապահական կանոնագրի 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերին⁸, որոնք հիմք են տալիս եզրակացնելու, որ կոչումով ավագ սերժանտը հանդիսանում է պետ կրտսեր սերժանտ կոչումով անձի նկատմամբ:

Ինչպես վերևում նշեցինք, քննարկվող հանցակազմի դիսպոզիցիայով սահմանվում է, որ հրամանը պետք է լինի օրինական և սահմանված կարգով տրված:

Հրամանը պետի կողմից կոնկրետ ստորադասին կամ ստորադասների խմբին ուղղված պարտադիր պահանջ է՝ կատարելու կամ չկատարելու այս կամ այն գործողությունը:⁹ Հրամանը կարող է տրվել գրավոր, բանավոր, ինչպես նաև կապի տեխնիկական միջոցներով: Եթե ծառայության կոնկրետ խնդիրների լուծման համար սահմանված է հրաման տալու միայն գրավոր ձև (օրինակ՝ ֆինանսական միջոցների տնօրինման կապակցությամբ), ապա այս դեպքում բանավոր կամ այլ կերպ տրված հրամանը չկատարելը քրեական պատասխանատվություն չի առաջացնում: Հրամանից պետք է տարբերել այն պահանջները, որոնք նախատեսված են զինվորական կանոնադրություններում ու կանոնագրքերում և ուղղված են զինծառայողների անորոշ շրջանակի: ՀՀ ՁՈՒ Ներքին ծառայության կանոնագրքի 37-րդ հոդվածով, մասնավորապես՝ սահմանվում է, որ հրամանը հրամանատարի (պետի) կարգադրություն է՝ ուղղված ենթականերին, որ պահանջում է որոշակի գործողություններ կատարել, այս կամ այն կանոնը պահպանել, սահմանում է ինչ-որ կարգ, դիրք: Հրամանը կարող է տրվել գրավոր, բանավոր, կապի տեխնիկական միջոցներով, մեկ զինծառայողի, զինծառայողների խմբին կամ զորամասին (ստորաբաժանմանը): Գրավոր հրամանը զինվորական կառավարման հիմնական կարգադրիչ, պաշտոնական փաստաթուղթ է (իրավական ակտ), որ միանձնյա ղեկավարման իրավունքով հրապարակում են զորամասերի հրամանատարները (հիմնարկների պետերը): Բանավոր հրամաններ տալիս են բոլոր հրամանատարները (պետերը):

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 356-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանում է զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների գլխի իմաստով սուբյեկտների շրջանակը, որի համաձայն՝ սույն գլխում նախատեսված զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների սուբյեկտներն են Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում,

Հայաստանի Հանրապետության այլ զորքերում զորակոչի հիման վրա կամ պայմանագրով զինվորական ծառայություն անցնող անձինք, ինչպես նաև ռազմական հավաքներ անցնելու ժամանակ՝ զինապարտները:

Սակայն կոնկրետ քննարկվող հանցակազմում սուբյեկտը պետք է ենթակայության մեջ գտնվի և օրենքով սահմանված կարգով պարտավորված լինի կատարել իրեն տրված հրամանը:

Հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ: Հրամանը չկատարելու շարժառիթներն ու նպատակները որակման համար նշանակություն չունեն, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ զինծառայողը նպատակ ունի օժանդակելու թշնամուն: Այս դեպքում նրա արարքը կորակվի որպես պետական դավաճանություն: Մնացած դեպքերում հրամանը չկատարելու շարժառիթներն ու նպատակները պետք է հաշվի առնվեն պատիժը նշանակելիս:¹⁰

Քննարկվող հանցակազմի ուսումնասիրությունից կարելի է եզրակացնել, որ 1-3 մասերով նախատեսված հանցագործությունները կարող են կատարվել բացահայտ չենթարկվելու միջոցով կամ դիտավորությամբ հրամանը չկատարելու այլ ձևով, իսկ 4-րդ մասով նախատեսված հանցագործությունը՝ անփութության կամ անբարեխղճության հետևանքով:

Այս նորմերի պարզաբանման արդյունքում կարելի է ենթադրել, որ քննարկվող հանցագործության օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է երկու ձևով՝

1. Հրամանը բացահայտ չկատարելով: Այս դեպքում զինծառայողը խոսքով կամ իր վարքագծով ուղղակի և բացահայտ ցույց է տալիս, որ չի պատրաստվում կատարել իրեն օրինական և սահմանված կարգով տրված հրամանը:

2. Հրամանը քողարկված չկատարելով: Չինծառայողը ցույց է տալիս, թե պատրաստ է կատարելու հրամանը, կատարում է որոշակի ցուցադրական գործողություն-

Քրեական իրավունք

ներ, սակայն ըստ էության չի կատարում հրամանը: Հրամանը չկատարված է համարվում մաս այն դեպքում, երբ կատարվում է մասնակի կամ ժամանակին չի կատարվում:

Սրանք իրենց հերթին կարող են դրսևորվել հետևյալ գործողություններով.

- չենթարկվելը - սա բացահայտ հրամանը չկատարելու առավել հանրուզն ձևն է, որը ենթադրում է ստորադասի կողմից բացահայտ ձևով հրամանը չկատարելու ուղղությամբ կոնկրետ գործողությունները, որը կարող է դրսևորվել ենթակայի կողմից հրապարակային հայտարարությամբ, կարող է արտահայտվել առանձին՝ անմիջապես պետին կամ պետի անունից հրամանը փոխանցած անձին, ինչպես բանավոր, այնպես էլ գրավոր կամ այնպիսի գործողություններ անելով, որից ակնհայտորեն երևում է, որ ենթական չի պատրաստվում կատարել հրամանը: Սակայն ենթարկվելուց պետք է տարբերենք պետին հակաճանաչելը, որը կարող է դրսևորվել հրամանի կատարողությամբ ենթակայի կողմից հրամանի վերաբերյալ քննարկումներ անելով կամ դժգոհություններ հայտնելով, սակայն, ի վերջո, ենթակայի կողմից պարտադիր ձևով լիարժեք կատարվում է պետի հրամանը: Սա կարող է լինել պատահանատվության հիմք, բայց ոչ թե քրեական, այլ կարգապահական.

- դիտավորությամբ այլ կերպ հրամանը չկատարելը: Սա ենթակայի կողմից հրամանը չկատարելու բողարկված ձևն է, երբ ստորադասը պետի հրամանն արտաքուստ ընդունում է կատարման, սակայն իրականում այն չի կատարում.

- անփութության կամ անբարեխղճության հետևանքով հրամանը չկատարելը դրսևորվում է, երբ ստանալով պետի հրամանը, ստորադասը ծառայության նկատմամբ իր անփույթ կամ անբարեխղճ վերաբերմունքի հետևանքով չի կատարում հրամանը կամ կատարում է ոչ պատշաճ ձևով: Այն կարող է լինել մոռացության, հրամանի բովանդակությունը ոչ հստակ բացահայտելու կամ ընկալելու, հրամանի

կատարման ժամանակի, տեղի և եղանակի նկատմամբ թեթևատոթյան դրսևորման եղանակով:

Բոլոր դեպքերում հրամանը չկատարելը ներառում է հետևյալ պայմանները՝

- հրամանով կարգադրված գործողություններ չկատարելը.

- հրամանով արգելված գործողություններ կատարելը.

- հրամանի ոչ պատշաճ կատարելը, այսինքն՝ հրամանով տրված կատարվող գործողությունների ժամանակի, տեղի, բնույթի մասին կարգադրություններից շեղվելը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 356-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերով նախատեսված հանցակազմն առկա է, եթե պատճառվել է էական վնաս, այսինքն՝ հանցակազմը նյութական է և իրավաբանական գրավաճության մեջ այս առումով կան տարբեր մոտեցումներ: Նյութական վնասի դեպքում էական է դիտվում նվազագույն աշխատավարձի 500-ապատիկից մինչև 3000-ապատիկը կազմող գումարը: Սակայն գործնականում խնդիր է առաջանում գնահատել էական վնասը ոչ նյութական վնասի պայմաններում:

Գնահատման հիմքում ընկած է երկու կարևոր հանգամանք՝ տրված հրամանի բնույթը, բովանդակությունը, և, անկախ հրամանի բնույթից, հրամանի տրման իրադրությունը: Օրինակ՝ «կանգնել շարք» կամ «հարդարվել» հրամանների չկատարելն ամեն դեպքում չէ, որ կոխվի էական վնասի պատճառում: Սակայն եթե այդ հրամանը տրվել է շարահրապարակում կամ այլ տեղ՝ անձնակազմին կամ անձնակազմի առջև, ապա դրա չկատարելն անգամ մեկ զինծառայողի կողմից կոխվի որպես էական վնաս, քանի որ այն ոչ միայն ուղղակի խոչընդոտ է տվյալ ստորաբաժանման բնականոն գործունեության ապահովման հարցում, այլև անմիջականորեն նսեմացնում է հրամանատարի հեղինակությունը: Օրինակ՝ ԳՂ/0018/01/11 գործով Էդուարդ Շահբազյանին մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա պարտադիր ժամկետային զինծառա-

յության մեջ գտնվելով ՀՀ ՊՆ 75937 գործա-
մասում, երեկոյան անվանակոչի ընթաց-
քում խախտելով ՀՀ ՁՈՒ ներքին ծառայու-
թյան կանոնագրքի պահանջները, չի կա-
տարել նույն գումարտակի շտաբի պետ, իր
նկատմամբ պետ հանդիսացող կապիտան
Ա. Խաչատրյանի կողմից օրինական և
սահմանված կարգով տրված «կանգնել
շարք» հրամանը: Բացի այդ, չի կատարել
ՀՀ ՊՆ 75937 գործառնաի հրամանատարի
ԱՀՏԱԳ տեղակալ, իր նկատմամբ պետ
հանդիսացող փոխգնդապետ Վ. Հարու-
թյունյանի կողմից օրինական և սահմա-
նված կարգով տրված «Հարդարվել» հրա-
մանը, իր գործողություններով հանգեցրել
Ա. Խաչատրյանի և Վ. Հարությունյանի հե-
ղինակության կորստի և դրանով իսկ խա-
թարել ստորաբաժանման զինվորական
կարգապահությունը:¹¹

Քննարկվող հանցակազմի հետ կապ-
ված շատ կարևոր նշանակություն ունի
որոշակի խնդիրների պարզաբանումը և
դրանց համար լուծումների առաջադրումը:

Պետք է նշել, որ զինվորական ծառայու-
թյունը կարգավորող մի շարք իրավական
ակտերում ամրագրվում է, որ ենթական
պարտավոր է անվերապահորեն և առանց
քննարկելու կատարել պետի կողմից տր-
ված հրամանները և ըստ էության նշանա-
կություն չունի, թե այդ հրամանն օրինա-
կան է, թե ոչ, և տրվում է սահմանված կար-
գով, թե ոչ: Մասնավորապես՝ ՀՀ ՁՈՒ Ներ-
քին ծառայության կանոնագրքով սահման-
վում է զինծառայողի երդումը, որի բովան-
դակության մեջ նշվում է. «Անվերապահոր-
են կատարել հրամանատարների հրա-
մանը», իսկ նույն կանոնագրքի 13-րդ հոդ-
վածով սահմանվում է, որ զինծառայողը
պարտավոր է հավատարիմ լինել երդմանը,
ինչպես նաև անվերապահորեն ենթարկվել
պետերին: 31-րդ հոդվածի 3-րդ պարբերու-
թյամբ սահմանվում է, որ հրամանի քննար-
կումն անթույլատրելի է, իսկ չենթարկվելը
կամ հրամանը չկատարելը համարվում է
զինվորական հանցագործություն:

Այս հիմնախնդիրն անհրաժեշտ է քն-
նարկել երկու ասպեկտով.

- «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ
օրենքի 9-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համա-
ձայն՝ օրենսգրքի կարգավորման իրավա-
հարաբերությունների ոլորտում Հայաս-
տանի Հանրապետության մյուս բոլոր
օրենքները պետք է համապատասխանեն
օրենսգրքերին: Այս պարագայում վերը նշ-
ված իրավական ակտերի տվյալ ձևակեր-
պումները հակասում են քննարկվող հան-
ցակազմին, քանի որ դիսպոզիցիայում նշ-
վում է, որ հանցագործություն է համարվում
օրինական և սահմանված կարգով ար-
ձակված հրամանը չկատարելը: Այսինքն՝
կանոնագրքի 31-րդ հոդվածի 3-րդ պարբե-
րությամբ սահմանված այն կանոնը, որ
հրամանի քննարկումն անթույլատրելի է,
իսկ չենթարկվելը կամ հրամանը չկատա-
րելը համարվում է զինվորական հանցա-
գործություն, մեր կարծիքով, հակասում է
քննարկվող հանցակազմին և անհրաժեշտ
է վերը նշված բոլոր իրավական ակտերում
նման ձևակերպումները փոփոխել և նա-
խատեսել օրինական և սահմանված կար-
գով արձակված հրամանի ձևով.

- հաջորդ ասպեկտը շատ ավելի լուրջ
քննարկման կարիք ունի, մասնավորապես,
ենթակային իրավական ակտերով պար-
տադրելը, որպեսզի վերջինս անվերապա-
հորեն կատարի պետի կողմից տրված
հրամանը, կարող է ենթակային դարձնել
կույր գործիք պետի ձեռքում:¹² Իրականում
ենթական պարտավորվում է պետի արձա-
կած հրամանի վերաբերյալ կատարել
որոշակի մտավոր վերլուծություններ, քանի
որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի
2-րդ մասի համաձայն՝ ակնհայտ անօրի-
նական հրամանով կամ կարգադրությամբ
դիտավորյալ հանցանք կատարած անձը
պատասխանատվություն է կրում ընդհա-
նոր հիմունքներով: Այս դեպքում ենթա-
կան, լինելով ոչ կոմպետենտ և ոչ պրոֆեսի-
ոնալ անձնավորություն, ըստ օրենսդրու-
թյան, պարտավոր է գիտական լուրջ վեր-
լուծություն կատարել, որի արդյունքում իր
մեջ պետք է պարզի՝ արդյոք պետի արձա-
կած հրամանով ինքը դիտավորյալ հանցա-
գործություն չի՞ կատարում, և նոր միայն

Քրեական իրավունք

կատարի հրամանը: Սա, իհարկե, անհեթեթություն է, քանի որ նույնիսկ արդարադատություն իրականացնող մարմնին՝ դատարանին՝ որոշակի ժամանակահատված է պահանջվում պարզաբանելու, թե արդյոք տվյալ հրամանն օրինական է, թե ոչ: Օրինակ՝ ՌԳ Մոսկովյան կայազորային զինվորական դատարանից մեկուկես տարի պահանջվեց, որպեսզի պարզաբանվի, որ Պաշտպանության նախարարի կողմից իրեն տրված հրամանն անօրինական էր և զինժառանգողի գործողությունն իրավաչափ էր:¹³

Ներկայումս զինվորական ծառայությունը կարգավորող ոչ մի իրավական ակտով չկա նախատեսված այնպիսի ընթացակարգ, թե ինչպես պետք է վարվի ենթական, եթե նա ստացել է հրաման, որը չի համապատասխանում օրենքին կամ տրվել է ոչ սահմանված կարգով: ՁՈՒ ներքին ծառայության կանոնագրքի 32-րդ հոդվածի 3-րդ պարբերությամբ սահմանվում է միայն, որ ենթական պարտավոր է անվերապահորեն կատարել պետի հրամանները: Հրամանը կատարելով՝ նա կարող է բողոքել, եթե կարծում է, թե իր նկատմամբ ճիշտ չեն վարվել: Այս պարագայում ենթական կարող է քրեական պատասխանատվության ենթարկվել պետի մեղքով: Այս առումով առաջանում է ենթակայի կողմից անօրինական կամ ոչ սահմանված կարգով արձակված հրամանը բողոքարկելու հնարավորության անհրաժեշտություն: Նման ընթացակարգի փորձ ունի, օրինակ, Ֆրանսիան, որտեղ Ազգային ոստիկանության էթիկայի կանոնագրքի¹⁴ 17-րդ հոդվածով նախատեսվում է, որ ենթական պարտավոր է կատարել պետի կողմից արձակված հրամանը, բացառությամբ այն դեպքերի, եթե հրամանն ակնհայտ անօրինական է և կարող է լրջորեն սպառնալ հասարակական շահին: Եթե ենթական գտնում է, որ գործ ունի նմանատիպ հրամանի հետ, նա պարտավոր է հրաման արձակած պետին տեղեկացնել իր առարկությունների մասին՝ հստակորեն մատնացույց անելով այն մասը, որը համարվում է անօրինական: Հրա-

մանը հաստատվելու դեպքում, եթե ենթական, անկախ պետի կողմից տրված հիմնավորումների, կասկածում է հրամանի անօրինականության մեջ, այդ մասին գեկուցում է առաջին իսկ վերադասին, ում կարող է դիմել:¹⁵ «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքի¹⁶ 38-րդ հոդվածի 7-րդ պարբերության համաձայն՝ ղեկավարներից (անմիջական կամ ուղղակի) կամ այլ լիազորված պաշտոնատար անձանցից օրենքին հակասող ակնհայտ անօրինական հրամաններ, հրահանգներ և կարգադրություններ ստանալիս ոստիկանության ծառայողը պարտավոր է ղեկավարվել միայն օրենքի պահանջներով՝ այդ մասին տեղյակ պահելով վերադասին:

Մասնագիտական գրականության մեջ այս առումով չկա միասնական մոտեցում: Ի. Ի. Սլուցկին նշում էր, որ քրեական իրավունքի տեսության մեջ պետք է հստակեցվի պետի կողմից հանցավոր նպատակով ենթակային տրված հրամանը չկատարելու համար պատասխանատվության ենթարկելու հիմնահարցերը, եթե ենթական չգիտեր կամ կասկածում էր հրամանի օրինականության հարցում:¹⁷

Իրականում շատ բարդ խնդիր է հատկապես զինվորական ծառայության մեջ հավասարակշռության հասնել միանձնյա ղեկավարության սկզբունքի և անօրինական հրամանը բողոքարկելու հարցերում: Բազմաթիվ պրակտիկ աշխատողներ համարում են, որ ենթակային պետի կողմից տրված հրամանը քննարկելու իրավասություն տալը կարող է հանգեցնել ծանր հետևանքների: Մասնավորապես՝ Ա. Ա. Պիոնտկովկսին գտնում էր, որ ենթական պետի կողմից տրված հրամանի օգտակարությունը գնահատելու կամ օրինականությունը քննարկելու իրավունք չունի:¹⁸ Ֆ. Ս. Բրաժնիկը նշում էր, որ պետի տված հրամանի օրինականությունը ենթակայի կողմից կասկածի տակ դնելու հնարավորություն տալը կործանարար կլինի մարտական գործողությունների ժամանակ հաղթանակի հասնելու հարցում:¹⁹ Այդուհան-

դերձ, մենք կհաւանք ենք Վ. Չ. Չիմինի այն մտտեցումը, որ ենթակաները չպետք է կուրորեն ենթարկվեն իրենց պետերին, այլ պարտավոր են հրաժարվել ակնհայտ անօրինական հրամանի կատարումից:²⁰

Գ. Վ. Վեդենինան տարբերակում էր անօրինական հրամանի երեք տեսակ՝

- եթե հրամանը ձևական կամ բովանդակային առումով ակնհայտ անօրինական է.

- եթե հրամանի օրինականության վերաբերյալ ենթակայի մոտ կան կասկածներ.

- եթե հրամանն ակնհայտ հանցավոր է, այսինքն՝ դրա արդյունքում դիտարկողությանը կկատարվի հանցագործություն:²¹

Ս. Արլովսկիի և Վ. Մալիքսի կարծիքով կարող է լինել նաև այնպիսի իրավիճակ, երբ հրաման տվողին հայտնի չէ հրամանի անօրինական լինելը, իսկ ենթակային հայտնի է:²² Այսինքն՝ բոլոր դեպքերում անհրաժեշտ է ՀՀ օրենսդրության մեջ ամրագրել պետերի կողմից անօրինական արձակված հրամանների բողոքարկման ընթացակարգը՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ պետի կողմից տրված անօրինական հրամանի կատարումը կարող է վնասել քրեորեն պաշտպանվող ավելի մեծ արժեքներ, քան հենց հրաման չկատարելը: Բացի այդ, հեղինակի ուսումնասիրությունները ցույց են տվել²³, որ պրակտիկայում զինծառայողները (նաև ղեկավարներ զին-

ծառայողները) գիտակցելով հանդերձ կատարում են պետի կողմից տրված անօրինական հրամանները միայն այն պատճառով, որ չեն ուզում հարուցել պետի զայրույթը, պետին ավելի քանահաճ լինելու համար հետագայում պաշտոնի բարձրացում ակնկալելու նպատակով, որը հետագայում հանգեցնում է նաև իր կողմից իր ենթակային հրամաններ տալուն: Բացի դրանից, պետք է նշել, որ շատ հաճախ հենց պետերի կողմից տրվում են ծառայության կեղծ շահերից բխող անօրինական հրամաններ, օրինակ, ենթակային հրաման է տրվում պատժել (բռնություն գործադրել, ծեծել, խոշտանգել, որոշակի օրենքով նախատեսված արտոնություններից զրկել) մեկ այլ զինծառայողի կարգապահական որևէ խախտման համար, կամ զինծառայողին ստիպում է զինվորական զորավարժություններ կատարել մինչև մահամերձ վիճակը:

Անփոփելով՝ նշենք, որ վերը նշված փոփոխությանն իրավական ամրապնդում տալու դեպքում ենթադրվում է, որ պետերը հրաման տալու ժամանակ ավելի չաչալորջ և զգոն կլինեն, ավելի խորը վերլուծության ենթարկեն իրենց կողմից արձակվող հրամանների օրինականության հարցը և կգիտակցեն, որ իրենց կողմից ակնհայտ սպօրինի հրամանը կարող է ենթակայի կողմից չիրականացվել և բողոքարկվել օրենքով սահմանված կարգով:

1. «ՀՀ Չիմին՝ ուժերի ներքին ծառայության կանոնադրերը հաստատելու մասին» ՀՀ օրենք:
2. 01.07.1961 թվականի ՀՀ քրեական օրենսգրքը:
3. ՀՀ քրեական օրենսգրքի բնօրինակ է 2003 թվականի ապրիլի 18-ին, ուժի մեջ է մտել 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին:
4. **Մատթանյան Գ., Ալեխանյան Գ., Հարությունյան Ա., Գաբրիելյան Ա.** Չիմինական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություններ, գիտագործնական մեկնարանություններ, մաս 1, ՀՀ ՊՆ, Երևան 2012, էջ 6
5. **Մատթանյան Գ., Ալեխանյան Գ., Հարությունյան Ա., Գաբրիելյան Ա.** Չիմինական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություններ, գիտագործնական մեկնարանություններ, մաս 1, ՀՀ ՊՆ, Երևան 2012, էջ 8:
6. ԵՄԻԿ/0051/01/12 գործով 01 հունիսի 2012 թվականի Երևան քաղաքի Աջակիցական և Գաղափարային վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին առյուծի դատարանի դատավճիռը:
7. Չիմինական ուժերի կարգապահական կանոնադրեր:
8. Հրամանատարները (պետերը), ինչպես նաև այլ պաշտոնատար անձինք, ովքեր նշված չեն սույն օրենքի 12-րդ և 29-րդ հոդվածներում, իրենց ունեցած զինվորական կոչմանը համապատասխան, օգտվում են հետևյալ կարգապահական իրավունքներից՝ 1) կոտորել սերժանտ, սերժանտ՝ ջոկի (հաշվարկի) հրամանատարի, 2) ավագ սերժանտ, ավագ՝ դասակի հրամանատարի տեղակալ:
9. Курс советского уголовного права, Т. 5, Отв. ред.: Беляев Н.А., 1981.
10. ՀՀ քրեական իրավունք, հատուկ մաս, ԵՊՀ. 2004, էջ 891:
11. Թիվ Գ-1/0018/01/11 գործով ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին առյուծի դատարանի 2011 թվականի դեկտեմբերի 19-ի դատավճիռը:
12. Волков Андрей Евгеньевич Преступления против порядка подчиненности и воинских уставных взаимоотношений: уголовно- правовая и криминологическая характеристики, Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Иваново 2004, с. 67.
13. Архив Верховного Суда РФ, Дело N 798н2003.
14. Հաստատվել է Ֆրանսիայի վարչապետի 1986 թվականի մարտի 18-ի ղեկնումով
15. **Pozza S., Paolo C.** Code annote de deontologie policiere, 202 pages - Parution: 01/1991.
16. Ընդունվել է 2001 թվականի ապրիլի 16-ին, ուժի մեջ է մտել 2001 թվականի հունիսի 10-ին:
17. **Слуцкий И. И.** Ответственность за неисполнение незаконного приказа// Ученые записки ЛГУ, N 151, выпуск 4, Ленинград, 1953, с. 222.
18. **Пионтковский А. А.** Учение о преступлении по советскому уголовному праву, М., 1961, с. 478.
19. Военное право: Состояние и перспективы развития, Круглый стол журнала "Государство и право"/"Государство и право", 1994 N 8-9, с. 33.
20. **Зимин В. П.** Правомерное неисполнение приказа: "доктрина умных штрафов"/ Правоведение, СПб., 1993, с. 35-45.
21. **Воденин Д. В.** Исполнение приказа или распоряжения как обстоятельство, исключающее преступность деяния, Диссертация кандидат юридических наук. Екатеринбург, 1999, с. 167-172.
22. **Орловский С., Малкин В.** Советское военно-уголовное право, Общая часть. М., 1928, с. 119.
23. Ուսումնասիրություններ կատարվել են հեղինակի կողմից զինվորական ծառայության ընթացքում:

ՖԻՆԱՆՍԱԲԱՆԿԱՅԻՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԴԵՍ ՈՒՂՂԱԾ ՇԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՍԿԱՃՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈՒԳԻԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 1-ին մասում տրված է հանցագործության հասկացության սահմանումը, որի համաձայն՝ հանցագործություն է համարվում մեղավորությամբ կատարված՝ հանրության համար վտանգավոր այն արարքը, որը նախատեսված է քրեական օրենսգրքով: Նման ձևակերպումը թեև որոշ վերապահումներով, սակայն հիմնականում համապատասխանում է քրեական իրավունքի գիտության կողմից ձևավորված՝ «հանցագործության» ուսմունքի վերաբերյալ տեսական այն պատկերացումներին, որոնք հանցագործությունը դիտում են որպես իրավական երևույթ¹: Այլ կերպ ասած՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում հանցագործությունը բնութագրվում է այնպիսի էական կողմերով ու հատկանիշներով, որոնք հնարավորություն են տալիս վերջինիս սահմանազատելու մյուս իրավախախտումներից: Եթե քրեական օրենսգրքում այն սահմանափակվում է միայն 18-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված հատկանիշների թվարկմամբ, ապա քրեական իրավունքի գիտությունում հանցագործության խորը և մանրակրկիտ ուսումնասիրության համար առանձնացվում են հանցագործության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ տարրերը՝ օբյեկտը, օբյեկտիվ կողմը, սուբյեկտը և սուբյեկտիվ կողմը: Այլ կերպ ասած՝ քրեական իրավունքի գիտությունն ինչպես յուրաքանչյուր մարդկային արարք, այնպես էլ հանցագործությունը դիտում է որպես օբյեկտիվի և սուբյեկտիվի, մասնավորապես, վերոհիշ-

յալ չորս տարրերի միասնություն: Հարկ է նկատել, որ տեսական այս մոտեցումը թեև ՀՀ քրեական օրենսգրքում հստակ նշված չէ, սակայն ՀՀ վճռաբեկ դատարանը (այսուհետ նաև՝ Վճռաբեկ դատարան) Տիգրան Շմավոնյանի վերաբերյալ գործով 2007 հուլիսի 13-ի թիվ ՎԲ-107/07 որոշմամբ այս տեսական մոտեցմանն իմպերատիվ ուժ է հաղորդել՝ հստակ նշելով, որ «.../ արարքը ճանաչվում է հանցավոր միայն այն դեպքում, երբ առկա են քրեական օրենքով նախատեսված բոլոր հատկանիշները: Հանցագործությունն իրենից ներկայացնում է չորս պարտադիր տարրերի միասնություն, այն է՝ օբյեկտ, օբյեկտիվ կողմ, սուբյեկտ, սուբյեկտիվ կողմ: Նշվածներից թեկուզ մեկի բացակայությունն անձի արարքում վկայում է հանցակազմի բացակայության մասին»²: Չնայած նման մոտեցմանը՝ պետք է նկատել, որ Վճռաբեկ դատարանի կողմից ձևավորված նախադեպային իրավունքում տրված չէ այս տարրերի հասկացությունն ու բացահայտված չէ նրանց բովանդակությունը: Նման պայմաններում ստացվում է, որ իմպերատիվ նորմով սահմանված են հանցագործության պարտադիր տարրերը, սակայն բացահայտված չէ դրանց բովանդակությունը, ինչն էլ ստիպում է կրկին օգնության համար դիմել քրեական իրավունքի գիտությանը, մասնավորապես, քրեական իրավունքի տեսության մեջ համընդհանուր ճանաչում է ստացել այն կարծիքը, որ հանցագործության օբյեկտ են համարվում այն հասարակական հարաբերությունները, որոնց

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
52

դեմ ուղղվում և վնաս են հասցնում հանցագործությունները³: Քրեական իրավունքի տեսությունը ոչ միայն տալիս է հանցագործության օբյեկտի սահմանումը, այլև այն ենթարկում է որոշակի դասակարգման, մասնավորապես, ձևավորված ընդհանուր տեսական մոտեցման համաձայն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հիմքում ընկած է հանցագործությունների օբյեկտների քառանդամ դասակարգման մոդելը՝ հանցագործությունների ընդհանուր օբյեկտ, սեռային օբյեկտ, տեսակային օբյեկտ և անմիջական օբյեկտ: Նման մոտեցումը պայմանավորված է նրանով, որ տեսաբանների կարծիքով քրեական օրենսգիրքը բաժինների է դասակարգվում ըստ սեռային օբյեկտի, գյուխների՝ ըստ տեսակային օբյեկտի, իսկ առանձին հանցագործություններ արդեն ոտնձգում են կոնկրետ հարաբերություններին՝ անմիջական օբյեկտին⁴:

Այս մոտեցումը ելակետ ընդունելու և ՀՀ քրեական օրենսգրքի բաժինները, գյուխներն ու առանձին հանցակազմերն ուսումնասիրելու դեպքում կարող ենք տեսնել, որ ՀՀ քրեական օրենսգիրքը բանկային գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունները՝ որպես առանձին բաժին կամ գյուխ կամ հանցակազմ չի պարունակում: Նման պայմաններում ինքնըստինքյան հարց է ծագում, թե արդյոք առկա է անհրաժեշտություն ՀՀ քրեական օրենսգրքում առանձին գյուխ նվիրել բանկային գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություններին, թե ոչ, կամ արդյոք այս գործունեության դեմ կատարվող հանցագործությունները կազմում են ինքնուրույն ամբողջություն, որոնք անհրաժեշտ է առանձնացնել մյուս հանցագործություններից, թե ոչ, կամ արդյոք կարելի է խոսել բանկային գործունեության բնագավառում հանցավորության՝ որպես հանցավորության ինքնուրույն տեսակի մասին, թե ոչ:

Ինչպես արդեն նշվել է, այս հարցերին պատասխանելու համար անհրաժեշտ է դիմել քրեական իրավունքի գի-

տությանն ու կրիմինալոգիային, որոնց հետազոտության օբյեկտի մասն է կազմում նաև այս ոլորտի հանցավորությունը: Այս ոլորտին գիտության կողմից հատկացվող ուշադրությունը պայմանավորված է նրանով, որ անկախության ձեռքբերումից հետո 1990-ական թվականներին տնտեսական հարաբերությունների կրիմինալոգիայի անդրադարձավ նաև բանկային սեկտորի վրա, ինչն էլ հանգեցրեց նրան, որ կրիմինալոգներն սկսեցին հետազոտություններ անցկացնել նաև այս բնագավառում⁵: Սակայն այս ոլորտի կրիմինալոգիական գրականության հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ տեսաբանների մոտ միասնական մոտեցում չկա «բանկային գործունեության բնագավառում հանցավորության» բովանդակության հարցում:

Այսպես, օրինակ՝ Ռ.Օ.Ռ-ոգալյովը «բանկային գործունեության բնագավառում հանցավորություն» հասկացության մեջ ներառում է ինչպես այն հանցավոր գործողությունները, որոնք ոտնձգում են բանկային գործունեության արդյունքում ծագող հասարակական հարաբերությունների վրա, այնպես էլ այն հանցավոր գործողությունները, որոնք թեև ոտնձգում են այլ հասարակական հարաբերությունների դեմ, սակայն ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն վնաս են պատճառում բանկերին: Այս հիմնավորմամբ հեղինակն առաջարկում է «բանկային գործունեության բնագավառում հանցավորություն» հասկացության մեջ ներառել այն բոլոր հանրորեն վտանգավոր արարքները, որոնք ոտնձգում են պետության կողմից հաստատված՝ բանկային հաստատությունների բնականոն գործունեության կարգի դեմ⁶:

Ա.Ն.Չեքոտարևը բանկային գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների շարքին է դասում հանրորեն վտանգավոր այն արարքները, որոնք բանկային համակարգն օգտագործում են ոչ միայն որպես ոտնձգության օբյեկտ, այլ նաև՝ որպես զոյատևման օբ-

Քրեական իրավունք

յեկտիվ միջավայր: Ելնելով վերոգրյալից՝ հեղինակը բանկային գործունեության բնագավառում հանցավորությունը սահմանում է որպես քրեական օրենսգրքով նախատեսված՝ մեղավորությամբ կատարվող այն հանրորեն վտանգավոր արարքների ամբողջությունը, որոնք ունենում են բանկերի սեփականության, նրանց գույքային և օրինական շահերի դեմ, որը հավասարազոր է պետության ֆինանսավարկային համակարգի բնականոն գործունեության դեմ ունեցած գործունեության կապակցությամբ և կատարվում է բանկային օպերացիաներ կամ մասն օպերացիաների մասնակցություն կատարող բանկերի աշխատակիցների կամ նրանց հաճախորդների կամ նշված անձանց լիազորություններն անօրինական յուրացրած հանցագործների կողմից⁷:

Հանցավորության այս տեսակի որոշման հարցում այլ մոտեցում է որդեգրել Շ.Շ.Մուցալովան, ով բանկային գործունեության բնագավառում հանցավորությունն իրենից ներկայացնում է շահադիտական ունեցությունների ամբողջություն՝ ուղղված պետության կողմից պաշտպանվող՝ տնտեսության այդ սեկտորում ձևավորված հասարակական հարաբերությունների համակարգի, այդ թվում՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց գույքային շահերի ու բանկի բնականոն գործունեության դեմ⁸:

Վերոգրյալն ամփոփելով՝ կարելի է արձանագրել, որ եթե տեսաբանների մի մասը բանկային գործունեության դեմ հանցագործությունների ինտեգրող հատկանիշ են դիտում հանցավոր ունեցությունների օբյեկտը, ապա մյուս տեսաբաններն այդպիսին են դիտում ցանկացած հանրորեն վտանգավոր արարքները, որոնք իրականացվում են բանկային գործունեության կապակցությամբ:

Բանկային գործունեության բնագավառում հանցավորության վերաբերյալ տեսական մոտեցումների անհամապա-

տասխանությունն ավելի ակնառու է դառնում, երբ դիտարկում ենք կրիմինալոգիական գրականության մեջ առկա կարծիքներն այն մասին, թե որ արարքներն են կազմում հանցավորության այս տեսակի ամբողջությունը, մասնավորապես, տեսաբանների մի մասը դրանում ներառում է ինչպես սեփականության, այնպես էլ տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունները: Մի մասը ներառում է միայն մի քանի հանցագործություններ, օրինակ՝ փողերի լվացում, բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկություններն ապօրինի հրապարակելը, և այլն⁹: Բացի դրանից, անորոշություն է առկա նաև այն հարցում, թե ինչպես պետք է միմյանցից սահմանազատել «բանկային գործունեության բնագավառում հանցավորություն» հասկացությունն ու դրա հետ փոխկապակցված այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են «բանկային հանցավորությունը», «հանցավորությունը բանկային բնագավառում» և այլն: Եթե տեսաբանների մի մասն այս հասկացությունները նույնացնում է, ապա մյուս մասը կարծում է, որ «բանկային գործունեության բնագավառում հանցավորություն» հասկացությունն ավելի լայն է և իր մեջ ներառում է նաև «բանկային հանցավորություն» և «հանցավորությունը բանկային բնագավառում» հասկացությունները¹⁰:

Այսինքն՝ ժամանակակից կրիմինալոգիական գիտությանը չի հաջողվել հստակ տալ «բանկային գործունեության բնագավառում հանցավորություն» հասկացության սահմանումը՝ հստակ որոշելով դրա շրջանակներն ու այլ փոխկապակցված հասկացությունների հետ փոխհարաբերակցությունը, այնինչ այս հարցի լուծումն ունի հսկայական տեսական և գործնական նշանակություն, քանի որ առանց դրա հնարավոր չի լինի որոշել այս բնագավառում կրիմինալոգիական հետազոտության առարկան, ինչն էլ կրացառի կամ կղժվարացնի դրա դեմ պայքարի արդյունավետ մեթոդների

մշակումը:

Այս հարցի լուծման նպատակով կարծում ենք՝ նախ անհրաժեշտ է բացահայտել «բանկային գործունեություն» հասկացության բովանդակությունը, ինչպես նաև պարզել Հայաստանի Հանրապետությունում գործող բանկային համակարգի էությունն ու առևտրային բանկերի կողմից իրականացվող գործառնությունները տեսական և օրենսդրական մակարդակներում:

Այսպես, «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի¹¹ համաձայն՝ բանկն իրավաբանական անձ է, որն իրավունք ունի օրենքով սահմանված կարգով տրված լիցենզիաների հիման վրա իրականացնել բանկային գործունեություն՝ ավանդներ ընդունելը կամ ավանդներ ընդունելու առաջարկությամբ հանդես գալը և ավանդն ընդունողի անունից և ռիսկով դրանք տեղաբաշխելը՝ վարկեր, ավանդներ, դեպոզիտներ տրամադրելու և (կամ) ներդրումներ կատարելու միջոցով:

Նման ձևակերպումից կարելի է կարծել, թե բանկային գործունեությունը սահմանափակվում է միայն ավանդների ընդունմամբ, վարկերի կամ դեպոզիտների տրամադրմամբ կամ ներդրումների կատարմամբ, սակայն ժամանակակից հասարակությունում բանկերն իրականացնում են բազմաթիվ օպերացիաներ: Այլ կերպ ասած՝ բանկերը ոչ միայն կազմակերպում են փողերի շրջանառությունն ու իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց վարկավորումը, այլև նրանց միջոցով իրականացվում է տնտեսության ֆինանսավորումը, արժեթղթերի առուվաճառքը, որոշ դեպքերում՝ նաև միջնորդական գործարքներ ու գույքի կառավարում¹²:

Այսպիսով, ֆինանսաբանկային բնագավառն իրենից ներկայացնում է բավականին լայն տիրույթ, որտեղ, թեև կատարվող հանցագործությունները բազմազան են, այնուամենայնիվ դրանք ունեն իրենց բնորոշ կրիմինալոգիական առանձնահատկությունները:

1. **Գրիգորյան Մ.** Հանցագործության ուսմունքը քրեական իրավունքում, Եր.: «Զանգակ-97», 2001, 7-45 էջեր:

3. «Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս»: Երևանի պետ. համալս.-Եր.: Երևանի համալս. իրատ., 2003 էջ 114:

4. Նույն տեղում, 117-123 էջեր:

5. **Աբրամով Վ.Ю.** Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с преступностью в сфере банковского кредитования: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. - М., 1998; **Аминов Д.И.** Уголовно-правовая охрана кредитно-финансовых отношений. Челябинск, 1999; **Аминов Д.И., Ревин В.П.** Преступность в кредитно-банковской сфере: в вопросах и ответах. М., 1997; **Кутыин Н.Г.** Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с преступностью в кредитно-банковской сфере: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2001; **Сербина И.А.** Криминологический анализ и предупреждение преступлений, совершаемых в сфере банковской деятельности: Дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1996; **Чеботарев А.Н.** Криминологические аспекты борьбы с хищениями денежных средств в банковской системе: Дисс. канд. юрид. наук. М., 1999; **Щербакоев А. В.** Уголовно-правовые проблемы борьбы с преступлениями в банковской сфере: Дисс. ... канд.

юрид. наук. Владивосток, 2003; **Эльзесер В.В.** Борьба с мошенничеством в банковской сфере: уголовно-правовые и криминологические аспекты: Дисс. ... канд. юрид. наук. Калининград, 2005; **Яковлев А.И.** Предупреждение преступлений, совершаемых в банковской сфере при проведении расчетно-кредитных операций: Дисс... канд. юрид. наук. М., 2002.

6. **Роголев Р.О.** Проблемы ответственности за преступления в сфере банковской деятельности // Журнал российского права, 2003, N10, с. 25.

7. **Чеботарев А.Н.** Криминологические аспекты борьбы с хищениями денежных средств в банковской системе: Дисс. канд. юрид. наук. М., 1999, с. 56.

8. **Муцалов Ш.Ш.** Уголовно-правовые и криминологические меры противодействия преступлениям, совершаемым в сфере банковской деятельности: Дисс. канд. юрид. наук. М., 2007.

9. **Капинус О.С., Якоби С.** Криминологическая характеристика преступлений в сфере коммерческой банковской деятельности и их детерминант // Закон и право, 2005, N1.

10. <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=80071>.

11. «Банковское дело» — под. ред. О.И.Лаврушина, «Финансы и статистика» 1999, с. 13.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

Հայաստանի Հանրապետությունում ձևավորման գործընթացում գտնվող շուկայական հարաբերությունների իրավակարգավորումը, 1998 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգրք) միջոցով, դրվեց որակական նոր մակարդակի վրա: Սակայն Օրենսգրքի մոտ 14 տարվա կիրարկումը թույլ տվեց վերհանել Օրենսգրքում և դրա հիման վրա ընդունված հարակից օրենքներում առկա բազմաթիվ թերություններ ու բացեր, որոնց մի մասը թույլ չի տալիս հստակ արձանագրել քաղաքացիական օրենսդրությամբ կարգավորվող հասարակական հարաբերությունների փաստացի շրջանակը, իսկ մյուս մասն էլ՝ խոչընդոտում է շուկայական հարաբերությունների բնականոն զարգացման գործընթացը: Այդպիսի հիմնախնդիրների առատությամբ աչքի է ընկնում կորպորատիվ իրավահարաբերությունները կարգավորող օրենսդրությունը¹:

Մասնավոր իրավահարաբերությունների դուալիզմը բացառող մեկ Օրենսգրքի և դրա հիման վրա ընդունված մի շարք օրենքների միջոցով, ըստ էության, փորձ կատարվեց կարգավորել ինչպես ֆիզիկական անձանց միջև կամ նրանց մասնակցությամբ առաջացող «առօրյա» կամ դասական քաղաքացիական հարաբերությունները, այնպես էլ գործարարական գործունեություն իրականացնող անձանց միջև կամ նրանց մասնակցությամբ առաջացող հարաբերությունները: Արդյուն-

քում, Օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 2-րդ կետով ամրագրվեց քաղաքացիական օրենսդրությամբ կարգավորվող հարաբերությունների շրջանակը, մասնավորապես, սահմանվեց, որ քաղաքացիական օրենսդրությունը, ինչպես նաև քաղաքացիական իրավունքի նորմեր պարունակող՝ Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագրերը և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշումները (այսուհետ՝ այլ իրավական ակտեր) սահմանում են քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների իրավական վիճակը, սեփականության իրավունքի և այլ գույքային իրավունքների, մտավոր գործունեության արդյունքների նկատմամբ բացառիկ իրավունքների (մտավոր սեփականություն) ծագման հիմքերն ու իրականացման կարգը, կարգավորում են պայմանագրային և այլ պարտավորություններ, ինչպես նաև այլ գույքային ու դրանց հետ կապված անձնական ոչ գույքային հարաբերություններ:

Օրենսգրքի և դրա հիման վրա ընդունված իրավաբանական անձանց տարատեսակ կազմակերպարարական ձևերի հետ կապված օրենքների կիրարկումն ու ուսումնասիրությունը թույլ են տալիս պնդել, որ Օրենսգրքով կարգավորվող հարաբերությունների շրջանակը վերը նշված նորմում ամբողջությամբ արտացոլված չէ: Մասնավորապես, քաղաքացիական օրենսդրությամբ կարգավորվում են հա-

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Կորպորատիվ իրավունք

սարակական հարաբերությունների մի ինքնուրույն խումբ, որոնք տեսական գրականության մեջ ստացել են կորպորատիվ իրավահարաբերություններ անվանումը:

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը «կորպորացիա» եզրույթի հասկացությունը չի բանաձևում՝ այլ, ըստ էության, որպես այդ հասկացության հոմանիշ օգտագործվում է «կազմակերպություն» եզրույթը: Սակայն ՀՀ օրենսդրության մեջ «կորպորացիա» եզրույթի առանձին դրսևորումներն օգտագործվում են, օրինակ՝ «Անդրագագային կարպորացիաների մասին» կոնվենցիան, «Ներդրումային ֆոնդերի մասին» ՀՀ օրենքը, որի 3-րդ հոդվածը տալիս է կորպորատիվ ֆոնդի հասկացությունը և այլն: Օտարերկրյա օրենսդրության ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս մատնանշել այն հանգամանքը, որ վերջին շրջանում, ԱՊՀ մոդելային քաղաքացիական օրենսգրքի հիման վրա քաղաքացիական օրենսդրություն ձևավորված որոշ երկրներ փորձում են օրենսդրական ձևակերպում տալ կորպորատիվ իրավահարաբերություններին և բանաձևել կորպորատիվ կազմակերպությունների հասկացությունը: Օրինակ՝ ՌԳ քաղաքացիական օրենսգրքում 2012 թվականի դեկտեմբերի 30-ին կատարված փոփոխություններով կորպորատիվ հարաբերությունները բնորոշվում են որպես կորպորատիվ կազմակերպություններում մասնակցության կամ դրանց կառավարման հետ կապված հարաբերություններ (ՌԳ քաղ. օր. 1-ին հոդված)², Ուկրաինայի Հանրապետության Տնտեսական օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին կետը տալիս է կորպորատիվ իրավունքների հասկացությունը, այդպիսիք բնութագրելով որպես այն անձանց իրավունքները, որոնց բաժնեմասի չափը որոշվում է տնտեսական ընկերության կանոնադրական կայիտալում (գույքում) նրանց ունեցած մասնակցությամբ, որն իր մեջ ներառում է այդ անձի՝ տնտեսական ընկերության կառավարմանը մասնակցելու, տվյալ կազմակերպության շահույթից որոշակի մաս (դիվի-

դենտներ) և ընկերության լուծարման դեպքում մնացած գույքից, օրենքով սահմանված կարգով, որոշակի մաս ստանալու, ինչպես նաև օրենքով և կանոնադրային փաստաթղթերով նախատեսված այլ իրավագործությունները³ և այլն:

Մենք կիսում ենք մայրցամաքային իրավական համակարգի երկրների այն տեսաբանների կարծիքը, ովքեր գտնում են, որ կորպորացիա եզրույթի ներքո ընկալվում են օրենսդրությամբ նախատեսված **մասնավոր իրավունքի** իրավաբանական անձի բոլոր կազմակերպատիվական ձևերը՝ բաժնետիրական, սահմանափակ և լրացուցիչ պատասխանատվությամբ ընկերությունները⁴, վստահության վրա հիմնված և լիակատար ընկերակցությունները⁵, կոոպերատիվները, ինչպես նաև առևտրային կազմակերպությունների միությունները (ասոցիացիաներ, կոնցեռններ, հոլդինգներ և այլն)⁶:

Արդի շուկայական տնտեսությանը հատուկ կազմակերպական հարաբերությունները սկզբունքորեն տարբերվում են խորհրդային ժամանակաշրջանի տնտեսության կազմակերպական հարաբերություններից: Ներկայումս քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտները, գործում են՝ ելնելով իրենց մասնավոր շահերից, կայացնում կորպորացիայի ստեղծման, վերակազմակերպման և լուծարման վերաբերյալ որոշումներ, կորպորացիայի կառավարման մարմիններն ընդունում և ապահովում են կորպորատիվ որոշումների իրականացումը, որոշում համապատասխան կորպորացիայի զարգացման ռազմավարությունը, բաշխում շահույթը կամ ստեղծում հավելյալ կառուցակարգեր իրենց սոցիալական, մշակութային կամ ոչ առևտրային շահերի իրացման համար, այսինքն՝ կազմակերպում և կառավարում են կորպորացիայի գործունեությունը քաղաքացիատիրական նորացված սկզբունքներով:

Այսպիսով, կարելի է արձանագրել կորպորատիվ իրավահարաբերությունե-

Կորպորատիվ իրավունք

րի ինքնուրույն բնույթը և դրանք բնութագրել որպես քաղաքացիական իրավահարաբերությունների ինքնուրույն տեսակ, համալիր իրավահարաբերություններ, որոնք հասարակական հարաբերությունների կարգավորման մասնավոր և հանրային մեթոդների հիման վրա կարգավորում են գույքային և դրանց սերտորեն առնչվող ոչ գույքային բնույթի բարիքներին վերաբերող կազմակերպակառավարչական հարաբերություններ⁷:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ առաջարկում ենք Օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 2-րդ կետում կատարել լրացում և քաղաքացիական օրենսդրության կողմից կարգավորվող հարաբերությունների շարքում «այլ պարտավորություններ», բառերից հետո ավելացնել «կազմակերպություններում մասնակցության կամ դրանց կառավարման հետ կապված (կորպորատիվ հարաբերությունները)», բառերը և նշված փոփոխությանը համահունչ համապատասխան փոփոխություններ կատարել կորպորատիվ իրավահարաբերությունները կարգավորող Օրենսգրքի և այլ օրենքների համապատասխան նորմերում:

Առաջնային անհրաժեշտ է վերանայել քաղաքացիական իրավահարաբերությունների մասնակիցներ շրջանակը, քանի որ Օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 2-րդ կետի 2-րդ մասում նշված քաղաքացիական իրավահարաբերությունների մասնակիցների կարծեցյալ համապարփակ թվարկումն իրերի իրական վիճակը չի արտացոլում: Ներկայումս, փաստացի, քաղաքացիական իրավահարաբերությունների սուբյեկտներ են ոչ միայն ֆիզիկական, իրավաբանական անձինք, համայնքները և Հայաստանի Հանրապետությունը, այլև միջազգային կազմակերպությունները, դիվանագիտական առաքելությունները և այլն, իսկ կորպորատիվ իրավահարաբերություններում՝ կորպորատիվ իրավահարաբերությունների ներքին կողմի հետ առնչվող սուբյեկտները՝ կորպորացիայի մասնակիցները (անդամները, բաժնետերերը և այլն), կառավարման մարմինները,

ինչպես նաև կորպորացիայի գործունեության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող մարմինները:

Տեսության մեջ և պրակտիկայում բացակայում է միասնական մոտեցումն այն հարցում, թե կորպորացիայի կառավարման մարմինների կողմից ընդունված որոշումները, կորպորացիայի կողմից հաստատված այս կամ այն կարգը, կանոնակարգը, կանոնադրությունը և այլն, իրենց բնույթով ի՞նչ են՝ գործարք, թե իրավական ակտ⁸: Նշված հարցադրման գործնական և տեսական նշանակությունը ի հայտ է գալիս այդպիսիք անվավեր ճանաչելու պահանջները հիմնավորելու և դրա անվավերության հետևանքները կիրառելու հարցը քննելիս: Բանն այն է, որ մնան իրավիճակներում անհրաժեշտ է պաշտպանել ոչ միայն կորպորատիվ իրավահարաբերության ներքին կողմին առնչվող անձանց շահերը, այլև քաղաքացիական իրավահարաբերություններին կայունություն հաղորդելու տեսանկյունից, երրորդ անձանց շահերը, որոնք կարող են խախտվել մնան որոշումներն անվավեր ճանաչելիս:

Պատկերացնենք մի իրավիճակ, երբ «X» բաժնետիրական ընկերությունը բաժանման ձևով վերակազմակերպվել է, և արդյունքում ստեղծվել են «Y» և «Z» բաժնետիրական ընկերությունները: «Y» ընկերությունը վերակազմակերպումից երեք ամիս անց նորից բաժանման ձևով վերակազմակերպվել է, որի արդյունքում ստեղծվել են «V» և «F» ընկերությունները: «Z» ընկերությունն էլ վերակազմակերպումից ութ ամիս անց լուծարվել է: Բացի այդ, «V» և «F» ընկերությունների բաժնետերերի կազմը փոփոխվել, դրանց կողմից թողարկվել և տեղաբաշխվել են պարտատոմսեր, կնքվել են տարատեսակ գործարքներ: «X» բաժնետիրական ընկերության վերակազմակերպումից հետո երկու տարի անց հայտնվում է արտագնա աշխատանքի մեկնած և ընկերությունում տեղի ունեցած գործընթացներից անտեղյակ բաժնետեր Ա-ն և պարզում, որ եթե ինքը

մասնակցեր այդ ժողովին և դեմ քվեարկելը օրենքի խախտմամբ կայացված վերակազմակերպման մասին որոշմանը, ապա կկանխեր իրադարձությունների վերը նկարագրված ընթացքը: Կամ պատկերացնենք մի իրավիճակ, երբ բաժնետերը որոշումը կայացնելիս կողմ է քվեարկել բռնության կամ սպառնալիքի ազդեցության տակ: Դիմելով դատարան՝ Ա-ն պահանջում է անվավեր ճանաչել բաժնետերերի ընդհանուր ժողովի որոշումը:

Հարց է առաջանում՝ պահանջը բավարարելու դեպքում ինչպիսին կլինեն անվավերության հետևանքները: Եթե դատարանը ընդհանուր ժողովի որոշումը և դրա հիման վրա հաստատված կարգերը և այլ փաստաթղթերը դիտի գործարք, ապա կկիրառի գործարքի անվավերության ընդհանուր կանոնները, իսկ եթե ճանաչի որպես իրավակալ ակտ, ապա անհասկանալի է, թե ինչպիսի վերաբերմունք կդրսևորի: Բացի այդ, նման իրավիճակում անհայտ է վերակազմակերպման արդյունքում առաջացած նոր կազմակերպությունների պարտավորությունների հետագա ճակատագիրը, ինչպես նաև դրանց կողմից թողարկված արժեթղթերի շրջանառությանն առնչվող անձանց շահերի պաշտպանության հարցը:

Միանգամից ցանկանում եմ նշել, որ այս ոլորտում կորպորատիվ օրենսդրության անկատար լինելը թույլ չի տալիս վերը նշված իրավիճակներում տալ արդարացի լուծում, և դատարանները յուրաքանչյուր դեպքում դրսևորելով քմահաճ վերաբերմունք՝ որոշում են նշված ակտերի անվավերության հետևանքները⁹: Եվ դրա հիմնական պատճառն այն է, որ Օրենսգրքում կարգավորված չէ կորպորատիվ հարաբերությունների առանձնահատկությամբ պայմանավորված կորպորատիվ գործարքի հիմնահարցը:

Այս առումով ցանկանում եմ նշել, որ վերը նշված ակտերը «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով կարելի է բնութագրել որպես անհատական կամ ներքին իրավական ակտեր («Իրավական

ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդված, կետ 1), սակայն դա չի բացառում, որ ներքին իրավական ակտը միաժամանակ դիտվի որպես գործարք՝ դրանից բխող բոլոր հետևանքներով:

Կարծում եմ, որ նման իրավական անորոշության հիմնական պատճառը Օրենսգրքի 289-րդ հոդվածում տրված գործարքի թերի, ժամանակակից քաղաքացիական իրավահարաբերությունների էությունը չարտահայտող սահմանումն ու իրավակարգավորումն է: Մասնավորապես, նշված նորմը գործարքները բնորոշում է որպես քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց այն գործողությունները, որոնք ուղղված են քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն կամ դրանց դադարելուն: Ակնհայտ է, որ գործարքներ կարող են կնքվել ոչ միայն քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց կողմից, այլև քաղաքացիական իրավահարաբերությունների վերը նշված բոլոր, այդ թվում՝ կորպորատիվ իրավահարաբերությունների մասնակիցների կողմից ևս:

Հարկ եմ համարում նշել, որ գործարքի հասկացությունը բանաձևելու փորձ կատարվել է մայրցամաքային իրավական համակարգի մի քանի պետություններում, հիմնականում հետխորհրդային, գերմանական իրավական համակարգի հետևորդների մոտ, իսկ ընդհանուր իրավունքի համակարգի երկրներում, ինչպես նաև հռոմեական իրավունքում, այդ եզրույթը չի օգտագործվում: Օրինակ՝ Վրաստանի քաղաքացիական օրենսգրքի 50-րդ հոդվածը գործարքը բնորոշում է որպես միակողմ, երկկողմ կամ բազմակողմ կամահայտություն, որն ուղղված է իրավահարաբերությունների առաջացմանը, փոփոխմանը կամ դադարմանը¹⁰: Նշված սահմանումից երևում է, որ վրաց օրենսդիրը ձեռնպահ է մնացել գործարքի սուբյեկտային կազմի թվարկումից, որից էլ կարելի է ենթադրել, որ քաղաքացիական իրավահարաբերությունների բոլոր մասնակիցները կարող են հանդիսանալ գոր-

Կորպորատիվ իրավունք

ծարք կատարողներ:

Առաջարկում ենք Օրենսգրքի 289-րդ հոդվածը փոփոխել և շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. «Գործարքը քաղաքացիական իրավահարաբերության մասնակցի (մասնակիցների) այն գործողություններն են, որոնք ուղղված են քաղաքացիական իրավահարաբերություններ առաջացնելուն, փոփոխելուն կամ դրանց դադարեցնելուն»: 290-րդ հոդվածը լրացնել հետևյալ խմբագրությամբ նոր 4-րդ կետով. «4. կազմակերպություններում մասնակցության կամ դրանց կառավարման կապակցությամբ կորպորատիվ իրավահարաբերությունների մասնակցի (մասնակիցների) կողմից կատարվող գործողությունը հանդիսանում է գործարք, որոնց նկատմամբ սույն բաժնի կանոնները կիրառվում են այն դեպքում, երբ դրանց կնքման կարգին, ձևին, բովանդակությանը և վավերությանը, կանոնադրությամբ կամ ներքին կանոնակարգող փաստաթղթերով այլ բան սահմանված չէ»: Անհրաժեշտ է նաև առանձին որոշումների անվավերության հետևանքների հետ կապված հարաբերությունները կարգավորել ինչպես Օրենսգրքի իրավաբանական անձանց մասին ընդհանուր դրույթներում, այնպես էլ իրավաբանական անձի այս կամ այն կազմակերպարավական ձևի առանձնահատկությունները կարգավորող հատուկ օրենքներում:

Օրենսգրքի, ինչու չէ նաև իրավաբանական անձի տարբեր կազմակերպարավական ձևերի հետ կապված հարաբերությունները կարգավորող օրենքների կորպորատիվ իրավահարաբերությունները կարգավորող նորմերի թերությունները կարելի է բաժանել.

- իրավաբանական անձի ստեղծման,
- վերակազմակերպման,
- կորպորատիվ իրավահարաբերությունների մասնակիցների իրավունքների իրականացման և
- լուծարման փուլում առկա թերությունների:

Նույնիսկ Օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 1-ին կետում տրված իրավաբանական անձի հասկացությունն իրերի փաստացի վիճակը չի արտացոլում: Օրենսդիրն իրավաբանական անձին բնորոշելով որպես կազմակերպություն, «որը, **որպես սեփականություն**, ունի առանձնացված գույք...»՝ հետագա իրավակարգավորմամբ ինքն իր տրամաբանությանը հակասում է: Մասնավորապես, վերացնելով նվազագույն կանոնադրական կապիտալի չափերը, օրենսդիրը ստեղծել է մի իրավիճակ, երբ կարող է ստեղծվել իրավաբանական անձ, որին սեփականության իրավունքով ստեղծման պահին որևէ իր չպատկանի: Իրավիճակն առավել ակնհայտ է հիմնադրամների պարագայում, որոնց համար ստեղծման պահին սեփականության իրավունքով գույք ունենալու պարտադիր պահանջ Օրենսգրքը չի սահմանում: Փաստորեն, սեփականության իրավունքով գույք ունենալու հատկանիշը, գործող իրավակարգավորման պայմաններում, ընդամենը սեփականության իրավունքով գույք ունենալու հնարավորության արձանագրումն է, և այդ հանգամանքը պետք է հստակ արտահայտվի իրավաբանական անձի օրենսդրական հասկացության ձևակերպման մեջ:

Բացի այդ, Օրենսգրքով իրավաբանական անձի ստեղծման գործընթացի թերի կարգավորումը ստեղծման պահին իրավաբանական անձի սեփականության իրավունքով գույք ունենալու հնարավորությունը օբյեկտիվորեն դարձնում է անհնարին¹¹:

Նշված հիմնախնդիրն ուսումնասիրենք բաժնետիրական ընկերության օրինակով: Իրավաբանական անձը ստեղծված է համարվում դրա պետական գրանցման պահից (Օրենսգրքի 56-րդ հոդված, կետ 3): Ընդ որում, գործող օրենսդրությունը սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների դեպքում ընկերության հիմնադիրներին հնարավորություն է ընձեռում իրավաբանական անձի

կանոնադրական կապիտալի որոշակի մասը վճարել պետական գրանցումից հետո մեկ տարվա ընթացքում («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 30-րդ հոդված), իսկ բաժնետիրական ընկերությունների պարագայում որպես պարտադիր պայման սահմանում է այն, որ մինչև ընկերության պետական գրանցումը նրա բաժնետոմսերը պետք է լրիվ վճարված լինեն («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 30-րդ հոդված, կետ 2):

Կորպորատիվ օրենսդրության ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս բաժնետիրական ընկերության ստեղծման գործընթացը բաժանել երկու փուլի. առաջին՝ ընկերության հիմնադրում, և երկրորդ՝ արդեն իսկ հիմնադրված ընկերության պետական գրանցում¹²: «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի 3-րդ կետը, 30-րդ հոդվածի 3-րդ կետի 3-րդ ենթակետը սահմանում են¹³, որ ընկերության հիմնադրման (հիմնադրելիս) ժամանակ նրա բոլոր բաժնետոմսերը պետք է տեղաբաշխվեն հիմնադիրների միջև: Նույնաբովանդակ իրավակարգավորում է պարունակում նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի 3-րդ կետը, մի բացառությամբ, որ **տեղաբաշխել** եզրույթի փոխարեն օգտագործում է **բաշխել** եզրույթը: Իրավամբ ծագում են հետևյալ հարցերը.

- ո՞ր պահից է ընկերությունը համարվում հիմնադրված,

- ի՞նչ ենք հասկանում տեղաբաշխված ու բաշխված բաժնետոմսեր ասելով:

Գործող օրենսդրության վերլուծությունը թույլ է տալիս պնդելու, որ ընկերությունը հիմնադրված է համարվում հիմնադիր ժողովի կողմից ընկերության հիմնադրման մասին որոշումը կայացնելու պահից («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդված): Այսինքն՝ ստացվում է մի իրավիճակ, երբ առանց իրավաբանական անձի պետական գրանցման օրենքը ճանաչում է բաժնետիրական ընկերության գոյության փաստը,

այնինչ իրավաբանական անձի պետական գրանցումը ստեղծվող իրավաբանական անձի իրավունակության¹⁴ ճանաչումն է պետության կողմից («Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդված, կետ 1): Օրենքը չի հստակեցնում այն հարցը, թե ընկերության հիմնադրման ժամանակ ինչպես է հնարավոր դեռևս չստեղծված ընկերության բաժնետոմսերը տեղաբաշխել հիմնադիրների միջև: Իսկ տեղաբաշխում եզրույթը «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 33-րդ հոդվածի իմաստով նշանակում է բաժնետերերին վաճառված, փաստացի նրանց հանձնված բաժնետոմսեր: Բանն այն է, որ խոսքն ընկերության բաժնետոմսերի տեղաբաշխմանը կարող է վերաբերել միայն ընկերության ստեղծումից հետո, քանի որ միայն այդ դեպքում ընկերությունը կարող է թողարկել փաստաթղթային կամ ոչ փաստաթղթային ձևի արժեթղթեր: Մեր կարծիքով, Քաղաքացիական օրենսգրքում օգտագործված «բաշխում» եզրույթի փոխարեն «տեղաբաշխում» եզրույթի օգտագործումը գործնականում անհնարին է դարձնում օրենքի նշված նորմի պահանջների կատարումը:

Որոշ հեղինակներ նման իրավիճակից դուրս գալու համար առաջարկում են օրենքով նախատեսել գերմանական իրավունքում կիրառվող «նախնական ընկերություն» ստեղծելու հնարավորությունը, ըստ որի՝ հիմնադիրների կողմից ընկերության ստեղծման մասին պայմանագրի ստորագրման պահից, որը կոչվում է ընկերության հիմնում, մինչև դրա գրանցումը գոյություն ունի նախնական ընկերություն, որն իրավաբանական անձ չէ, սակայն օժտված է միայն իրավունքի սուբյեկտներին բնորոշ որոշ իրավագործություններով¹⁵: Համանման ընթացակարգ է նախատեսված կազմակերպությունների մասին ֆինանսական օրենքով¹⁶: Իսկ օրինակ՝ Անգլիայում դեռ 1844թ. օրենքով նախատեսված է կազմակերպության կրկնակի գրանցման գործընթաց՝ նախնական, որը

Կորպորատիվ իրավունք

պետք է իրականացվի մինչև կազմակերպության վերջնական առաջացումը, հետևաբար՝ մինչև կառավարական կոնցեսի ստացումը, և վերջնական: Քանի դեռ վերջնական հաստատում չի եղել (գրանցում), արգելվում է կազմակերպության բաժնետոմսերի հետ կապված որևէ գործարքի կատարումը¹⁷:

Կորպորացիաների ստեղծման փորձի ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ դեռևս չստեղծված անձին որևէ գույք հանձնելը կամ գույքային իրավունքով օժտելը խնդրահարույց է, իսկ եթե խոսքն անշարժ գույքի մասին է, ապա սկզբունքորեն անհնարին է:

Կարծում ենք, որ մեր օրենսդրությամբ կորպորացիայի ստեղծման պահին կանոնադրական կապիտալը վճարելու պահանջի վերացումը մեծապես կօգնի լուծելու վերը նշված խնդիրները:

Ուստի առաջարկում ենք «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի 3-րդ կետում «տեղաբաշխվել» բառի փոխարեն օգտագործել «բաշխվել» բառը, իսկ 30-րդ հոդվածի 3-րդ կետի 3-րդ ենթակետը համարել ուժը կորցրած, քանի որ անհարկի կրկնում է վերը նշված նորմի բովանդակությունը: Ըստ այդմ, առաջարկում ենք փոփոխություններ կատարել նաև այլ հոդվածներում, օրինակ՝ 12-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «գ» ենթակետում և այլն:

Առաջարկում ենք նաև «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 42-րդ հոդվածի 2-րդ կետը փոփոխել և վերաշարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. «2. Ընկերության պետական գրանցումից հետո մեկ ամսվա ընթացքում հիմնադիրները պարտավոր են, հիմնադիր պայմանագրին համապատասխան, վճարել իրենց հանձնման ենթակա բաժնետոմսերի արժեքը»:

Նույն օրենքի 51-րդ հոդվածը լրացնել նոր 5-րդ կետով՝ հետևյալ բովանդակությամբ. «Ռեեստրի վարումը և պահպանումը մասնագիտացված կազմակերպությանը հանձնելուց հետո 35 աշխատանքային

օրվա ընթացքում Ընկերությունը պարտավոր է հիմնադիրներին հանձնել հիմնադիր պայմանագրով նրանց հասանելիք բաժնետոմսերը»: Առաջին հայացքից, Օրենսգրքով և «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքով իրավաբանական անձի վերակազմակերպման հետ կապված հարաբերություններն առավել մանրակրկիտ կարգավորված ոլորտներից են: Սակայն նշված ինստիտուտի ուսումնասիրությունը մեզ թույլ տվեց վեր հանել մի շարք հիմնահարցեր, որոնք ի հայտ են գալիս այս ոլորտում և իրենց բացասական ազդեցությունն են գործում ոչ միայն կորպորատիվ իրավա-հարաբերությունների բնականոն ընթացքի վրա, այլև, ընդհանրապես, խաթարում են քաղաքացիական իրավահարաբերությունների կայունությունը:

Կորպորացիայի վերակազմակերպումը հանդիսանում է ինքնատիպ իրավական երևույթ, որին բնութագրական են իրավաբանական անձի ստեղծման և գործունեության դադարման գործընթացները: Ինչպես ՀՀ գործող քաղաքացիական օրենսգիրքը, այնպես էլ «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների» և «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքները չեն բանաձևում վերակազմակերպման հասկացությունը¹⁸, այլ միայն սահմանում են վերակազմակերպման ձևերը՝ միաձուլում, միացում, բաժանում, առանձնացում և վերակազմավորում:

Տեսական գրականության մեջ տրվել են վերակազմակերպման բազմաթիվ բանաձևումներ, մասնավորապես, հեղինակների մի մասը գտնում է, որ վերակազմակերպումն իրենից ներկայացնում է գործարք, մյուսները գտնում են, որ վերակազմակերպումը իրավաբանական փաստերի համախումբ է, որոնց մի մասը հանդիսանում են գործարքներ և այլն¹⁹: Սակայն մենք գտնում ենք, որ բաժնետիրական ընկերության վերակազմակերպումը կարելի է բնութագրել որպես գոյություն ունեցող իրավաբանական անձի նյութական հենքի

վրա իրավունքի նոր սուբյեկտի կամ սուբյեկտների ստեղծում՝ գոյություն ունեցող իրավունքի սուբյեկտի գոյության դադարմամբ կամ նյութական հենքի ընդլայնմամբ կամ նվազմամբ:

Բաժնետիրական ընկերության վերակազմակերպման արդյունքում հաճախ կարող են ուսնահարվել ինչպես ընկերության **պարտատերերի**, այնպես էլ **փոքրամասնություն** կազմող բաժնետերերի շահերը: Այդ իսկ պատճառով Օրենսգիրքը և «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը սահմանել են նշված անձանց իրավունքները պաշտպանելու որոշակի երաշխիքներ: Մասնավորապես, ընկերության վերակազմակերպման մասին որոշում ընդունելուց հետո 30 օրվա ընթացքում ընկերությունը պարտավոր է այդ մասին գրավոր ծանուցել իր բոլոր պարտատերերին: Ծանուցումը պետք է տեղեկություններ պարունակի վերակազմակերպման մասին որոշումն ընդունելու տարվա, ամսվա, ամսաթվի, վերակազմակերպման ձևի և մասնակիցների, ինչպես նաև ընկերության պարտավորությունների իրավահաջորդության մասին:

Այս դեպքում վերակազմակերպվող ընկերության պարտատերերն իրավունք են ստանում ընկերությունից պահանջել պարտավորությունների կատարման լրացուցիչ երաշխիքներ, պարտավորությունների դադարեցում կամ վաղաժամկետ կատարում, ինչպես նաև վնասների հատուցում: Նշված պահանջները պարտատերերը, միաձուլման, միացման կամ վերակազմավորման ձևով վերակազմակերպման մասին ծանուցումն ստանալու դեպքում, պետք է գրավոր ներկայացնեն վերակազմակերպման մասին ծանուցումն ստանալու պահից 30 օրվա ընթացքում, իսկ բաժանման կամ առանձնացման ձևով վերակազմակերպման դեպքում՝ ծանուցումն ստանալու պահից 60 օրվա ընթացքում:

Կարծում ենք, որ օրենսդիրը վերակազմակերպվող ընկերության պարտատերերին տալով բավականին լայն իրա-

վունքներ՝ հաշվի չի առել վերակազմակերպվող ընկերության շահերը: Օրինակ՝ երկու ընկերությունները միաձուլման ձևով վերակազմակերպվում են և պարտատիրոջ պահանջի իրավունքն ապահովված է գույքի գրավով: Հարց է ծագում. ինչո՞ւ մնան իրավիճակում պարտատիրոջը իրավունք տալ ընկերությունից պահանջել պարտավորությունների կատարման լրացուցիչ երաշխիքներ, պարտավորությունների դադարեցում կամ վաղաժամկետ կատարում, ինչպես նաև վնասների հատուցում: Մենք գտնում ենք, որ պարտատերը մնան իրավունքներից պետք է օգտվի միայն այն պարտավորությունների դեպքում, որոնցով կատարման պահը վրա է հասել վերակազմակերպման մասին ծանուցումը տալու պահին կամ կատարումը պայմանավորված է պահանջի պահով: Մնացած դեպքերում պարտավորության կատարման համարժեք ապահովում առաջարկելու պարագայում պարտատերը պետք է գրկվի վերը նշված պահանջները ներկայացնելու իրավունքից:

Բաժնետիրական ընկերությունների վերակազմակերպման գործընթացի ուսումնասիրությունը թույլ տվեց վերհանել վերակազմակերպման բոլոր ձևերին բնորոշ որոշ հիմնախնդիրներ, որոնք ի հայտ են գալիս կամ կարող են ի հայտ գալ բաժնետիրական ընկերությունների վերակազմակերպման արդյունքում:

Վերակազմակերպման ընթացքում ի հայտ եկող հիմնախնդիրները հիմնականում կապված են վերակազմակերպվող ընկերության և ընկերության բաժնետոմսերի սեփականատերերի ռեստրավար փոխհարաբերությունների, ինչպես նաև վերակազմակերպման մասին որոշումը անվավեր ճանաչելու դեպքում ի հայտ եկող խնդիրների հետ: Բանն այն է, որ ընկերությունները, ինչպես վերակազմակերպման գործընթացն սկսելուց առաջ, այնպես էլ դրանից հետո ընկերությունում կատարվող կամ կատարված վերակազմակերպման գործընթացների մասին բաժնետոմսերի սեփականատերերի ռե-

Կորպորատիվ իրավունք

եստրավարին ընկերության վերակազմակերպման մասին տեղեկությունները, որպես կանոն, տրամադրվում են միայն վերակազմակերպման գործընթացի ավարտից հետո որոշակի ժամանակահատված անց: Նման պայմաններում բաժնետոմսերի սեփականատերերի ռեստորի վարման ընթացքում ի հայտ են գալիս գործնականում անլուծելի խնդիրներ, որոնք ուղակիորեն անդրադառնում են վերակազմակերպման գործընթացում գտնվող կամ վերակազմակերպված ընկերության բաժնետոմսերը ձեռք բերող անձանց, ինչպես նաև քաղաքացիական շրջանառության այլ մասնակիցների իրավունքների պաշտպանության վրա²⁰:

Իրավաբանական անձանց վերակազմակերպման գործընթացի արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով առաջարկում ենք Օրենսգրքով որպես պարտադիր պայման, վերակազմակերպվող ընկերության համար նախատեսել պարտականություն վերակազմակերպման մասին որոշումը կայացնելուց հետո երկու աշխատանքային օրվա ընթացքում այդ մասին տեղյակ պահել իրավաբանական անձանց պետական գրանցումն իրականացնող մարմնին ու ռեստորավարին, և այդպիսի տեղեկատվությունը հրապարակելու կամ շահագրգիռ անձանց տրամադրելու պարտականություն սահմանել այդ սուբյեկտների համար: Սա կօգնի նվազագույնի հասցնել վերակազմակերպվող ընկերության արժեթղթերի հետ առնչվող երրորդ անձանց հետ կապված վերը նշված խնդիրների ի հայտ գալը:

Խնդիրն ավելի է բարդանում, երբ վերակազմակերպման մասին որոշումը, ինչպես ցույց տրվեց վերը նշված «X» ընկերության օրինակում, անվավեր է ճանաչվում և անհրաժեշտություն է առաջանում ասպահովել քաղաքացիական իրավահարաբերությունների կայունությունը, վստահություն ձևավորել իրավաբանական անձանց գրանցամատյանում կատարված գրառումների հսկողության:

Այս տեսանկյունից առաջարկում ենք

սահմանել վերակազմակերպման մասին որոշումն անվավեր ճանաչելու պահանջի հատուկ եռամսյա ժամկետ, միաժամանակ, Օրենսգրքով վերակազմակերպված ընկերությանն արգելել մինչև նշված ժամկետի ավարտը կրկին վերակազմակերպվել կամ լուծարվել: Սահմանել նշված ժամկետի ընթացքում վերակազմակերպման մասին որոշումն անվավեր ճանաչելու դեպքում կիրառվող անվավերության հետևանքները: Մասնավորապես, թույլ տալ մինչև վերակազմակերպման մասին որոշում կայացնելը գոյություն ունեցած վիճակի վերականգնում և նախատեսել վերակազմակերպման արդյունքում ստեղծված ընկերությունների պարտատերերի շահերի պաշտպանության կառուցակարգեր: Նշված ժամկետն անցնելուց հետո, ընդհանուր հայցային վաղեմության ժամկետի ընթացքում, վերակազմակերպման մասին որոշումն անվավեր ճանաչելու հնարավորությունը բացառել և անօրինական վերակազմակերպում իրականացրած անձանց համար նման գործողությունների արդյունքում շահագրգիռ անձանց պատճառված վնասների հատուցման համար սահմանել համապարտ պատասխանատվություն:

Մեր խորին համոզմամբ, կորպորացիայի մասնակիցների իրավունքների իրականացման փուլում առկա թերությունները պայմանավորված են իրավակարգավորման այն սկզբունքով, որ կորպորացիայի շահը հաճախ նույնացվում է խոշոր մասնակցի շահի հետ: Դրա արդյունքում խոշոր բաժնետերերը, հաճախ չարաշահելով իրենց իրավունքը²¹, իրենց անձնական ցանկությունները ներկայացնում են որպես կորպորացիայի շահից բխող գործողություններ, որոնց արդյունքում ոտնահարվում է ոչ միայն փոքրամասնություն կազմող մասնակիցների, այլ նաև կորպորացիայի շահերը: Հարկ ենք համարում նշել, որ նման մոտեցումը կորպորատիվ հարաբերությունների զարգացման և ներդրումների պաշտպանվածության մթնոլորտի ձևավորման տեսանկյուն

նից արդարացված չէ, հատկապես, երբ խոսքը գնում է սեփականաշնորհման արդյունքում ստեղծված բաժնետիրական ընկերությունների և դրանց 150000-ից ավել փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի մասին: Այս առումով, բաժնետիրական ընկերությունների մասին օրենքը վերանայման կարիք ունի, մասնավորապես, ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը ցույց տվեց, որ կորպորատիվ իրավահարաբերությունները կարգավորելիս նախապատվությունը պետք է տրվի բացառապես կորպորացիայի շահին և մնացած իրավակարգավորումը պետք է կառուցվի այդ հենքի վրա:

Իսկ ներկայումս մենք ունենք բազմաթիվ նորմեր, որոնք խոշոր բաժնետիրոջը իր իրավունքը չարաշահելու հնարավորություն են ընձեռում: Նման իրավիճակների մենք կարող են հանդիպել բաժնետոմսերի կոնսոլիդացիայի դեպքում, երբ խոշոր բաժնետիրոջ հայեցողությամբ փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերը կարող են ընկերությունից դուրս շարվել, շահութաբաժինների բաշխման ժամանակ, լուծարումից հետո մնացած գույքը մասնակիցների միջև բաշխելու և այլ դեպքերում:

Բաժնետիրական ընկերության, ընկերության և բաժնետերերի, առանձին բաժնետերերի և բաժնետերերի խմբերի շահերի հավասարակշռման անհրաժեշտությունից ելնելով՝ որպես բաժնետոմսերի կոնսոլիդացիայի արդյունքում ծագած խնդիրների լուծում²², առաջարկում ենք, «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքում կատարել համապատասխան փոփոխություններ և բաժնետոմսերի համախմբման իրականացման հնարավորությունը պայմանավորել հետևյալ հանգամանքներով.

- բաժնետոմսերի համախմբումը պետք է իրականացվի՝ ելնելով բացառապես ընկերության կորպորատիվ, այլ ոչ թե առանձին բաժնետերերի կամ բաժնետերերի խմբի շահերից,

- կոնսոլիդացիայի մասին որոշման

կայացումը պայմանավորել ոչ թե ձայների պարզ, այլ որակյալ մեծամասնությամբ,

- թույլ չտալ համախմբման այնպիսի բանաձևի կիրառություն, որի արդյունքում ընկերությունը ստիպված կլինի փոփոխել կանոնադրական կապիտալի չափը,

- կոտորակային բաժնետոմսեր ունեցող բաժնետերերին հնարավորություն ընձեռել համախմբման մասին որոշումը կայացնելուց հետո որոշակի ժամկետում միավորել իրենց պատկանող կոտորակային բաժնետոմսերը և այդ եղանակով ձևավորել ամբողջական բաժնետոմսեր,

- կոտորակային բաժնետոմսերի սեփականատերերի կողմից սահմանված ժամկետում կոտորակային բաժնետոմսերը միավորելու իրավունքի իրականացումից չօգտվելու դեպքում նախատեսել ընկերության կողմից, արդարացի գնով, այդպիսիք հետ գնելու պարտականություն:

Շահույթի բաշխմանը մասնակցություն ունենալու կորպորացիայի մասնակցի (բաժնետիրոջ) իրավունքը հանդիսանում է մասնակցի առանցքային իրավունքներից մեկը²³: Որպես կանոն, կորպորացիայում ներդրում կատարելով՝ անձը նպատակ է հետապնդում դրա գործունեության արդյունքում առաջացած շահույթից ստանալ որոշակի մասնաբաժին:

Շահույթի բաշխմանը մասնակցություն ունենալու իրավունքը բաժնետերի իրականացում է իրեն պատկանող բաժնետոմսերին համապատասխան շահութաբաժին ստանալու միջոցով²⁴, իսկ բաժնեմասի սեփականատերերի միջև՝ ըստ ընկերության կանոնադրական կապիտալում նրանց բաժնեմասերի չափերի:

Հարկ ենք համարում նշել, որ «Մահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը չի տալիս «շահույթ» եզրույթի հասկացությունը, իսկ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքն օգտագործում է գուտ շահույթ և կուտակված շահույթ հասկացությունները: Սովորաբար շահութաբաժին

Կորպորատիվ իրավունք

են անվանում զուտ շահույթի (այսինքն՝ շահույթ, որը մնացել է բոլոր տեսակի հարկերը և պարտադիր վճարումները կատարելուց հետո) այն մասը, որը բաժնետերերի միջև ենթակա է բաշխման բաժնետիրական ընկերությունում նրանց ունեցած մասնակցության բաժիններին համապատասխան և հաշվարկվում է մեկ բաժնետոմսի դիմաց²⁵: Բացի այդ, բաժնետիրական ընկերությունների պարագայում թույլատրվում է շահույթի մեջ ներառել նաև նախորդ տարիներին գոյացած, սակայն չվճարված շահույթը («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 49-րդ հոդված, կետ 2):

Դիվիդենտ ստանալու կորպորացիայի մասնակցի սուբյեկտիվ իրավունքն առաջանում է կորպորացիայի համապատասխան մարմնի կողմից շահույթը կորպորացիայի մասնակիցների միջև բաշխելու մասին որոշում կայացնելուց հետո, քանի որ վճարման ենթակա է միայն հայտարարված շահույթը: Դիվիդենտ վճարելու մասին ընդհանուր ժողովի կամ տնօրենների խորհրդի որոշումը հանդիսանում է այն միակ իրավաբանական փաստը, որի հետ կապված է դիվիդենտ ստանալու կորպորացիայի մասնակցի իրավունքը և կորպորացիայի՝ որոշմամբ սահմանված ժամկետներում և կարգով վճարում կատարելու պարտականությունը:

Վ.Վ. Լապտևը գտնում է, որ նախքան կորպորացիայի կողմից համապատասխան որոշում կայացնելը, բաժնետերը (մասնակիցը) շահութաբաժին ստանալու սուբյեկտիվ իրավունք չունի, ինչն էլ նրան թույլ է տալիս խոսելու այս իրավունքի պայմանական լինելու մասին²⁶: Իսկապես, մինչև համապատասխան որոշման կայացումը կորպորացիայի մասնակիցը շահութաբաժին ստանալու իրավունք չունի. իրավունք, որը կարելի կլինի իրագործել ռեգուլյատիվ իրավահարաբերությունների շրջանակներում, իրավունք, որը կարելի կլինի պաշտպանել դատական կարգով, իսկ կորպորացիան էլ չի կրում շահութաբաժին վճարելու պարտականություն:

Սակայն բաժնետիրական ընկերություններում շահութաբաժնի չափը, կախված բաժնետոմսի տեսակից ու դասից, կարող է տարբերվել: Որոշ հեղինակներ գտնում են, որ բաժնետիրական ընկերության արտոնյալ բաժնետոմսերի դեպքում, որոնց դիմաց վճարման ենթակա շահութաբաժնի չափը կանխորոշված է ընկերության կանոնադրությամբ, որևէ որոշման ընդունում չի պահանջվում: Ենթադրվում է, որ մնան բաժնետոմսերի դեպքում ընկերությունը պարտավոր է դրանց սեփականատերերին վճարել շահութաբաժին: Այն ընկերությունը, որը կիրառարվի մնան բաժնետոմսերով վճարել տարեկան շահութաբաժիններ, կհամարվի իրավախախտ, իսկ բաժնետիրոջ մոտ կառաջանա չհայտարարված դիվիդենտ բռնագանձելու պահանջ ներկայացնելու իրավունք, բացառությամբ, եթե շահույթը վճարվել է մասնակի կամ որոշում է կայացվել ընդհանրապես շահութաբաժին վճարելու մասին²⁷: Սինչև «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՌԴ օրենքի ընդունումը, ՌԴ-ում գործում է Ֆինանսների և Էկոնոմիկայի նախարարության կողմից 1992թ. հունվարի 10-ին հաստատված Կանոնակարգը բաժնետոմսերի դիմաց շահութաբաժինների և օբլիգացիաների դիմաց տոկոսների վճարման կարգի մասին, որով նույնպես սահմանված էր, որ հասարակ բաժնետոմսերով շահութաբաժնի վճարումը չի համարվում ընկերության պարտականությունը, իսկ շահույթի առկայության դեպքում, որը բավարար է արտոնյալ բաժնետոմսերով ֆիքսված շահութաբաժին վճարելու համար, ընկերությունն իրավունք չունի հրաժարվել այն բաժնետոմսերի սեփականատերերին վճարելուց: ՀՀ կառավարության 2001 թվականի դեկտեմբերի 5-ի N1194 որոշմամբ պետության սեփականություն հանդիսացող բաժնեմաս ունեցող ընկերություններում պետական բաժնեմասից ստացվող շահութաբաժինների վճարման գործընթացը կանոնակարգելու նպատակով կառավարությունը սահմանել է այն

դեպքը, երբ տարեկան շահութաբաժիններ վճարելու մասին որոշման կայացումն ընդհանուր ժողովի կողմից պարտադիր է, օրինակ՝ 50 տոկոսից ավելի պետության սեփականություն հանդիսացող բաժնետերերի ընդհանուր ժողովների քվեարկությանն ու հաստատմանն է դրվում պետության մասնակցության դիմաց ստացված գուտ շահույթի 20 տոկոսը որպես տարեկան շահութաբաժին Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջե վճարելու հարցը:

Կարծում ենք, որ ՀՀ-ում գործող իրավակարգավորման պայմաններում շահութաբաժիններ վճարելու մասին որոշում չկայացնելու դեպքում բաժնետերը գրկված է դատական կարգով ընկերությունից շահութաբաժիններ պահանջելու իրավունքից: Ավելին, արտոնյալ բաժնետոմսերի սեփականատիրոջը օրենքը հնարավորություն է տալիս նման դեպքերում հասարակ բաժնետոմսերի սեփականատերերի հետ հավասար հիմունքներով մասնակցել ընկերության կառավարմանը, իսկ եթե երեք հաջորդ տարիների ընթացքում արտոնյալ բաժնետոմսերին հասանելիք չապահովվում էր չեն վճարվում, բաժնետերը կարող է ընկերությունը դատական կարգով լուծարելու պահանջով դիմել դատարան («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդված, կետ 7): Այս խնդրի հետ կապված ՀՀ վճարելի դատարանը թիվ 3-789 (ՏԳ) գործով կայացված որոշմամբ արտահայտել է հետևյալ դիրքորոշումը. սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության բաշխման ենթակա շահույթի չափը որոշելն ընկերության բարձրագույն կառավարման մարմնի՝ ընդհանուր ժողովի բացառիկ լիազորությունն է²⁸: Իսկ տվյալ գործով՝ առաջին ատյանի դատարանը բավարարել էր հայցվորի պահանջը, որոշել բաշխման ենթակա շահույթի չափը (ըստ էության, ժողովի փոխարեն որոշում էր կայացրել շահութաբաժիններ վճարելու մասին) և ընկերությանը պարտադրել

վճարել այն, այնինչ նշված հարցերի վերաբերյալ որոշում կայացնելու իրավունքը ընկերության ընդհանուր ժողովի բացառիկ լիազորությունն է: Նշված գործով, ՀՀ վճարելի դատարանը, ըստ էության, պատասխանել է նաև այն հարցին, թե ընկերության մասնակցի մոտ երբ է ծագում շահութաբաժին ստանալու իրավունքը՝ այն պայմանավորելով լիազոր մարմնի կողմից համապատասխան որոշում կայացնելու հանգամանքով:

Կան երկրներ, որոնց օրենսդրությունն այս հարցում ցուցաբերել է այլ մոտեցում, օրինակ՝ Անգլիայում և ԱՄՆ-ում բաժնետերն իրավունք ունի դատական կարգով պահանջել վճարել իրեն հասանելիք շահութաբաժինը նույնիսկ այն դեպքում, եթե ընկերությունը շահութաբաժիններ չի հայտարարել, սակայն կորպորացիայի գործունեությունից շահույթ է գոյացել: Նշված կատեգորիայի գործերով հայցվորները պետք է ապացուցեն, որ կորպորացիայում շահութաբաժիններ վճարելու համար անհրաժեշտ ֆոնդն առկա է, այդ ֆոնդերի օգտագործման էֆեկտիվությունը, շահութաբաժիններ հայտարարելիս տնօրենների կամ հսկիչ փաթեթի սեփականատիրոջ կողմից իրավունքի չարաշահում թույլ տալը²⁹:

Կարծում ենք, որ նման խնդիրների պատճառ է հանդիսանում շահութաբաժինների վճարման հարցում ՀՀ օրենսդրության անկատար լինելը: Մասնավորապես, չի կարելի ընկերության կառավարման մարմիններին հնարավորություն տալ, օրինակ, 10 տարի անընդմեջ շահութաբաժիններ վճարելու մասին որոշում չկայացնել և գոյացած շահույթն ուղղել այս կամ այն ծրագրի իրականացմանը, քանի որ նման իրավիճակում կարող են ուսնահարվել փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի իրավունքները: Պատկերացնենք մի իրավիճակ, երբ խոշոր բաժնետերը միաժամանակ հանդիսանում է ընկերության գործադիր տնօրեն, խորհրդի նախագահ և շահագրգռված չէ շահույթի բաշխման մասին որոշման կայաց-

Կորպորատիվ իրավունք

մամբ, քանի որ առանց այդ որոշման ստանում է պարզևավճարներ, գնում է իրեն սպասարկող թանկարժեք ավտոմեքենա, ծառայողական բնակարան և այլն, իսկ փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերը գործող օրենսդրության պայմաններում գրկված են նրա այդ գործողությունները վիճարկելու հնարավորությունից:

Առաջարկում ենք «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» և «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքներում կատարել համապատասխան փոփոխություններ և շահութաբաժիններ վճարելու մասին որոշման չկայացման ժամկետը սահմանափակել երկու տարով: Դրանից հետո ընկերության զարգացմամբ շահագրգռված բաժնետերերը կարող են ստանալ իրենց դիվիդենդները, թողարկել լրացուցիչ բաժնետոմսեր և կրկին իրենց ներդրումը կատարել ընկերության զարգացման գործում: Կարծում ենք, որ այս եղանակով հնարավոր կլինի հավասարակշռել ինչպես կորպորացիայի, այնպես էլ փոքրամասնություն կազմող և խոշոր բաժնետերերի շահերը:

Բաժնետիրական ընկերությունն իրավունք ունի որոշում ընդունել (հայտարարել) տեղաբաշխված բաժնետոմսերի դիմաց եռամսյակային, կիսամյակային կամ տարեկան շահութաբաժինների վճարման մասին («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 49-րդ հոդված, կետ 1, մաս 1): Իսկ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունը կարող է շահույթի բաշխման մասին որոշում ընդունել բացառապես տարեկան մեկ անգամ («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդված, կետ 1):

Ընկերությունը պարտավոր է վճարել բաժնետոմսերի յուրաքանչյուր տեսակի (դասի) համար հայտարարված շահութաբաժինները: Որպես կանոն, շահութաբաժինները վճարվում են դրամով, սակայն կանոնադրությամբ սահմանված դեպքե-

րում շահութաբաժինները կարող են վճարվել նաև այլ գույքով, այդ թվում՝ ընկերության բաժնետոմսերով: Եթե ընկերության կանոնադրությամբ նախատեսվում է շահութաբաժիններն այլ գույքով վճարելու հնարավորություն, ապա անհրաժեշտ է կանոնադրությամբ հստակ սահմանել բաժնետերերին շահութաբաժիններն այլ գույքով վճարելու դեպքերը և կարգը: Կարծում ենք, որ, բաժնետիրոջը շահութաբաժնի փոխարեն վճարվող այլ գույք ասելով, պետք է հասկանալ շրջանառությունից չհանված և սահմանափակ շրջանառություն չունեցող ցանկացած գույք: Կարծում ենք, որ այլ գույքով վճարումներ կատարելու իրավունքի տրամադրումը կարող է բազմաթիվ չարաշահումների տեղիք տալ, օրինակ, այդ եղանակով ընկերության սեփականությունը հանդիսացող գույքը կարող է դառնալ բաժնետիրոջ կամ բաժնետերերի սեփականությունը, կամ գույքով դիվիդենդ վճարելու մասին որոշում կայացնելիս կարող է որոշվել բաժնետերերի մի խմբին դիվիդենդը վճարել գույքի մի տեսակով, մյուս խմբին՝ մեկ այլ տեսակով, օրինակ՝ պատրաստի արտադրանքը հանձնել խոշոր բաժնետիրոջը, իսկ կիսաֆաբրիկատները՝ փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերին:

Նման իրավիճակները բացառելու նպատակով առաջարկում ենք գույքով շահութաբաժին վճարելու հնարավորությունը բացառել:

Շահութաբաժինները վճարվում են ընկերության գուտ շահույթից կամ կուտակված շահույթից: Իսկ որոշակի դասի արտոնյալ բաժնետոմսերի դիմաց շահութաբաժինները կարող են վճարվել ընկերության՝ հատուկ այդ նպատակով ստեղծված հիմնադրամների հաշվից:

Ըստ բաժնետոմսերի տեսակների և դասերի՝ միջանկյալ (եռամսյակային և կիսամյակային) շահութաբաժինների վճարման, շահութաբաժնի չափի և դրա վճարման ձևի մասին որոշումն ընդունում է խորհուրդը, իսկ տարեկան շահութաբաժինների վճարման, շահութաբաժինների

Կորպորատիվ իրավունք

չափի և դրա վճարման ձևի մասին որոշումն ընդունում է բաժնետերերի ընդհանուր ժողովը՝ խորհրդի առաջարկությամբ: Միջանկյալ շահութաբաժնի չափը չի կարող գերազանցել նախորդ ֆինանսական տարվա արդյունքներով բաշխված շահութաբաժնի 50 տոկոսը: Իսկ տարեկան շահութաբաժնիների չափը չի կարող լինել ավելին խորհրդի առաջարկածից և պակաս՝ արդեն վճարված միջանկյալ շահութաբաժնիների չափից: Եթե ժողովի որոշմամբ տարեկան շահութաբաժնիների չափը՝ ըստ բաժնետոմսերի առանձին տեսակների և դասերի, սահմանվում է արդեն վճարված միջանկյալ շահութաբաժնիների չափին հավասար, ապա այդ տեսակների և դասերի բաժնետոմսերի դիմաց տարեկան շահութաբաժնիներ չեն վճարվում: Իսկ եթե ժողովի որոշմամբ տարեկան շահութաբաժնիների չափը, ըստ բաժնետոմսերի առանձին տեսակների և դասերի, սահմանվում է արդեն վճարված միջանկյալ շահութաբաժնիների չափերից ավելի, ապա այդ տեսակների և դասերի բաժնետոմսերի դիմաց տարեկան շահութաբաժնիները վճարվում են սահմանված տարեկան շահութաբաժնի և տվյալ տարում արդեն վճարված միջանկյալ շահութաբաժնիների գումարի տարբերությամբ:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը չի պատասխանում այն հարցին, թե ինչպես պետք է վարվել այն դեպքում, երբ տարեկան արդյունքներն ամփոփելիս պարզվում է, որ եռամսյակային շահութաբաժնիները վճարելուց հետո ֆինանսական տարվա արդյունքներով, ընկերությունը շահույթ չունի կամ աշխատել է վնասով: Գործող իրավակարգավորման պայմաններում շահութաբաժնիները ստացած բաժնետերերի որևէ պահանջ ներկայացվել չի կարող, բացառությամբ այն դեպքի, երբ կպարզվի, որ որոշումը կայացվել է տվյալ բաժնետիրոջ պարտադիր կատարման ենթակա ցուցումները կատարելու արդյունքում և ընկերությունը հայտնվել է սնանկության եզ-

րին: Նման իրավիճակում ոտնահարվում են կորպորացիայի պարտատերերի, ինչու չէ՛ նաև կորպորացիայի շահերը:

Վերը նշված իրավիճակների առաջացման հնարավորությունը բացառելու նպատակով, առաջարկում ենք սահմանափակել միջանկյալ շահութաբաժնիներ վճարելու մասին որոշման կայացման խորհրդի իրավասությունը և բաժնետիրական ընկերությանը հնարավորություն ընձեռել շահութաբաժնիների վճարման մասին որոշում կայացնել միայն ֆինանսական տարվա արդյունքներն ամփոփելուց հետո:

Տարեկան շահութաբաժնիների վճարման ժամկետը սահմանվում է կանոնադրությամբ կամ ժողովի՝ շահութաբաժնիներ վճարելու մասին որոշմամբ: Միջանկյալ շահութաբաժնիների վճարման ժամկետը սահմանվում է խորհրդի՝ միջանկյալ շահութաբաժնիների վճարման մասին որոշմամբ, բայց ոչ ուշ, քան տվյալ որոշման ընդունման պահից 30 օր անց:

Շահութաբաժնիների յուրաքանչյուր վճարման համար խորհուրդը կազմում է շահութաբաժնիներ ստանալու իրավունք ունեցող բաժնետերերի ցուցակ, որում պետք է ընդգրկվեն՝ միջանկյալ շահութաբաժնիներ վճարելու դեպքում՝ ընկերության այն բաժնետերերը, որոնք ընդգրկվել են ընկերության բաժնետերերի ռեեստրում՝ խորհրդի միջանկյալ շահութաբաժնիներ վճարելու մասին որոշման կայացման օրվանից առնվազն 10 օր առաջ, տարեկան շահութաբաժնիներ վճարելու դեպքում՝ ընկերության այն բաժնետերերը, որոնք ընդգրկվել են ընկերության բաժնետերերի ռեեստրում՝ ընկերության բաժնետերերի տարեկան ընդհանուր ժողովին մասնակցելու իրավունք ունեցող բաժնետերերի ցուցակը կազմելու օրվա դրությամբ («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 49-րդ հոդված, կետ 4):

Խորհրդին, միջանկյալ շահութաբաժնիների վճարման մասին որոշումը կայացնելուց 10 օր առաջ, շահութաբաժնի-

Կորպորատիվ իրավունք

ներ ստանալու իրավունք ունեցող անձանց ցուցակ կազմելու իրավասության տրամադրում, մեր կարծիքով, կարող է խորհրդի անդամներին տարատեսակ չարաշահումներ թույլ տալու հնարավորություն ընձեռել: Օրինակ՝ խորհրդի նախագահը կամ նրա ընկերը, ազգականը միաջանկյալ շահութաբաժին վճարելու մասին որոշումը կայացնելուց 7 օր առաջ վաճառել է իր բաժնետոմսերը կամ դրանց մի մասը և առաջարկում է շահութաբաժիններ ստանալու իրավունք ունեցող անձանց ցուցակը կազմել որոշումն ընդունելուց 9 օր առաջ: Արդյունքում շահութաբաժինը ստանում է ոչ թե բաժնետոմսի նոր սեփականատերը, այլ նախկին սեփականատերը, ինչը, մեր կարծիքով, անընդունել է: Այդ իսկ պատճառով առաջարկում ենք միջանկյալ շահութաբաժիններ ստանալու իրավունք ունեցող անձանց ցուցակը կազմել խորհրդի կողմից համապատասխան որոշումը կայացնելուց հետո ընկած ամսաթվի դրությամբ:

Ընկերության լուծարման դեպքում ընկերության գույքից որոշակի բաժին ստանալու իրավունքը բաժնետիրոջ կարևորագույն իրավունքներից է: Պարտատերերի հանդեպ լուծարվող ընկերության պարտավորությունները բավարարելուց հետո մնացած գույքը լուծարային հանձնաժողովը, ժողովի կողմից հաստատված պարտատերերի պահանջների բավարարումից հետո մնացած գույքի բաշխման կարգին համապատասխան («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդված, կետ 2, մաս 2), բաժնետերերի միջև բաշխում է հետևյալ հաջորդականությամբ. առաջին հերթին կատարվում են վճարումներն այն բաժնետոմսերի դիմաց, որոնք պետք է հետ գնվեն բաժնետերերի պահանջով, երկրորդ հերթին վճարվում են արտոնյալ բաժնետոմսերի համար հաշվարկված, բայց չվճարված շահութաբաժինները, երրորդ հերթին կատարվում են արտոնյալ բաժնետոմսերի լուծարային արժեքի վճարումները, չորրորդ հերթին կատարվում է լուծարվող ընկերության մնացած գույքի բաշխումը հասարակ (սովորական) և բոլոր տեսակների արտոնյալ բաժնետոմսերի սեփականատերերի միջև:

Պրակտիկայի և օտարերկրյա օրենսդրության ուսումնասիրության արդյունքում, գտնում ենք, որ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված վերը նշված հերթերն արդարացի չեն և ենթակա են փոփոխման: Մասնավորապես, հասկանալի չէ օրենսդրի տրամաբանությունը հետզհետե պահանջ ներկայացրած հասարակ բաժնետոմսերի սեփականատերերի պահանջներն արտոնյալ բաժնետոմսերի սեփականատերերի հանդեպ նախապատվության իրավունքով օժտելու հարցում: Նման պայմաններում բաժնետոմսերի սեփականատերերի 25 տոկոսը, օգտվելով օրենքով իրեն վերապահված այս իրավունքից, կարող է պահանջել բաժնետոմսերի հետզհետե և արդյունքում անհնարին դարձնի արտոնյալ բաժնետոմսերի սեփականատերերի պահանջների բավարարումը: Այդ իսկ պատճառով առաջարկում ենք առաջին հերթի պահանջի իրավունք ունեցող անձանց տեղափոխել երրորդ հերթ, իսկ երկրորդ և երրորդ հերթի պահանջները համապատասխանաբար առաջին և երկրորդ հերթեր:

Բացի այդ, անհասկանալի է արտոնյալ բաժնետոմսերի **լուծարային արժեքը ստացած** բաժնետոմսերի սեփականատերերին չորրորդ հերթի հասարակ բաժնետոմսերի սեփականատերերի հետ մնացած գույքի բաշխմանը մասնակցելու իրավունքի տրամադրումը: Ավելին, ինչպես կարող է, օրինակ, 1000 դրամ անվանական արժեք ունեցող արտոնյալ բաժնետոմսը 10000 դրամ անվանական արժեք ունեցող հասարակ բաժնետոմսերի հետ միասին մասնակցել մնացած գույքի բաշխմանը: Կարծում ենք, որ մնան իրավակարգավորումն անտրամաբանական է և արտոնյալ բաժնետոմսերի սեփականատերերին պետք է գրկել չորրորդ հերթի պահանջի իրավունքից:

Օրենքով ընդհանուր ժողովին պարտա-

տերերի պահանջների բավարարումից հետո մնացած գույքի բաշխման կարգի հաստատման հնարավորության վերապահումը կարող է հանգեցնել փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի իրավունքների ունեցող բաժնետերերի, կարող է սահմանել, որ, օրինակ, անշարժ գույքն անցնում է խոշոր բաժնետիրոջը, իսկ մնացած շարժական իրերը՝ (անսարք սարքավորումներ, ար-

տադրական ցիկլում օգտագործվող նյութեր և այլն) փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերին:

Առաջարկում ենք, պարտատերերի պահանջների բավարարումից հետո մնացած գույքի բաշխման կարգը սահմանել օրենքով: Մասնավորապես, սահմանել, որ գույքը պետք է հրապարակային սակարկություններով վաճառվի, իսկ գոյացած դրամական միջոցներն օրենքում նշված համամասնությամբ բաժանվեն բաժնետերերի միջև:

1. Սույն ուսումնասիրության շրջանակներում այս ոլորտում գոյություն ունեցող հիմնական դիրքերը հիմնականում քննարկվում են Օրենսգրքի և բաժնետիրական ընկերությունների մասին օրենսդրության հենքի վրա, քանի որ այդ ոլորտն օրենսդրորեն առավել մանրամասն կարգավորված բնագավառներից է:
2. <http://base.garant.ru/10164072/>.
3. <http://www.yurist-online.com/uslugi/yuristam/kodeks/016/165.php>.
4. Գտնում ենք, որ լրացուցիչ պատասխանատվության ընկերության կազմակերպիչական ձևն արհեստածին է, ՀՀ իրավական համակարգում ոչ կենսունակ: Մասնավորապես, 14 տարվա ընթացքում ՀՀ-ում նման կազմակերպիչական ձև ունեցող իրավաբանական անձ չի ստեղծվել, ուստի առաջարկում ենք իրավաբանական անձի այդ կազմակերպիչական ձևը Օրենսգրքով չնախատեսել:
5. Ընկերակցությունների վերաբերյալ Օրենսգրքի իրավակարգավորումը ևս խիստ բերի է ու ոչ ամբողջական, ինչի արդյունքում, Օրենսգրքի գործողության 14 տարիների ընթացքում, ՀՀ-ում ընկերակցություններ չեն ստեղծվել: Նշված իրավիճակը բացառելու համար անհրաժեշտ է ընկերակցությունների ստրիկտային կազմի և հիմնադիր փաստաթղթի հետ կապված համապատասխան կատարել փոփոխություններ, ինչը, մեր կարծիքով, կնպաստի ՀՀ-ում ընկերակցությունների կազմակերպիչական ձևի տարածմանը:
6. Корпоративное право: Учебник /Под ред. И.С. Шишкина. М., 2007, с. 7. **Капачина Т. В.** Корпоративное право, Учебник. М., 1999, с. 1.
7. Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների ինքնուրույն բնույթը մենք առավել մանրամասն հիմնավորել ենք մեր նախորդ աշխատություններում, այդ մասին առավել մանրամասն տես **Ավետիսյան Վ.Գ.** Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների առանձնահատկությունները, «Բանբեր Երևանի Համալսարանի», 2011, N 134.3, էջ 27-38:
8. Այդ, ինչպես նաև կորպորատիվ գործարքների առանձնահատկության մասին առավել մանրամասն տես **Ավետիսյան Վ.Գ.** Կորպորացիայի հիմնադրման կապակցությամբ առաջացող կորպորատիվ իրավահարաբերությունների առանձնահատկությունները, «Բանբեր Երևանի Համալսարանի», 2013, N 134.3, էջ 27-38:
9. Թիվ ԵԴ-Ղ/1246/02/09 քաղաքացիական գործով Վճարել դատարանի որոշումը և այդ գործի նախապատմությունը:
10. **Չախուրա Ա.Լ.** Сделка и волеизъявление в гражданском праве // Журнал “Юрист”, март, N3, 2006.
11. **Ավետիսյան Վ.Գ.** Կորպորացիայի հիմնադրման կապակցությամբ առաջացող կորպորատիվ իրավահարաբերությունների առանձնահատկությունները, «Բանբեր Երևանի Համալսարանի», 2013, N 139.4, էջ 25-38:
12. Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների պարագայում այս դասակարգումը չի գործում, քանի որ «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 4-րդ կետն ուղղակի սահմանում է, որ ընկերությունն ստեղծված է համարվում նրա՝ օրենքով սահմանված կարգով պետական գրանցման պահից: Իսկ ընկերության գործունեության ոլորտի առանձնահատկություններից կախված, մասնավորապես՝ բանկեր, ապահովագրական ընկերություններ և այլ, ընկերությունը ստեղծված է համարվում լիազոր մարմնում գրանցվելու պահից (տես, օրինակ՝ «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդված, կետ 5):
13. Հարկ ենք համարում նշել, որ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքում առկա են դեպքեր, երբ միևնույն իրավահարաբերություն կարգավորող նորմն անհարկի կրկնվում է, այդպիսի օրինակ է «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ

- օրենքի 10-րդ հոդվածի 3-րդ կետը և 30-րդ հոդվածի 3-րդ կետի 3-րդ ենթակետը:
4. Կարծում ենք, որ «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի վերը նշված նորմը բերի է և պետք է «Իրավունակություն» բառից հետո ավելացնել «և գործունակության» բառերը, քանի որ իրավաբանական անձի պետական գրանցման պահից ծագում է ոչ միայն իրավաբանական անձի իրավունակությունը, այլև գործունակությունը:
5. **Козлова Н. В., Селяков Н. Ю.** Неугасимая лампада // Вст. статья к книге: **Суворова Н. С.** Об юридическим лицам по римскому праву. М., 2000, с. 13.
6. **Козлова Н. В.** Правовое положение акционерных обществ и обществ с ограниченной ответственностью в Финляндии // Законодательство. 2001, N10, с. 68-73.
7. **Каминка А. И.** Акционерные компании. Т. 1. СПб., 1902, с. 225.
8. Մենք համամյոտ ենք գրականության մեջ արտահայտված այն տեսակետին, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում «վերակազմակերպում» բառը ճիշտ չի օգտագործված: Ըստ էության, վերակազմակերպումը վերակառուցման տեսակներից մեկն է: Այդ մասին ավելի մանրամասն տես **Քարանդյան Տ. Կ.** Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, առաջին մաս, Երևան, 2009, էջ 126:
9. **Лагунов О.А.** О защите прав кредиторов при реорганизации должников // Арбитражная практика. 2001, N3; **Габов А., Федорчук Д.** Реорганизация акционерных обществ // Журнал для акционеров. 2003, N3, с. 33, 34.
10. **Ավետիսյան Վ.Գ.** Բաժնետիրական ընկերությունների վերակազմակերպման իրավական կարգավորման որոշ հիմնադրյալ Հայաստանի Հանրապետությունում, «Օրինականություն», Երև., 2011 N68, 17-25 էջեր:
11. **Ավետիսյան Վ.Գ.** Իրավունքի չարաշահման առանձնահատկությունները կորպորատիվ իրավահարաբերություններում «Կատակական իշխանություն», Երև., 2013, թիվ 2/163, 45-51 էջեր:
12. **Аветисян В. Д.** Особенности консолидации акций и проблемы правового регулирования в Республике Армения: “Правонарушение и юридическая ответственность”, Материалы международной научно-практической конференции, Тольятти, 2012, с. 1-13.
13. Այս իրավունքի իրականացման առանձնահատկությունները աշխատանքում քննարկվում են առավելապես բաժնետիրոջ օրինակով, բաժնետիրական ընկերությունների մասին օրենքի շրջանակներում, քանի որ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին օրենսդրությունն այս հարցը մանրակրկիտ կարգավորման չի ենթարկում:
14. **Могилевский С.Д.** Акционерные общества, изд-во “Дело”. М., 1998, с. 83.
15. Комментарий к федеральному закону об акционерных обществах. изд-во “Юринформцентр”. М., 2002, с. 240.
16. **Лаптев В. В.** Акционерное право. М., 1999, с. 67.
17. Правовое регулирование деятельности акционерных обществ (Акционерное право) Под ред. Е. П. Губина. М., 1998, с. 152; Управление и корпоративный контроль в акционерном обществе/ Под ред. Е. П. Губина. 1999, с. 70-74.
18. ՀՀ վճարել դատարանի 18.05.2007 թիվ 3-789 (ՏԳ) քաղաքացիական գործով որոշումը:
19. **Мозолин В. И.** Корпорации; монополии и право в США. М., 1996, с. 349.

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

Վահե ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ,
իրավագիտության թեկնածու

**ՎԵՐԱՔՆՆԻՉ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԱԿՏԵՐԻՆ
ՆԵՐԿԱՅԱՅՎՈՂ ՈՐՈՇԱԿԻՈՒԹՅԱՆ,
ԱՆՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ, ԼՐԻՎՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ ՆՊԱՏԱԿԱԶԱՐՄԱՐՈՒԹՅԱՆ ԴԱՇԱՆՁՆԵՐԻ
ՏԱՐԱՆՁԱՏՄԱՆ ԱՆԶՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Հայաստանի Հանրապետության Զորքային զորքերում և Զինվորական ծառայության մեջ ծառայող զինվորականների և Զինվորական ծառայության մեջ ծառայող զինվորականների համակարգային վերլուծությունից: ՀՀ ԶԴՕ 130-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատարանի վճիռը պետք է լինի օրինական և հիմնավորված: Ընդ որում, օրինականության և հիմնավորվածության պահանջը հավասարապես վերաբերում է ոչ միայն վճիռներին (առաջին ատյանի՝ դատարանի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերին), այլև վերաքննիչ դատարանի որոշումներին: Սակայն վերոնշյալ օրենսդրական պահանջները ենթադրում են նաև այլ իրավական պայմանների գործողություն, որոնցով էլ պայմանավորված է դատական ակտի իրավաչափությունը:

Վերաքննիչ դատարանի որոշումը պետք է լինի **որոշակի**: Որոշակի է վերաքննիչ դատարանի այն որոշումը, որը հստակ պատասխաններ է պարունակում առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի օրինականության և հիմնավորվածության, գործին մասնակցող անձանց սուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների առկայության կամ բացակայության, դատական ակտն անփոփոխ թողնելու, կամ ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանելու, գործի վարույթն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն կարճելու, կամ դատական ակտն ամբողջությամբ

կամ մասնակիորեն բեկանելու և հայցն առանց քննության թողնելու, դատական ակտը մասնակիորեն բեկանելու և փոփոխելու հարցերի վերաբերյալ: Այսինքն՝ վերաքննիչ դատարանի որոշումներում առկա եզրահանգումներից պետք է երևա, թե որ մասով է դատական ակտը թողնվել ուժի մեջ, որ մասով է բեկանվել և ուղարկվել ստորադաս ատյան՝ նոր քննության, ինչպես նաև գործի նոր քննության ծավալները և այլն: Որոշակիությունն անհրաժեշտ և բավարար պայմաններ է ստեղծում վերաքննիչ դատարանի որոշումների պատվիրաններն անշեղորեն կատարելու համար:

Վերաքննիչ դատարանի որոշման որոշակիության պահանջը ներառում է երկու կարևորագույն պայման՝

- վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում կայացվող որոշումներում՝ առաջին ատյանի դատարանի վճռի օրինականության և հիմնավորվածության, գործի քննության ընթացքում թույլ տրված դատական կամ արդարադատության սխալների առկայության կամ բացակայության, ինչպես նաև գործին մասնակցող անձանց սուբյեկտիվ իրավունքների առկայության կամ բացակայության վերաբերյալ հստակ պատասխանների առկայությունը:

- որոշումն անշեղորեն և ճշգրիտ կատարելու համար անհրաժեշտ եզրահանգումների և հրամայական պատվիրանների առկայությունը:

Առաջին պայմանի բովանդակությունից բխում է, որ վերաքննիչ դատարանը պետք է

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ԴԱՏԱՎԱՐ
Իշխանություն

Քաղաքացիական դատավարութուն

կոնկրետ պատասխանի, թե առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ընթացքում նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմերի ինչպիսի խախտումներ են տեղի ունեցել, դատարանն արդյոք ճիշտ է հաստատել գործի փաստական հանգամանքները և որոնք են դրանք, այդ թվում՝ երբ առաջին ատյանի դատարանի կողմից հաստատված փաստերն ընդունում է որպես հիմք կամ հաստատում է նոր փաստ, կամ հաստատված չի համարում ստորադաս ատյանի դատարանի կողմից հաստատված փաստը, ինչպես նաև գործով պարզված և վերաքննիչ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակներում գործին մասնակցող անձանց իրավունքների և պարտականությունների առկայությունը կամ բացակայությունը:

Երկրորդ պայմանն ապահովելու համար անհրաժեշտ է, որպեսզի վերաքննիչ դատարանը որոշման մեջ կոնկրետ նշի՝

- դատական ակտը մասնակիորեն բեկանելու դեպքում, թե որ մասն է բեկանվել և որ մասով է թողնվել օրինական ուժի մեջ.

- դատական ակտն անփոփոխ և օրինական ուժի մեջ թողնելու դեպքում՝ գործն ըստ էության ճիշտ լուծող, սակայն սխալ կամ թերի պատճառաբանված դատական ակտի պատճառաբանությունները.

- գործի վարույթը մասնակիորեն կարճելու կամ հայցն առանց քննության թողնելու դեպքում, թե որ մասով է դատական ակտը բեկանվել և որ մասով է կարճվել գործի վարույթը կամ հայցը թողնվել է առանց քննության.

- դատական ակտը մասնակի բեկանելու և փոփոխելու դեպքում՝ որ մասով է դատական ակտը բեկանվել և կատարված կոնկրետ փոփոխությունները, որոնք ներառում են հայցն (հակընդդեմ հայցը) ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բավարարելու, դրա արդյունքում կատարվելիք գործողությունների վերաբերյալ դատարանի եզրահանգումները: Մասնավորապես՝ դատարանը պետք է նշի սկզբնական կամ հակընդդեմ հայցերը լրիվ կամ մասնակի բավարարելու դեպքում հաշվանցի արդյունքում գործի կոնկրետ կողմի օգտին բռնազանձվող գումարի չափը, գործարքն անվավեր ճանաչելու դեպքում՝ ան-

վավերության հետևանքները, մի քանի հայցվորի օգտին կամ մի քանի պատասխանողների դեմ որոշում կայացնելու դեպքում՝ նրանցից յուրաքանչյուրի իրավունքների (պահանջի) և պարտավորությունների (պատասխանատվության) չափը և այլն: Օրինակ՝ եթե վերաքննիչ դատարանը մասնակի բեկանել և փոփոխել է ընդհանուր բաժնային սեփականություն հանդիսացող գույքը բաժանելու վերաբերյալ վեճը լուծող վճիռը, պետք է սահմանի, թե որ գույքի կոնկրետ որ մասի նկատմամբ է ճանաչում կողմերից յուրաքանչյուրի սեփականության իրավունքը:

Պետք է համաձայնվել բոլոր այն հեղինակների հետ, որոնք բացառում են դատարանի կողմից այլընտրանքային որոշումների կայացման հնարավորությունը, սակայն չբացառելով ֆակտուալ բնույթի դատական ակտերի կայացման հնարավորությունը: Դիշտ է, վերջիններս դիտարկել են միայն առաջին ատյանի դատարանի վճիռները, սակայն նրանց մոտեցումը կիրառելի է նաև վերաքննիչ դատարանի կողմից վճիռը մասնակի բեկանելու և փոփոխելու դեպքում այլընտրանքային որոշումների կայացումը բացառելու պարագայում: Դատարանը պետք է կողմի վրա կոնկրետ պարտականություն դնի և չի կարող դատական ակտում նշել մի քանի պարտականություն՝ սահմանելով, որ դրանցից մեկը չկատարվելու դեպքում պետք է կատարվի մյուսը կամ կողմը կարող է ընտրություն կատարել նշված պարտավորությունների միջև: Ֆակտուալառիվ որոշումները դատական ակտում նշված հիմնական եղանակի կատարման անհնարիության դեպքում ընդամենը նախատեսում են կատարման լրացուցիչ եղանակ, որոնք կարող են կիրառվել միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում:

Վերաքննիչ դատարանի որոշումը պետք է լինի **անպայմանական**: Վերաքննիչ դատարանի որոշումը չի կարող պայմաններ պարունակել, որոնցից կախման մեջ է դրվում դրա կատարումը: Առաջին ատյանի դատարանի ակտի օրինականության և հիմնավորվածության, ինչպես նաև դատական ակտն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանելու, մասնակիորեն բեկանելու և փոփոխելու, ինչպես նաև ՔԴՕ-ի 221-րդ հոդվածով նախա-

Քաղաքացիական դատավարութիւն

տեսված դատավարական գործողությունների և հետևանքների վերաբերյալ վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումները պետք է լինեն անպայմանական, ինչը բացառում է որոշման կատարման կամ ստորադաս դատարանում գործի նոր քննության հետ կապված հնարավոր խնդիրների առաջացումը: Հարկ է նշել, որ մասնագիտական գրականությունում, որպես կանոն, խոսվում է գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի անպայմանականության մասին, սակայն քննարկվող պահանջը հավասարապես կիրառելի է բոլոր տեսակի դատական ակտերի նկատմամբ:

Մեր կարծիքով, օրենսդրորեն ընդհանրապես չի կարելի բացառել պայմաններ պարունակող դատական ակտերի կայացման հնարավորությունը: Վերոնշյալ սնտեզումը հիմնավորելու համար առաջին հերթին բացահայտենք «պայման» եզրույթի բովանդակությունը: Պայմանն օրենքով սահմանված այն հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունն է, որն ուղղակիորեն պայմանավորում է դատական ակտի կատարման հնարավորությունը և կարգը: Մասնավորապես, եթե դատարանը կայացրել է պարբերաբար վճարումներ կատարելու միջոցով գույքի բռնագանձման վերաբերյալ դատական ակտ, ապա այն պետք է կատարվի դատարանի կողմից սահմանված վճարումների չափով և նշված ժամանակահատվածում: Սակայն ՀՀ օրենսդրությունն առանձին ղեկաբերում դատական ակտի կատարումը պայմանավորում է որոշակի հանգամանքների առկայության հետ: Օրինակ՝ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 71-րդ հոդվածը սահմանում է երեխաների համար կայուն դրամական գումարով ալիմենտ բռնագանձելու կարգն ու պայմանները²: Նույն օրենքի 69-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ամենամսյա վճարումների չափը կարող են դատարանով նվազեցվել կամ ավելացվել՝ հաշվի առնելով կողմերի գույքային դրությունը և ուշադրության արժանի շահերը: Հիմք ընդունելով վերոգրյալը, ինչպես նաև հաշվի առնելով նշված հոդվածների կիրառման կապակցությամբ ձևավորված դատական պրակտիկան, կարող ենք ասել, որ երեխաների օգտին կայուն

դրամական գումարով ալիմենտի բռնագանձումը կկատարվի՝

- մինչև երեխայի չափահաս դառնալը,

- այնքան ժամանակ, քանի դեռ ալիմենտ վճարողի գույքային կամ ընտանեկան դրությունում տեղի չեն ունեցել փոփոխություններ, որոնք հիմք են վճարվող ալիմենտի չափը ավելացնելու կամ նվազեցնելու համար:

Ուստի, սրանք օրենքով նախատեսված այն հանգամանքներն են, որոնց առկայության կամ բացակայության հետ են ուղղակիորեն կապված դատական ակտի անշեղ կատարումը: Օրինակ՝ դատարանի կողմից վճարվող ալիմենտի չափը պարտադիր նվազեցվում է, երբ ամուսինը պետք է ալիմենտ վճարի նաև հաջորդ ամուսնությունից ծնված երեխայի ապրուստը հոգալու համար և այլն³: Ընդ որում, բռնագանձվող ալիմենտի չափի փոփոխությունը կարող է տեղի ունենալ նաև վերաքննիչ դատարանի կողմից առաջին ատյանի դատարանի վճիռը մասնակիորեն բեկանելու և փոփոխելու արդյունքում կայացվող որոշմամբ: *Ամեն դեպքում, դատարանն իրավունք չունի դատական ակտի կատարումը որևէ պայմանի հետ կապել կամ կատարման համար պայմաններ սահմանել:* Մեր կողմից բերված օրինակում դատական ակտով հաստատված պահանջի իրավունքի իրականացումը որևէ պայմանի հետ չի կապվում, այլ օրենքով նախատեսված հանգամանքի առկայությունն ընդհանրապես հանգեցնում է պահանջի չափի փոփոխության կամ էլ օրենքով սահմանվել է պահանջի իրավունքի գործողության ժամանակահատված:

Պայմանով դատական ակտ կայացնելու անհնարինությունը փաստվել է նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 29.07.2011թ. թիվ ԵՄԴ/0199/02/10 որոշմամբ, որը բեկանել էր ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 02.09.2010թ. թիվ ԵՄԴ/0199/02/10 որոշումը՝ պատճառաբանելով, որ բաժնային սեփականության ներքո գտնվող գույքը բաժանելու վերաբերյալ համաձայնության բացակայության դեպքում, երբ հնարավոր չէ բաժնային սեփականության մասնակցի բաժինը բնեղենով առանձնացնելը կամ այդպիսի առանձնացումն անհնար է առանց գույքին անհամաչափ վնաս պատճառելու, առանձ-

Քաղաքացիական դատավարութուն

նացող սեփականատերը բաժնային սեփականության մասնակիցներից կարող է պահանջել վճարել իր բաժնի արժեքը միայն նրանց համաձայնությամբ և վերաքննիչ դատարանն իրավունք չունի մասնակիորեն բեկանել և փոփոխել առաջին ատյանի վճիռը՝ սահմանելով, որ վճռում նշված ժամկետում և չափով Արթուր Գասիսյանի կողմից փոխհատուցումը չտրամադրվելու դեպքում Գավիթ Ասատրյանին թույլատրել ժամկետի ավարտից հետո՝ 10-օրյա ժամկետում փոխհատուցում վճարել Արթուր Գասիսյանին: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ դատարանին ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով նման լիազորություն վերապահված չէ, քանի որ այդպիսի դատական ակտի կայացումը կարող է հանգեցնել դատական ակտի որոշակիության սկզբունքի խախտման, որպիսի սկզբունքը թեև քաղաքացիական դատավարության օրենսդրությամբ սահմանված չէ, սակայն այն իրավական հասկացություն է և միջազգայնորեն ճանաչված սկզբունք ու ենթադրում է, որ դատական ակտը պետք է լինի որոշակի՝ այն պետք է ձևակերպվի հստակ և հասկանալի, դրա բովանդակությունը պետք է շարադրվի այնպես, որպեսզի դատավարության մասնակիցների համար ակնառու և ակնհայտ լինի, թե իրենց ինչ իրավունք է տրամադրվում, իրենց որ իրավունքն է սահմանափակվում, իրենց ինչ իրավունքից են զրկվում կամ իրենց վրա ինչ պարտականություն է դրվում:

Ինչ վերաբերում դատական ակտերին ներկայացվող **լրիվության** պահանջին, ապա այն վերաքննիչ դատարանի որոշումների նկատմամբ կիրառվում է որոշակի վերապահումներով և ամբողջ ծավալով չի դրսևորվում, ինչպես առաջին ատյանի դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի պարագայում: Մասնավորապես՝ ՀՀ ԲԴՕ 132-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ պարբերության համաձայն՝ վճիռը պետք է պարունակի եզրահանգումներ յուրաքանչյուր հայցապահանջը բավարարելու կամ մերժելու մասին, ուստի, ենթադրվում է, որ դրանում պետք է վերջնական և սպառիչ պատասխաններ տրվեն հայտարարված բոլոր պահանջների վերաբերյալ, այդ թվում՝ սկզբնական և հակընդ-

դեմ, ինչպես նաև վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձի պահանջները: Քանի որ վերաքննիչ դատարանի գործունեությունն ուղղված է առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը ստուգելուն, իսկ վերաքննության արդյունքում կայացվող որոշումն ընդամենն օրինական ուժի մեջ և անփոփոխ է թողնում կամ բեկանում է դատական ակտը, ուստի լրիվության պահանջը պետք է կիրառվի միայն դեպքում, երբ վերաքննիչ դատարանը մասնակի բեկանում և փոփոխում է ստորադաս դատական ատյանի դատական ակտը, եթե առաջին ատյանի դատարանի կողմից հաստատված հանգամանքները թույլ են տալիս կայացնելու նման ակտ: Օրինակ՝ սկզբնական հայցը բավարարելու և հակընդդեմ հայցը մերժելու վերաբերյալ վճիռ վերանայման արդյունքում, եթե վերաքննիչ դատարանը հանգել է այն եզրակացության, որ առաջին ատյանի դատարանը սխալ է մեկնաբանել նյութական իրավունքի նորմը և պետք է հայցը բավարարել ոչ թե ամբողջությամբ, այլ մասնակիորեն՝ դատական ակտը մասնակիորեն բեկանելու և փոփոխելու դեպքում պետք է հստակ պատասխան տա թե՛ սկզբնական, թե՛ հակընդդեմ հայցերը բավարարելու կամ մերժելու հարցին, ինչպես նաև՝ թե մատվ է բավարարում և սկզբնական և հակընդդեմ հայցերը՝ նշելով հաշվանցի արդյունքում բռնագանձվող գումարի չափը:

Քանի որ ՀՀ դատավարության օրենքը հնարավոր է համարում մի քանի անձանց կողմից վերաքննիչ բողոքարկումը, ապա վերաքննիչ դատարանի լրիվությունը ենթադրում է, որ վերաքննիչ դատարանը պետք է եզրահանգումներ և պատասխաններ պարունակի նրանց բոլոր պահանջների վերաբերյալ: Պատահական չէ, որ ԲԴՕ 215-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ եթե վերաքննիչ բողոքն ընդունվել է վարույթ, ապա բողոքը հետ վերցնելու դեպքում վերաքննիչ դատարանը կարճում է վերաքննիչ վարույթը, եթե վճիռը չեն բողոքարկել այլ անձինք, հակառակ պարագայում՝ վերաքննիչ վարույթը կարճվում է միայն տվյալ բողոքի մատով:

Բացի այդ, ՀՀ ԲԴՕ 220-րդ հոդվածի 3-րդ

Քաղաքացիական դատավարութիւն

մասի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանի որոշումը պետք է դրույթներ ներառի կողմերի միջև դատական ծախսերի, այդ թվում՝ առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության հետ կապված դատական ծախսերի բաշխման մասին: Վերոնշյալը ևս վերաքննիչ դատարանի որոշման լրիվությամբ վերաբերող պահանջը: Սակայն օրենքի էական թերություններից է այն հանգամանքը, որ վերաքննիչ դատարանի կողմից ոչ լրիվ որոշում կայացնելու պարագայում բացակայում է լրացուցիչ որոշմամբ այն լրացնելու և թույլ տրված բացթողումները շտկելու օրենսդրական հնարավորությունը: ՀՀ ՔԳՕ 142-րդ հոդվածը սահմանում է առաջին ատյանի դատարանի կողմից լրացուցիչ վճիռ կայացնելու կարգն ու պայմանները, որը կիրառելի չէ վերաքննիչ դատարանի որոշումների կայացման պարագայում (օրինակ՝ երբ վերաքննիչ դատարանը կայացրել է որոշում, սակայն չի լուծել դատական ծախսեր կողմերի միջև բաշխելու հարցը): *Փաստորեն ՀՀ օրենսդրությունը լրացուցիչ որոշում կայացնելու միջոցով վերաքննիչ դատարանի որոշումը լրիվության պահանջին համապատասխանեցնելու կառուցակարգ չի նախատեսում:*

Ներկայումս իրավաբանական գրականության մեջ լայնորեն քննարկվում է դատական ակտերին ներկայացվող **նպատակահարմարության** պահանջը, որի վերաբերյալ ձևավորվել է երկու իրարամերժ մոտեցում: Հեղինակների մի խումբը (Պ.Ն. Մերգելյու, Ե.Վ. Խախալյովա և այլն) գտնում է, որ նպատակահարմարության պահանջը գործում է դատական հայեցողության շրջանակներում, երբ դատարանը կարող է կայացնել մի քանի ըստ էության օրինական վճիռ, սակայն դատարանն ընտրում է իրավունքի մասին վեճի՝ դատարանի տեսանկյունից առավել բարենպաստ լուծման տարբերակը: Հեղինակների մյուս խումբը (Ս.Գ. Մեդրյան, Գ.Բ. Աբուշենկո և այլն) նպատակահարմարությունը որպես դատական ակտին ներկայացվող ինքնուրույն պահանջ չի համարում, այլ դիտարկում է օրինականության շրջանակներում, քանի որ դատական հայեցողության հիմքում ընկած է իրավակիրառ գործունեության ազատությունը, որը, սակայն, օրենքով նախա-

տեսված տարբերակներից որևէ մեկն ընտրելու՝ դատարանին ընձեռված հնարավորությունն է: Ընդ որում, վերոնշյալ հեղինակների ուսումնասիրության առարկան կազմել են միայն առաջին ատյանի դատարանի վճիռներին ներկայացվող պահանջները:

Մեր կարծիքով, վերաքննիչ դատարանի կողմից գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի վերաքննության արդյունքում կայացվող որոշումները պետք է լինեն նպատակահարմար: Ընդ որում, նպատակահարմարությունը պետք է դիտարկել ողջամիտ ժամկետներում գործի քննության և դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետության շրջանակներում՝ անհրաժեշտաբար կիրառելով վերաքննիչ դատարանի որոշման նկատմամբ: Վերաքննիչ դատարանի որոշման նպատակահարմարության պահանջի պարտադիրությունը կարելի է հիմնավորել հետևյալ փաստարկներով՝

- վերաքննիչ դատարանը կաշկանդված չէ վերաքննության առարկայով, այսինքն՝ վերաքննիչ բողոքում ներկայացված պահանջով:

- առաջին ատյանի դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի վերաքննության արդյունքում իրականացվող լիազորությունները նախատեսված են ՔԳՕ 221-րդ հոդվածի 1-ի մասով:

- վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանն ըստ նպատակահարմարության կիրառում է վերոնշյալ հոդվածով իրեն վերապահված կոնկրետ լիազորությունը:

- կիրառվող լիազորության ընտրությունն իրականացվում է՝ հիմք ընդունելով արդարադատության արդյունավետության շահը:

Վերոնշյալ մոտեցումը բխում է նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ թիվ ՏԳ-3/0026/02/08 26.06.2009թ. որոշման բովանդակությունից: Այսպես, վերաքննիչ բողոք բերող ներկայացրել էր առաջին ատյանի դատարանի վճիռն ամբողջությամբ բեկանելու և գործը ստորադաս ատյան՝ նոր քննության ուղարկելու պահանջ, սակայն վերաքննիչ դատարանը մասնակիորեն բեկանել և փոփոխել էր դատարանի վճիռը:

Նպատակահարմարության պահանջը

հավասարապես վերաբերում է նաև վճարելի դատարանի որոշումներին, երբ վճարելի ատյանը, ելնելով արդարադատության արդյունավետության շահերից, կարող է և ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանել վերաքննիչ դատարանի որոշումը, մասնակիորեն բեկանել և փոփոխել այն, կամ վերաքննիչ դատարանի կողմից դատական ակտը փոփոխվելու դեպքում ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանել վերաքննիչ դատարանի ակտը՝ օրինական ուժ տալով առաջին ատյանի դատարանի վճռին:

Նպատակահարմարության պահանջը ենթադրում է, որ վերաքննիչ դատարանը պետք է ճիշտ որոշի, թե օրենքով իրեն վերապահված կոնկրետ որ լիազորության կիրառումը կարող է առավել ասպահովել ողջամիտ ժամկետներում բողոքի քննությունը, ինչպես նաև իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունը: Ընդ որում, նպատակահարմարության պահանջը կիրառելի է նաև վերաքննիչ դատարանի՝ միջանկյալ դատական ակտերի վերաքննության արդյունքում կայացվող որոշումների պարագայում, քանի որ ՀՀ ՔՂՕ 221-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ միջանկյալ դատական ակտերի դեմ բերված վերաքննիչ բողոքների քննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանը մերժում է վերաքննիչ բողոքը՝ դատական ակտը թողնելով օրինական ուժի մեջ, կամ կայացնում է նոր դատական ակտ, իսկ 221³-րդ 3-րդ մասը սահմանում է, որ վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի վերացնելու առաջին ատյանի դատարանի՝ բողոքարկման ենթակա գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերը:

Օրինակ՝ գործի վարույթը կասեցնելու որոշումը բողոքարկվելու դեպքում վերաքննիչ դատարանը պետք է օգտվի ոչ թե բողոքը բավարարելու և նոր դատական ակտ կայացնելու լիազորությունից, այլ պետք է ուղղակի վերացնի գործի վարույթը կասեցնելու մասին՝ առաջին ատյանի դատարանի որոշումը, քանի որ ՀՀ ՔՂՕ 108-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ գործի վարույթը կասեցնելու մասին որոշումը վերացվելու դեպքում գործի վարույթը համարվում է վերսկսված:

Արդար դատաքննության իրավունքը ենթադրում է արդարացի դատական ակտերի կայացում, որը պետք է ասպահովել դատական բոլոր ատյաններում գործի քննության ժամանակ: Վերաքննիչ դատարանի որոշումը համապատասխանելով օրինականության և հիմնավորվածության, լրիվության, անպայմանականության և նպատակահարմարության պահանջներին, միաժամանակ ասպահովում է արդարացիությունը: Ուստի, պետք է համաձայնվել այն հեղինակների հետ, որոնք արդարացիությունը քաղաքացիական դատավարությունում համարում են դատական ակտերի օրինականության և հիմնավորվածության բովանդակության տարր⁷:

Հարկ է նշել, որ վերը թվարկված պահանջներն իրենց միասնականությամբ կիրառելի են վերաքննիչ դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող և միջանկյալ դատական ակտերի վերաքննության արդյունքում կայացվող որոշումների նկատմամբ, ինչպես նաև որոշակիորեն կարող են վերաբերվել նաև վերաքննիչ դատարանի միջանկյալ դատական ակտերին:

1. **Մեղրյան Ռ. Գ.** Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն (իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆ. Գ. Հ. Ղարախանյանի խմբագրությամբ): Երրորդ հրատարակություն-Եր.: Երևանի համալսարանի հրատ., 2007, էջ 458: **Մեղրյան Ս. Գ.** Առաջին ատյանի դատարանի քաղաքացիական գործերով դատական ակտերը: Երևանի պետ. համալսարան: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2010, էջ 105:

2. ՀՕ-123-Ն, 08.12.04: ՀՀՊՏ N4(376), 19.01.05:

3. ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 69-րդ, 107-րդ հոդվածներ:

4. ՀՀ օրենսդրությունը ի յուրյատրում քաղաքացիական գործը լուծել սկզբունքորեն, կայացնել միջանկյալ վճիռներ, որոնք ճանաչում են միայն հայցի բավարարման իրավունքը՝ չլուծված համարելով բռնագաձման ենթակա գումարի չափը կամ հանձնման ենթակա գույքի ցանկը և արժեքները: Օրենքը բացառություն է նախատեսում միայն երկու կատեգորիայի գործերով, այն է՝ մեղադրական դատավճիռ կայացնելիս դատարանի կողմից օրենքով սահմանված կարգով հայցն առանց քննության թողնելու դեպքում տուժող կարող է հետագայում ներկայացնել հանցագործությանը պատճառված վնասը հատուցելու պահանջ (ՀՀ քր. դատ. օր. 367-րդ հոդված) և քաղաքացիական հայցը կրնալի քաղաքացիական դատավարության կարգով և երկրորդ՝ 14 տարեկան չդարձած անչափահասին հաշմու-

քյուն կամ նրա առողջությանն այլ վնաս պատճառելու դեպքում վնաս պատճառողը պարտավոր է հատուցել տուժողի առողջությանը վնաս պատճառելուց ծագած ծախսերը, իսկ 14 տարեկան դառնույց հետո տուժողն իրավունք ունի դիմել դատարան՝ աշխատունակությունը կորցնելու կամ պակասելու հետ կապված վնասի հատուցման չափի մեծացման պահանջով (ՀՀ քաղ. օր. 1080-րդ հոդված): Սակայն վերոնշյալին կարելի է այլ տեսանկյունից մոտենալ: Մասնավորապես՝ Քաղ. օր. 1080-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքում տուժողի 14 տարին լրացած լինելը կարելի է դիտարկել որպես օրենքով նախատեսված հանգամանք, որի բացակայության հետ է կապվում դատարանի վճռով սահմանված կարգով գումարի բռնագանձումը:

5. **Сергейко П.Н.** Законность, обоснованность и справедливость судебных актов. Краснодар, 1974, с. 121-123. **Халхаева Е.В.** Обоснованность решения суда общей юрисдикции. Дис. к.ю.н., 2005, с. 14-15.

6. **Մեղրյան Ս. Գ.**, նշված աշխատ., էջ 110: **Абушенко Д.Б.** Судебное усмотрение в гражданском процессе. Дисс. к.ю.н. Екатеринбург, 1998, с. 38.

7. **Մեղրյան Ս. Գ.**, նշված աշխատ., էջ 112:

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութուն
77

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶՐԵԱԿԱՆ ԴԱՍԱՏՉ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2013 թվականի մայիսի 8-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ամբաստանյալ Տիգրան Սամվելի Առաքելյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով, 316-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ մասերով, ամբաստանյալ Արտակ Վոլոդյայի Կարապետյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով, 316-րդ հոդվածի 1-ին մասով, ամբաստանյալներ Սարգիս Ռուբենի Գևորգյանի, Գավիթ Հայկազի Քիրամիջյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2012 թվականի նոյեմբերի 13-ի որոշման դեմ ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանի պաշտպան Վ.Գրիգորյանի, ամբաստանյալներ Ա.Կարապետյանի, Ս.Գևորգյանի և Գ.Քիրամիջյանի վճռաբեկ բողոքները,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

1. 2011 թվականի օգոստոսի 10-ին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերի և 316-րդ հոդվածի 1-ին մասի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 15110711 քրեական գործը:

Նախաքննության մարմնի 2011 թվականի օգոստոսի 12-ի որոշումներով Տիգրան Սամվելի Առաքելյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով, 316-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ մասերով, Արտակ Վոլոդյայի Կարապետյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով, 316-րդ հոդվածի 1-ին մասով, Սարգիս Ռուբենի Գևորգյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով:

Նախաքննության մարմնի 2011 թվականի օգոստոսի 16-ի որոշմամբ Գավիթ Հայկազի Քիրամիջյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերով:

2011 թվականի նոյեմբերի 14-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 20-ի դատավճռով ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

հողվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով և 316-րդ հողվածի 1-ին, 2-րդ մասերով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հողվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով S.Առաքելյանը դատապարտվել է ազատազրկման՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով, 316-րդ հողվածի 1-ին մասով՝ ազատազրկման՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով, 316-րդ հողվածի 2-րդ մասով՝ ազատազրկման՝ 5 (հինգ) տարի ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հողվածի 4-րդ մասի հիման վրա՝ նշանակված պատիժները մասնակիորեն գումարելու միջոցով, S.Առաքելյանը վերջնական դատապարտվել է ազատազրկման՝ 6 (վեց) տարի ժամկետով:

Ամբաստանյալ Ա.Կարապետյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հողվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով և 316-րդ հողվածի 1-ին մասով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հողվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով Ա.Կարապետյանը դատապարտվել է ազատազրկման՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով, 316-րդ հողվածի 1-ին մասով՝ ազատազրկման՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հողվածի 3-րդ մասի հիման վրա՝ նշանակված պատիժները մասնակիորեն գումարելու միջոցով, Ա.Կարապետյանը վերջնական դատապարտվել է ազատազրկման՝ 3 (երեք) տարի ժամկետով:

Ամբաստանյալներ Ս.Գևորգյանը և Դ.Քիրամիջյանը մեղավոր են ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հողվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով և դատապարտվել են ազատազրկման՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով:

3. Ամբաստանյալ S.Առաքելյանի պաշտպան Վ.Գրիգորյանի, ամբաստանյալներ Ա.Կարապետյանի, Ս.Գևորգյանի և Դ.Քիրամիջյանի վերաբերյալ բողոքի քննության արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը 2012 թվականի նոյեմբերի 13-ի որոշմամբ վերաքննիչ բողոքը մերժել է՝ օրինական ուժի մեջ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 20-ի դատավճիռը:

4. Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի նոյեմբերի 13-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոքներ են բերել ամբաստանյալ S.Առաքելյանի պաշտպան Վ.Գրիգորյանը, ամբաստանյալներ Ա.Կարապետյանը, Ս.Գևորգյանը և Դ.Քիրամիջյանը:

Վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի մարտի 21-ի որոշմամբ ամբաստանյալ S.Առաքելյանի պաշտպան Վ.Գրիգորյանի, ամբաստանյալներ Ա.Կարապետյանի, Ս.Գևորգյանի և Դ.Քիրամիջյանի վճռաբեկ բողոքներն ընդունվել են վարույթ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքների պատասխան չի ներկայացվել:

2. Գործի փաստական հանգամանքները և վճռաբեկ բողոքների քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը

5. Ամբաստանյալներ S.Առաքելյանը, Ա.Կարապետյանը, Ս.Գևորգյանը և Դ.Քիրամիջյանը դատապարտվել են հետևյալ արարքների համար. «2011 թվականի օգոստոսի 9-ին՝ ժամը 21-ի սահմաններում, Երևան քաղաքի Տերյան փողոցի 42-րդ շենքի մոտակայքում՝ Խնկո Ապր անվան մանկական գրադարանի հարևանությամբ, ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության ՊՊԾ գնդի 3-րդ հատուկ գումարտակի ոստիկաններ՝ տուժողներ, Վոլոդյա Գրիգորյանը և Դավիթ Մելիքյանը, ծառայություն իրականացնելիս նկատելով «Պիտբուլտերիեր» ցեղատեսակի առանց դնչկալի, շան հետ զբոսնող վկա Չաքար Չաքարյանին, մոտեցել են նրան և բացատրել, որ չի կարելի հասարակական և մարդաշատ վայրերում մնան մեծ շանն առանց դնչկալի ման տալ: Վկա Չաքար Չաքարյանը, ընդունելով ոստիկանների դիտողությունը, համաձայնվել է նրանց հետ և հեռացել է: Նույն պահին տուժողներ Դ.Մելիքյանին և Վ.Գրիգորյանին են մոտեցել ամբաստանյալներ Տիգրան Առաքելյանն ու Արտակ Կարա-

Դատական պրակտիկա

պետյանը, ովքեր վկա Ջաքար Ջաքարյանին դիտողություն անելու կապակցությամբ սկսել են վիրավորել տուժողներ Գ.Մելիքյանին և Վ.Գրիգորյանին: Վերջիններս փորձել են կարգի հրավիրել նրանց, սակայն ամբաստանյալներ Ս.Առաքելյանն ու Ա.Կարապետյանը քաշքշել են նրանց, շարունակել են վիրավորական արտահայտությունները, հայհոյանքներ են տվել, ամբաստանյալ Ս.Առաքելյանը բռունցքով հարվածել է տուժող Գ.Մելիքյանի պարանոցին և պատճառել առողջության թեթև վնասի հատկանիշներ չպարունակող մարմնական վնասվածք՝ ճանկվածքի ձևով, իսկ ամբաստանյալ Ա.Կարապետյանը քաշել ու պոկել է տուժող Գ.Մելիքյանի ուսադիրն ու համագզեստի վրայի տարբերանշանը, իսկ քիչ անց քաշքշուկի ընթացքում, նաև գլխարկի զինանշանը:

Սի քանի բույե անց ամբաստանյալներ Ս.Առաքելյանին և Ա.Կարապետյանին են միացել ամբաստանյալներ Սարգիս Գևորգյանը, Գավիթ Քիրամիջյանն ու քրեական գործով պարզված և չպարզված մի շարք անձինք, որոնք նույն վայրում՝ Երևան քաղաքի Տերյան փողոցի 42-րդ շենքի մոտ, որի հարևանությամբ գտնվում են բնակելի շենքեր, զբոսայգի ու բազմաթիվ սրճարաններ, մոտ 30 բույե շարունակ հավաքված քաղաքացիների և զբոսնողների ներկայությամբ ամբաստանյալներ Ս.Առաքելյանի և Ա.Կարապետյանի հետ շարունակել են անհարկի վիրավորել, սեռական և այլ լկտի հայհոյանքներ տալ, քաշքշել ու ձեռքերով և ոտքերով հարվածել ռադիոկապով հրավիրված և տուժողներ Գ.Մելիքյանին ու Վ.Գրիգորյանին օգնության հասած մյուս ոստիկաններին, այդ թվում՝ տուժողներ Վոլոդյա Գրիգորյանին, Գավիթ Մելիքյանին, Տիգրան Ավետիսյանին, Հայկ Նաջարյանին, Վարուժան Գասկասյանին, Գևորգ Սկրտչյանին և Շահեն Հարությունյանին՝ վերջիններիս պատճառելով առողջության թեթև վնասի հատկանիշներ չպարունակող մարմնական վնասվածքներ:

Ի պատասխան ոստիկանների՝ հակահասարակական կարգի խախտումը դադարեցնելու մասին հորդորներին և պահանջներին, ամբաստանյալները նրանց դիմել են «այ կարմիր բերետավորներ, հերիք չի մարդկանց կյանքն ուտեք, ինչու չեք թողնում հանգիստ զբոսնեն հերիք չի մարդկանց խանգարեք այ բերետներ, այ կարմիր գլխարկներ, ինչու եք մարդկանց անդորրը խանգարում» արտահայտություններով:

Մասնավորապես.

Ամբաստանյալ Ս.Առաքելյանը, բացի վերը նշվածները, քաշել և գետնին է գցել տուժող Շահեն Հարությունյանին, որի հետևանքով վերջինիս պատճառվել է ձեռքերի բերվածքների ձևով մարմնական վնասվածք, ոտքերով հարվածել է գետնին ընկած վկա Արսեն Մելքոնյանին, դիմադրել և հարվածել է իրեն բերման ենթարկողներին տուժողներ Ս.Ավետիսյանին և Գ.Սկրտչյանին: Ճանկելով վերջինիս աջ ձեռքը՝ մարմնական վնասվածք է պատճառել նրան:

Ամբաստանյալ Ս.Գևորգյանը ոտքով հարվածել է տուժող Վ.Գրիգորյանի որովայնին, ոտքերով հարվածել է գետնին ընկած վկա Արսեն Մելքոնյանին:

Ամբաստանյալ Գ.Քիրամիջյանը ձեռքով հարվածել է տուժող Հայկ Նաջարյանի պարանոցին, ոտքերով հարվածել է գետնին ընկած վկա Արսեն Մելքոնյանին, ոտքը մտցնելով Վ.Գասկասյանի ոտքերի արանքը նրան իր հետ գցել է գետնին, որի հետևանքով վնասվել է տուժող Վ.Գասկասյանի ոտքը, իսկ ամբաստանյալ Գ.Քիրամիջյանի ճակատը:

Այնուհետև, բերման ենթարկվելիս պարեկային ավտոմեքենայի մեջ նստեցնելուց հետո, ամբաստանյալ Գ.Քիրամիջյանը ոտքերով հարվածել է տուժողներ Վ.Գասկասյանին և Հայկ Նաջարյանին:

Ոստիկանության գումարտակի հրամանատար, վկա Ա.Տեր-Պողոսյանը, տեսնելով ու հասկանալով, որ ստեղծված վիճակն անկառավարելի է դառնում և ամբաստանյալ-

ներն ու նրանց համախոհները չեն ենթարկվում հասարակական կարգի խախտումը դադարեցնելու, չհայտնելու, չքաշքշելու և չհարվածելու վերաբերյալ իր ու օրենքի սահմաններում գործող մյուս ոստիկանների պահանջներին, հրամայել է առավել ակտիվներին բերման ենթարկել ոստիկանության Կենտրոնականի բաժին և դեպքի վայրում գտնվող ոստիկանները նաև ուժի գործադրմամբ, ամբաստանյալներին ու ևս երեք անձի բերման են ենթարկել ոստիկանության Կենտրոնականի բաժին:

Ամբաստանյալ Ս.Առաքելյանին բերման ենթարկելիս պարեկային ավտոմեքենայի մեջ, վերջինս գլխի հետևի մասով հարվածել է տուժող Տիգրան Ավետիսյանի դեմքին նրա առողջությանը պատճառելով գլխուղեղի ցնցման ձևով գլխուղեղի վնասվածքի և քթոսկրի բազմաբեկոր կոտրվածքի ձևերով թեթև վնաս: Հարվածի հետևանքով արյունահոսել է տուժող Ս.Ավետիսյանի քիթը, որի պատճառով արյունոտվել է նաև ամբաստանյալ Ս.Առաքելյանի հագին եղած վերնաշապիկը, որը հետագայում ոստիկանության Կենտրոնականի բաժնում, չպարզված հանգամանքներում անհետացել է:

2011թ. օգոստոսի 9-ին՝ ժամը 21.40-ի սահմաններում, բերման ենթարկվելուց հետո ոստիկանության Կենտրոնականի բաժնում, ամբաստանյալները, շարունակելով նույն վարքագիծը, բացահայտորեն արհամարհական և անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելով ոստիկանության աշխատակիցների նկատմամբ ու չենթարկվելով ոստիկանների օրինական պահանջներին, շուրջ երկու ժամ տևողությամբ դիտավորությամբ կազմալուծել են ոստիկանության Կենտրոնականի բաժնի բնականոն աշխատանքը, պրոֆիլակտիկայի բաժանմունքի սենյակում տեղաշարժել և շրջել են սենյակում գտնվող աթոռներն ու սեղանը, ոտքերով հարվածել են հերթապահ մասի սեղանին և բաժնի պատերին, հայտնել ու քաշքշել են ոստիկաններին» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 9-րդ, թերթ 144):

6. Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտում առկա են հետևյալ ձևակերպումները. «Անդրադառնալով ամբաստանյալների այն հայտարարությանը, որ դեպքի վայրում տուժող Շահեն Հարությունյանի կողմից հեռախոսով նկարահանումներ կատարելուց հետո նրա բջջային հեռախոսը միտումնավոր չի ներկայացվել նախաքննությանը, դատարանը, արժանահավատ համարելով նշված տուժողի ցուցմունքը, որ դեպքի վայրում կորցրել է ձեռքից ընկած հեռախոսը, փաստում է, որ դատաքննությամբ հաստատվել է, որ դեպքի օրը դեպքի վայրում տեսանկարահանումներ են կատարվել նաև ամբաստանյալների համախոհների, մասնավորապես ամբաստանյալ Ս.Գևորգյանի քրոջ կողմից, սակայն նշված նյութերը դատարանի համոզմամբ, չեն ներկայացվել վարույթն իրականացնող մարմիններին՝ նկատի ունենալով, որ դրանցով նույնպես կհաստատվեն ամբաստանյալների կատարած հանցանքները, հետևաբար կհերքվեն նրանց պատճառաբանությունները» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 9-րդ, թերթ 150):

7. Առաջին ատյանի դատարանն ամբաստանյալներ Ս.Առաքելյանին, Ա.Կարապետյանին, Ս.Գևորգյանին և Դ.Քիրամիջյանին մեղավոր է ճանաչել և դատապարտել է ազատազրկման՝ հինը ընդունելով տուժողներ Շահեն Հարությունյանի, Հայկ Նաջարյանի, Դավիթ Մելիքյանի, Վլոդյա Գրիգորյանի, Վարուժան Գասկասյանի, Տիգրան Ավետիսյանի, Գևորգ Սկրտչյանի, վկաներ Սահակ Գալստյանի, Մարտիրոս Մարգարյանի, Արսեն Մելքոնյանի, Արթուր Տեր-Պողոսյանի, Սամսոն Դարիբյանի, Գագիկ Ավագյանի, Միշա Մեսրոպյանի, Չաքար Չաքարյանի, Ալեքս-Էմիլ Ժոզեֆի Միրզայանցի, Նշե Մողոյանի, Հայկ Մաթևոսյանի, Սերգեյ Փիրումյանի, Հրանտ Միրիջանյանի, Անդրանիկ Պողոսյանի, Ավետիս Ամիրջանյանի, Սերժիկ Մարգարյանի, Վահագն Հակոբյանի, Արտակ Հայրապետյանի, Իգոր Մեսրոպյանի, Կարեն Հովսեփյանի, Էրիկ Պողոսյանի ցուցմունքներ, դեպքի վայրի զննություն կատարելու մասին

Դատական պրակտիկա

2011 թվականի օգոստոսի 9-ի, 11-ի, առարկայի զննություն կատարելու մասին 2011 թվականի օգոստոսի 23-ի, շան զննություն կատարելու մասին 2011 թվականի օգոստոսի 18-ի արձանագրությունները, իրենց ասպացույց ճանաչելու մասին որոշումները, դատահետքաբանական փորձաքննության թիվ 1696, դատաբժշկական փորձաքննության թիվ 2285, թիվ 2286, թիվ 2309, թիվ 2316, թիվ 2317, թիվ 1121/հ, 2284 եզրակացությունները և այլն (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 9-րդ, թերթ 145-149):

8. Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի նոյեմբերի 12-ի դատական նիստի ձայնային արձանագրության համաձայն՝ պաշտպան Ս.Ոսկանյանը միջնորդություն է ներկայացրել դատարան՝ տուժող Շ.Հարությունյանին վերաքննիչ դատարան հրավիրելու և հարցաքննելու վերաբերյալ, քանի որ «առաջին ատյանի դատարանը մտացածին կերպով արգելել էր այս տուժողին ասպացույցի՝ [հեռախոսի] ձեռք բերմանն ուղղված հարցեր ուղղել»:

Քննության առնելով ներկայացված միջնորդությունը՝ Վերաքննիչ դատարանը որոշել է. «Պաշտպանության կողմի, մասնավորապես պաշտպան Ոսկանյանի միջնորդությունը սույն գործով տուժող Շահեն Հարությունյանին վերաքննիչ դատարան հրավիրելու և հարցաքննելու վերաբերյալ մերժել՝ ի նկատի ունենալով, որ սույն գործով տուժողն արդեն իսկ հրավիրվել է առաջին ատյանի դատարան, այս պահի դրությամբ վերջինիս հրավիրելու և հարցաքննելու անհրաժեշտություն վերաքննիչ դատարանը չի տեսնում»:

8.1. Պաշտպան Ս.Ոսկանյանը միջնորդել է. «Որպես վկա կանչել և հարցաքննել սույն գործով որպես վկա հանդիսացող Նշե Մոդոյանին, որի տվյալները կից ներկայացված են հարցման փաստաթղթում և դրա թարգմանության տեքստում: Նշված վկան ուղղակիորեն տեսել է, թե ինչպես են ոստիկանները և քաղաքացիական անձինք փոխադարձաբար քաշքշում, իսկ ոստիկաններից մեկն ուղղակիորեն հարվածել է քաղաքացիական անձանցից մեկի երեսին»:

Քննության առնելով ներկայացված միջնորդությունը՝ Վերաքննիչ դատարանը, «տեղում խորհրդակցելով, որոշեց պաշտպանական կողմի, մասնավորապես պաշտպան Ոսկանյանի ներկայացրած միջնորդությունը սույն գործով որպես վկա Նշե Մոդոյանին վերաքննիչ դատարան հրավիրելու և հարցաքննելու վերաբերյալ մերժել՝ նկատի ունենալով, որ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանում դատարանը ցուցաբերել է տվյալ դեպքում անհրաժեշտ և բավարար ջանասիրություն վերջինիս մասնակցությունը դատական նիստին ասպահովելու և հարցաքննելու ուղղությամբ, ինչը չի հաջողվել: Կան համապատասխան հիմքեր նշվածի վերաբերյալ, որից հետո հրապարակվել և հետագուովել է վերջինիս նախաքննության ընթացքում տրված ցուցմունքը, բացի այդ դատարանը ցանկանում է նաև արձանագրել, որ պաշտպանության կողմից դատարան ներկայացրած հարցման արձանագրության հայերեն տեքստը պատշաճ վավերացման ենթակա չի և ստորագրված չի, մինչդեռ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի համաձայն՝ դատավարությունը հայերեն է»:

8.2. Պաշտպան Ս.Ոսկանյանը միջնորդել է. «Որպես վկա Անի Գևորգյանին, Հայկ Գևորգյանին և Վահագն Հովակիմյանին դատարան հրավիրել և հարցաքննել, [նշելով, որ] նշված անձիք (...) կարող են վկայություն տալ այն մասին, որ դեպքի օրը՝ 2011 թվականի օգոստոսի 9-ին, Անի Գևորգյանը գտնվել է «Հայկական ժամանակ» օրաթերթի խմբագրությունում, որտեղից դուրս է եկել և գնացել Կենտրոնի ոստիկանության բաժին, (...) Անի Գևորգյանի դեպքի վայրում լինելու մասին գրեթե բոլոր ոստիկանների ցուցմունքներն ուղղակի ասպացույցն են այն իրողության, որ բոլոր ոստիկաններն ուղղակի հրահանգավորված են եղել՝ ինչ ասել ցուցմունք տալուց առաջ և ոչ

թե ասել այն, ինչ նրանք իրականում տեսել են կամ լսել են դեպքի վայրում, և փաստն այն է, որ Անի Գ-ևորգյանը (...), ով հանդիսանում է սույն գործով ամբաստանյալ Սարգիս Գ-ևորգյանի քույրը դեպքի վայրում առհասարակ չի եղել և բնականաբար չէր կարող որևէ նկարահանում կատարել, ինչը հավաստող ապացույցները նույնպես սույն բողոքին ներկայացված են (...), իսկ նշված անձանցից (...) Վահագն Հովակիմյան[ն], Հայկ Գ-ևորգյան[ն], (...) դատարան գալով և ցուցմունք տալով, (...) կարող են հավաստել այդ փաստը, որ Անի Գ-ևորգյանն իսկապես դեպքի վայրում չի եղել, այլ եղել է «Հայկական ժամանակ» օրաթերթի խմբագրությունում»:

Քննության առնելով ներկայացված միջնորդությունը՝ Վերաքննիչ դատարանը որոշել է. «Պաշտպան Ռսկանյանի կողմից ներկայացված միջնորդությունը վերաքննիչ քրեական դատարան որպես վկաներ Անի Գ-ևորգյանին, Հայկ Գ-ևորգյանին և Վահագն Հովակիմյանին հրավիրելու և հարցաքննելու վերաբերյալ միջնորդության քննարկումը հետաձգել և նշված հարցի լուծմանն անդրադառնալ սույն գործով վերջնական եզրահանգման գալիս՝ խորհրդակցական սենյակում, սույն գործով ձեռք բերված մյուս փաստական տվյալների համակցության վերլուծության գնահատման արդյունքում»:

8.3. Պաշտպան Ս.Ռսկանյանը միջնորդել է. «Դատարան հրավիրել և հարցաքննել որպես վկա Վահե Հովսեփյանին (...), նշված վկային դատարան հրավիրելու և հարցաքննելու անհրաժեշտությունն այն է, որ վկան կարող է տեղեկություններ հայտնել դեպքի օրը մեր պաշտպանյալների նկատմամբ իրականացված բռնությունների վերաբերյալ, ինչպես նաև վերջիններիս պաշտպանության իրավունքի խախտման հանգամանքը հաստատելու համար»:

Քննության առնելով ներկայացված միջնորդությունը՝ Վերաքննիչ դատարանը որոշել է. «Պաշտպան Ռսկանյանի կողմից ներկայացված միջնորդությունը սույն գործով փաստարան Վահե Հովսեփյանին վերաքննիչ դատարան հրավիրելու և հարցաքննելու վերաբերյալ մերժել՝ նկատի ունենալով, որ սույն քրեական գործում արդեն իսկ առկա է համապատասխան քննչական ծառայության կողմից կայացված որոշում քրեական հետապնդումը չիրականացնելու մասին, մասնավորապես փաստաբանների հաղորդումների վերաբերյալ և ինչպես նշվեց, այդ որոշմամբ քրեական հետապնդում չի իրականացվել ոստիկանության ծառայողների նկատմամբ՝ վերջիններիս գործողություններում հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ, վերը նշվածի պարագայում (...) միջնորդությամբ բերված փաստարկները (...) բավարար չեն (...) միջնորդությունը բավարարելու առումով, բացի այդ, դատարանը դատարան ներկայացրած վերաքննիչ բողոքի քննության համատեքստում բոլոր դեպքերում նշված բոլոր հարցադրումներին վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում անդրադառնալու է»:

8.4. Պաշտպան Ս.Ռսկանյանը միջնորդել է. «Դատարան հրավիրել և որպես վկա հարցաքննել սույն գործով անջատված մասով, կարճված մասով որպես մեղադրյալ ներգրավված անձանց՝ (...) Վահագն Գ-ևորգյանին, Սահակ Մուրադյանին և Արեգ Գ-ևորգյանին (...), ովքեր կարող են վկայություններ տալ ամբաստանյալների նկատմամբ դեպքի օրը տեղի ունեցած բռնությունների, ինչպես նաև գործի փաստական հանգամանքների վերաբերյալ (...):»:

Քննության առնելով ներկայացված միջնորդությունը՝ Վերաքննիչ դատարանը որոշեց. «Պաշտպան Ռսկանյանի կողմից ներկայացված միջնորդությունը՝ սույն գործի անջատված մասով Վահագն Գ-ևորգյանին, Սահակ Մուրադյանին, Արեգ Գ-ևորգյանին վերաքննիչ դատարան հրավիրելու և հարցաքննելու վերաբերյալ մերժել՝ նկատի ունենալով, որ սույն գործով արդեն իսկ որոշակի փաստական հանգամանքներ

Դատական պրակտիկա

ձեռք են բերվել, որոնց վերլուծության և գնահատման արդյունքում հնարավոր է ըստ դատարանի գնահատմամբ սույն գործով վերջնական եզրահանգման գալու համար, հետևաբար նշված անձանց վերաքննիչ դատարան հրավիրելու և հարցաքննելու անհրաժեշտություն տվյալ պարագայում վերաքննիչ դատարանը չի տեսնում, միաժամանակ դատարանը պարզաբանում է, որ սույն գործով խորհրդակցական սենյակում վերջնական եզրահանգման գալիս դատարանը որևէ կերպ կաշկանդված չէ իր մոտեցումները վերանայելու առումով»:

8.5. Պաշտպան Ս.Ոսկանյանը միջնորդել է. «Դեպքի հանգամանքները պարզելու և մեր պաշտպանյալների նկատմամբ իրականացված բռնությունները հիմնավորելու համար [դատարան կանչել մի շարք վկաների այն պատճառաբանությամբ, որ իրենց] պաշտպանյալների հետ միաժամանակ դեպքի վայրում են գտնվել նախաքննության ժամանակ հարցաքննված վկաներ Էմանուելյա Գրիգորյանը, Եվա Թովմասյանը և Մարիամ Մուրադյանը (...) իրադարձությունների ծավալման անմիջապես սկզբից: Վերջիններս հարցաքննվել են նախաքննության ընթացքում, տվել են ցուցմունքներ, սակայն առաջին առյուծի դատարանում նշված անձինք նախ չեն ներգրավվել դատակոչի ցուցակում և, հետևաբար նաև դատարանում չեն հարցաքննվել: Պաշտպանության կողմը գտնում է, որ նշված վկաների ներկայությունը վերաքննիչ դատարանում անհրաժեշտ է»:

Քննության առնելով ներկայացված միջնորդությունը՝ վերաքննիչ դատարանը որոշել է. «Պաշտպան Ոսկանյանի կողմից ներկայացված միջնորդությունը վերաքննիչ դատարան որպես վկաներ Էմանուելյա Գրիգորյանին, Եվա Թովմասյանին և Մարիամ Մուրադյանին հրավիրելու և հարցաքննելու վերաբերյալ մերժել՝ նկատի ունենալով, որ գործով ձեռք բերված փաստական տվյալներն արդեն իսկ բավարար են սույն գործով միջնորդությամբ բարձրացված հարցերի շուրջ համապատասխան եզրակացություններ անելու համար»:

8.6. Պաշտպան Ս.Ոսկանյանը միջնորդել է. «Վերաքննիչ բողոքին կից ներկայացված բազմաթիվ փաստաթղթերը և նաև տեսագրությունները (...) կցել քրեական գործի նյութերին և այդ բոլոր փաստաթղթերը և ապացույցները հետագոտել և գնահատել վերջնական ակտ կայացնելիս»:

Քննության առնելով ներկայացված միջնորդությունը՝ վերաքննիչ դատարանը որոշել է. «Պաշտպան Ոսկանյանի կողմից ներկայացված միջնորդությունը բողոքին կից ներկայացված փաստաթղթերը քրեական գործին կցելու և հետագոտման առարկա դարձնելու և այլնի վերաբերյալ (...) բավարարել մասնակի: Մասնավորապես բողոքին կից ներկայացված ամբաստանյալների անձը բնութագրող տվյալների և այլնի վերաբերյալ փաստաթղթերը կցել քրեական գործին և համատեղ քննարկման առարկա դարձնել: Ինչ վերաբերում է բողոքին կից ներկայացված մամուլի հաղորդագրումների, կրիչների և այլնի վերաբերյալ կցած փաստաթղթերին, ապա նշվածի վերաբերյալ ըստ էության արդեն իսկ վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացվել է որոշում, հետևաբար նշվածին վերստին անդրադառնալու անհրաժեշտություն չկա, բացի այդ, դատարանն արձանագրում է, որ (...) արդեն իսկ ծանոթացել է [այդ փաստաթղթերին]: Բացի այդ, ըստ անհրաժեշտության դատարանը որևէ կաշկանդվածություն չունի ապագայում նաև սույն գործով վերջնական եզրահանգման գալիս խորհրդակցական սենյակում նշված հանգամանքներն ըստ անհրաժեշտության վերստին անդրադառնալու հնարավորության առումով»:

8.7. Վերաքննիչ դատարանը, անդրադառնալով պաշտպան Ս.Ոսկանյանի՝ վկաներ Ա.Գևորգյանին, Հ.Գևորգյանին, Վ.Հովակիմյանին հարցաքննելու վերաբերյալ միջնորդության քննության հետաձգմանը, դատական ակտում արձանագրել է. «Ինչ

վերաբերում է պաշտպանության կողմի միջնորդությանը՝ պաշտպանի կողմից հարցման ենթարկված անձանց՝ Անի Գևորգյանին և մյուսներին վերաքննիչ դատարան հրավիրելուն և հարցաքննելուն, ապա հարկ է նշել, որ (...) սույն գործով արդեն իսկ ձեռք բերված փաստական տվյալներն իրենց համակցությամբ բավարար են ամբաստանյալներ Տիգրան Առաքելյանին, Արտակ Կարապետյանին, Սարգիս Գևորգյանին և Դավիթ Քիրամիջյանին առաջադրված մեղադրանքները գնահատելու և հիմնավոր հետևության հանգելու համար, հետևաբար նշվածի վերաբերյալ պաշտպանության կողմի միջնորդությամբ բերված պատճառաբանություններն այն բավարարելու առումով ևս որևէ իրավական հետևանք առաջացնել չեն կարող» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 10-րդ, թերթ 179):

9. Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 20-ի՝ «Վերաքննիչ բողոքը դատարանի վարույթ ընդունելու և քրեական գործը վերաքննիչ դատարանի դատական միատուն քննության նշանակելու մասին» որոշման և Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 28-ի դատական միստի ձայնային արձանագրության ուսումնասիրությունից երևում է, որ Վերաքննիչ դատարանում սույն գործի քննությունն իրականացվել է վերաքննության կարգով:

2012 թվականի հոկտեմբերի 11-ի դատական միստի ձայնային արձանագրության համաձայն՝ միստը նախագահողը երկու անգամ անընդմեջ դիտողություն է արել ամբաստանյալներին մեղադրողի ելույթի ժամանակ առանց թույլտվության խոսելու, ծիծաղելու համար և պարզաբանել դատարանում կարգը չպահպանելու հետևանքների մասին:

2012 թվականի նոյեմբերի 2-ի դատական միստի ձայնային արձանագրության համաձայն՝ միստը նախագահող դատավորը մեղադրողի ելույթի ժամանակ նախագրուշացրել է ամբաստանյալ Ս.Գևորգյանին զուգահեռ չխոսել միստ նախագահող դատավորի հետ, պահպանել դատական միստի կարգը: Այնուհետև, միստը նախագահող դատավորն արձանագրել է, որ ամբաստանյալ Ս.Առաքելյանը չի ենթարկվում նախագահող դատավորի կարգադրություններին:

2012 թվականի նոյեմբերի 12-ի դատական միստի ձայնային արձանագրության համաձայն՝ միստը նախագահող դատավորը զգուշացրել է ամբաստանյալ Ս.Առաքելյանին, որ նրա «հայտարարություններն ուղղված դատարանին գնահատվում է դատարանի կողմից որպես ակնհայտ անհարգալից վերաբերմունք ուղղված դատարանին», և նշել. «պահպանե[ք] կարգը դատական միստում և տեղից չխոսե[ք], (...) կարգը չպահպանելու դեպքում դատարանի նկատմամբ նման անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու պարագայում ձեր նկատմամբ կկիրառվեն համապատասխան սանկցիաներ»: Նույն դատական միստի ժամանակ միստը նախագահող դատավորը բազմիցս զգուշացրել է ամբաստանյալներ Ս.Առաքելյանին և Դ.Քիրամիջյանին բղավելու և տեղից առանց թույլտվության խոսելու համար: Որոշ ժամանակ անց ամբաստանյալ Ս.Առաքելյանը կրկին զգուշացվում է «պահպանե[լ] կարգը և ենթարկվե[լ] դատարանի օրինական կարգադրություններին»: Ամբաստանյալ Ս.Առաքելյանը չի ենթարկվում միստը նախագահող դատավորի կարգադրություններին, որին ի պատասխան միստը նախագահող դատավորը Ս.Առաքելյանին հեռացնում է դատական միստերի դահլիճից: Այնուհետև միստը նախագահող դատավորն ի պատասխան Ս.Գևորգյանի, Դ.Քիրամիջյանի բղավոցների և նկատի ունենալով, որ ամբաստանյալները չեն ենթարկվում նախագահող դատավորի կարգադրություններին, ակնհայտ անհարգալից վերաբերմունք են դրսևորում դատարանի նկատմամբ, նրանց հեռացրել է դատական միստերի դահլիճից:

2012 թվականի նոյեմբերի 12-ի դատական միստի ձայնային արձանագրության

Դատական պրակտիկա

ուսումնասիրությունից երևում է նաև, որ պաշտպան Վ.Գրիգորյանը, այնուհետև պաշտպան Ս.Ոսկանյանն առանց նախագահողի թույլտվության հեռացել են նիստերի դահլիճից (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 10-րդ, թերթ 144):

3. Վճռաբեկ բողոքների հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Վճռաբեկ բողոքները քննվում են հետևյալ հիմքերի ու հիմնավորումների սահմաններում.

10. Բողոքաբերները նշել են, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել նյութական և դատավարական իրավունքի մի շարք նորմերի պահանջների խախտումներ: Մասնավորապես՝ ստորադաս դատարանը թույլ է տվել քրեական օրենքի ոչ ճիշտ կիրառում այն առումով, որ ամբաստանյալների կատարած արարքները որակվել է չ՛հ քրեական օրենսգրքի 316-րդ հոդվածով և ոչ թե չ՛հ քրեական օրենսգրքի 42-րդ հոդվածով: Բողոքաբերները նշել են, որ իրենց նկատմամբ կիրառված բռնությունից պաշտպանվելով՝ ամբաստանյալները դիմել են անհրաժեշտ ինքնապաշտպանության, ինչն էլ չ՛հ քրեական օրենսգրքի 42-րդ հոդվածի իմաստով բացառում է նրանց արարքում հանցակազմի առկայությունը: Այս կապակցությամբ բողոքաբերներն ընդգծել են, որ ստորադաս դատարանը, առանց անդրադառնալու չ՛հ քրեական օրենսգրքի 316-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցակազմի բոլոր տարրերին, արձանագրել է, որ վերոհիշյալ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի բոլոր տարրերին, արձանագրել է, որ վերոհիշյալ հոդվածով նախատեսված հանցակազմը սուբյեկտիվ կողմից բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ և Ս.Առաքելյանի արարքը որակել է վերոհիշյալ հոդվածով՝ հիմք ընդունելով ոստիկան Ս.Ավետիսյանի ցուցմունքն առ այն, որ վերջինիս կարծիքով Ս.Առաքելյանը դիտավորյալ գլուխը շեշտակի հետ է դարձրել, հարվածել իրեն, ինչպես նաև դատաբժշկական փորձաքննության եզրակացությունը: Ըստ բողոքաբերների՝ ստորադաս դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ Ս.Առաքելյանը շարունակաբար գտնվել է գլուխը դեպի ներքև վիճակում և չէր կարող տեսնել իր հետևում գտնվող օբյեկտները, հետևաբար հարվածը չէր կարող կրել դիտավորյալ բնույթ:

10.1. Բողոք բերած անձինք նշել են նաև, որ ամբաստանյալներ Ս.Առաքելյանի, Ա.Կարապետյանի արարքները չ՛հ քրեական օրենսգրքի 316-րդ հոդվածի 1-ին մասով որակելիս ստորադաս դատարանները գնահատման առարկա չեն դարձրել մի շարք հանգամանքներ, մասնավորապես՝ ոստիկանների կողմից ենթադրյալ շան տիրոջ նկատմամբ իշխանական լիազորությունների կիրառման իրավաչափությունը և օրինականությունը, ամբաստանյալներին բերման ենթարկելու իրավական հիմքերի բացակայությունը, մինչև ոստիկանություն տեղափոխելը նրանց նկատմամբ արդեն իսկ բռնության գործադրումը, իսկ ոստիկանությունում նրանց անվտանգության նվազագույն պայմանները չապահովելը, պաշտպանյալներին իրենց պաշտպանի հետ հանդիպելու հնարավորությունից զրկելը և այլն:

10.2. Բողոքաբերները նշել են նաև, որ հիմնավորված և օրինական չեն նաև ամբաստանյալների արարքները չ՛հ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածով որակելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները: Այս առումով ստորադաս դատարանները գնահատման առարկա չեն դարձրել այն, թե ամբաստանյալների կոչերն ուղղված ոստիկաններին արդյո՞ք կրում էին վիրավորական բնույթ, թե ոչ, ինչպես նաև անտեսվել է ոստիկանների վարքագիծը, նրանց կողմից ամբաստանյալների նկատմամբ բռնություն գործադրելը և այլն:

11. Ըստ բողոքաբերների՝ ամբաստանյալների նկատմամբ պատիժ նշանակելիս ստորադաս դատարանները հաշվի չեն առել անձը բնութագրող և պատասխանատվությունը ու պատիժը մեղմացնող մի շարք հանգամանքներ, մասնավորապես այն, որ

Տ.Առաքելյանն ունի թերի բարձրագույն կրթություն, նախկինում դատապարտված չի եղել, հասարակական և քաղաքական կյանքում ունի ակտիվ ներգրավվածություն, ծավալում է հանրային շահին անշահախնդիր հետամուտ լինելու գործունեություն, Ա.Կարապետյանն ունի բարձրագույն կրթություն, ամուսնացած է, ունի մանկահասակ երեխա և հանդիսանում է ընտանիքի միակ կերակրողը, հանդիսանում է «Հացկար» ՍՊԸ-ի հիմնադիր, նախկինում դատապարտված չի եղել, հասարակական և քաղաքական կյանքում ունի ակտիվ ներգրավվածություն, ծավալում է հանրային շահին անշահախնդիր հետամուտ լինելու գործունեություն, Ս.Գևորգյանը հասարակական և քաղաքական կյանքում ունի ակտիվ ներգրավվածությունը, ծավալում է հանրային շահին անշահախնդիր հետամուտ լինելու գործունեություն: Ս.Գևորգյանի՝ նախկինում դատապարտված չլինելու հանգամանքի կապակցությամբ բողոքաբերները նշել են, որ թեև Վերաքննիչ դատարանը որոշման մեջ նշել էր, որ նա հանդիսանում է դատավաճառություն չունեցող անձ, սակայն միաժամանակ արձանագրել էր, որ նրա նկատմամբ նախկինում իրականացվել է քրեական հետապնդում:

Բողոք բերած անձանց պնդմամբ Դ.Քիրամիջյանը ծանր հիվանդ է՝ տարել է ոտքի վիրահատություն և ներկայումս ունի ոտքի մասնակի անաշխատունակություն, աշխատում է անհիմնաբար կինոարտադրության ոլորտում, ունի արդեն իսկ նկարահանված 3 ֆիլմ, հասարակական և քաղաքական կյանքում ունի ակտիվ ներգրավվածություն, ծավալում է հանրային շահին անշահախնդիր հետամուտ լինելու գործունեություն: Բողոք բերած անձինք նշել են, որ վերոշարադրյալ հանգամանքները հաշվի չառնելու արդյունքում ստորադաս դատարաններն անհիմն մերժել են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի հիման վրա՝ Դ.Քիրամիջյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հնարավորությունը:

12. Ըստ բողոքաբերների՝ ստորադաս դատարանները խախտել են ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջները, այն է՝ դատական ակտերը կայացրել են բացառապես ոստիկանների ցուցմունքների հիման վրա՝ անտեսելով ամբաստանյալների ցուցմունքները և չունենալով չեզոք դիրքորոշում ունեցող որևէ անձի ցուցմունք, միտումնավոր կերպով անտեսել են ոստիկանների կողմից հանցագործությունների կատարումը փաստող ապացույցները, այն է՝ Առաջին ատյանի դատարանն արգելել է ապացույցի ձեռքբերմանն ուղղված հարցեր հղել ոստիկան Ծ.Հարությունյանին, իսկ Վերաքննիչ դատարանը մերժել է պաշտպանյալների միջնորդությունը՝ Ծ.Հարությունյանին դատարան հրավիրելու և հարցաքննելու վերաբերյալ, բացի այդ, Վերաքննիչ դատարանը մերժել է նաև պաշտպանական կողմի՝ վերաքննիչ բողոքին կից ներկայացված փաստաթղթերը քրեական գործին կցելու և հետազոտման առարկա դարձնելու, ՀՀ ոստիկանապետ Ա.Սարգսյանին, վկաՆ.Մոդոյանին, Ա.Գևորգյանին և նրա՝ դեպքի վայրում չգտնվելը փաստող վկաներ Վ.Հովակիմյանին, Հ.Գևորգյանին դատարան կանչելու և հարցաքննելու վերաբերյալ միջնորդությունները: Ինչ վերաբերում է սույն գործով ցուցմունք տված քաղաքացիական անձանց, ապա նրանք չեն հիշել դեպքի վայրը, մասնակիցներին, կամ դատարանում արել են հայտարարություններ, որոնք պետք է անմիջապես քրեական հետապնդման առիթ հանդիսանային կոնկրետ գործը քննած ոստիկանների նկատմամբ, բացի այդ, հայերեն լեզվին չտիրապետող անձի պարագայում հարցաքննությունն իրականացվել է առանց թարգմանչի մասնակցության:

13. Բողոքաբերները նշել են, որ Վերաքննիչ դատարանը խախտել է նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 392-րդ հոդվածի պահանջները, այն է՝ ապացույցների հետազոտման փուլն ավարտելուց հետո դատարանը կողմերին հնարավորու-

Դատական պրակտիկա

թյուն չի ընձեռել ներկայացնել դատաքննությունը լրացնելու վերաբերյալ միջնորդություններ, արգելել է պաշտպանական կողմին նախապատրաստել և ներկայացնել ինքնաբացարկի պատճառաբանված միջնորդություն, բացի այդ, ամբաստանյալների պաշտպանը զրկվել է պաշտպանական ճառով, իսկ ամբաստանյալները՝ վերջին խոսքով հանդես գալու իրավունքից՝ նրանց նկատմամբ առանց նախազգուշացման կիրառված դատական սանկցիայի պատճառով, ինչը հանգեցրել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 314.1-րդ հոդվածի պահանջների խախտմանը: Բացի այդ, խախտվել է նաև ամբաստանյալ Ա.Կարապետյանի պաշտպանության իրավունքը, քանի որ նա դատական վիճաբանությունների փուլում զրկվել է իր գործի հետագա ընթացքի վերաբերյալ պաշտպանի կողմից իրավական օգնություն ստանալու հնարավորությունից:

14. Բողոքի հեղինակները փաստարկել են, որ Առաջին ատյանի դատարանում ամբաստանյալ Ս.Գևորգյանը հնարավորություն չի ունեցել ավարտին հասցնել իր վերջին խոսքը, հետևաբար զրկվել է իր այդ իրավունքն արդյունավետ իրականացնելու հնարավորությունից: Իր հերթին, Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ Ս.Գևորգյանի վերոհիշյալ իրավունքն իրացվել է: Մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 7-րդ կետի խմատով՝ դատավճիռն ամեն դեպքում ենթակա է բեկանման, եթե դատարանը զրկել է ամբաստանյալին պաշտպանական ճառով, իսկ հետագայում նաև վերջին խոսքով հանդես գալու հնարավորությունից:

15. Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը՝ բողոքաբերները խնդրել են բեկանել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 20-ի, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2012 թվականի նոյեմբերի 13-ի դատական ակտերը և գործի վարույթը կարճել կամ ամբաստանյալների նկատմամբ նշանակված պատիժը մեղմացնել:

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

16. Նախքան վճռաբեկ բողոքների բովանդակությանն անդրադառնալը՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում դիրքորոշում հայտնել բողոքաբերների բարձրացրած հարցերի միջև առկա կապի վերաբերյալ: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքներում բարձրացվել են երկու խումբ հարցեր, որոնցից առաջինը վերաբերում է ամբաստանյալների արարքների քրեաիրավական որակմանը և նրանց նկատմամբ նշանակված պատիժների արդարացիությանը (նյութական իրավունքի ենթադրյալ խախտման վերաբերյալ հարցեր, տե՛ս սույն որոշման 10-րդ, 11-րդ կետերը), իսկ երկրորդ՝ վերաքննիչ վարույթի ընթացքում թույլ տրված՝ արդար դատական քննության իրավունքի ենթադրյալ խախտումներին (դատավարական իրավունքի ենթադրյալ խախտման վերաբերյալ հարցեր, տե՛ս սույն որոշման 12-14 -րդ կետերը):

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ նյութական իրավունքի ենթադրյալ խախտումների վերաբերյալ հարցերին հնարավոր է անդրադառնալ միայն դատավարական իրավունքի ենթադրյալ խախտումների վերաբերյալ դիրքորոշում հայտնելուց հետո, քանի որ դատավարական իրավունքի ենթադրյալ խախտումները կարող են ազդած լինել ամբաստանյալների արարքների քրեաիրավական որակման և (կամ) նրանց նկատմամբ նշանակված պատիժների մասով կայացված դատական ակտերի օրինականության վրա, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով առաջին հերթին անհրաժեշտ է քննության առնել դատավարական իրավունքի ենթադրյալ խախտման վերաբերյալ հարցերը:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ բողոքարկված դատական ակտը

վճռաբեկ վերանայման ենթարկելու նպատակն օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման սահմանադրական գործառույթի իրացումն է: Այս առումով Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վերաքննիչ վարույթում արդար դատական քննության իրավունքի, մասնավորապես՝ դատաքննությունը լրացնելու վերաբերյալ կողմերի միջնորդությունները քննության առնելու, ինչպես նաև դատական սանկցիա կիրառելու առումով առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր: Ուստի, անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

17. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված առաջին իրավական հարցը հետևյալն է. Վերաքննիչ դատարանն ապահովե՞լ է արդյոք ամբաստանյալների արդար դատական քննության իրավունքի իրացումը՝ ապացույց հետազոտելու վերաբերյալ վերջիններիս միջնորդությունները մերժելու վերաբերյալ հիմնավորված որոշում կայացնելու առումով:

18. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք: (...):»:

ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու, ինչպես նաև իրեն ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք: (...):»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր շահերին առնչվող քրեական գործի քննության իրավունք»:

Արդար դատական քննության իրավունքն ամրագրող վերոգրյալ միջազգային և ներպետական իրավանոթները Վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել *Ա.Բարայանի* և *Ս.Թումանյանի* գործով կայացված որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «(...) արդար դատաքննության հիմնարար իրավունքի ապահովման անկյունաքարը, ի թիվս քրեական դատավարության այլ կարևորագույն սկզբունքների, մրցակցության սկզբունքն է:

Մրցակցության սկզբունքը կարող է երաշխավորվել երեք բաղադրատարրերի միաժամանակյա պահպանման դեպքում: Դրանք են՝

- ա) կողմերի դատավարական իրավահավասարություն՝ սեփական դիրքորոշումը հիմնավորելու և մյուս կողմի փաստարկները հերքելու համար,
- բ) կողմերի միջև մեղադրանքի և պաշտպանության գործառույթների տարանջատում և դրանց սահմանազատում գործի լուծման գործառույթից,
- գ) անկախ և անկողմնակալ դատարանի առկայություն:

Մրցակցային դատավարության ընթացքում դատարանի կարգավիճակի բնութագրական կողմերից մեկն էլ այն է, որ որպես քրեական գործը քննող անկախ և անկողմնակալ մարմին, դատարանը չի կարող հանդես գալ մեղադրանքի կամ պաշտպանու-

Դատական պրակտիկա

թյան կողմում և պետք է արտահայտի միայն իրավունքի շահերը: Քրեական գործը քննող դատարանը, պահպանելով օբյեկտիվությունը և անկողմնակալությունը, մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի համար պետք է ստեղծի գործի հանգամանքների բազմակողմանի և լրիվ հետազոտման անհրաժեշտ պայմաններ՝ դրանով իսկ ապահովելով մրցակցության սկզբունքի կենսագործումը և հասնելով քրեական դատավարության առջև դրված խնդիրների իրագործմանը: (...)» (տե՛ս Արմեն Բաբայանի և Սուրեն Թումանյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԷԴ/0044/01/11 որոշման 13-րդ կետը):

19. «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն. «Որևէ հանցագործության համար դատապարտված յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի, որպեսզի իր դատապարտումը և դատավճիռը վերանայվեն վերադաս դատական ատյանի կողմից օրենքի համաձայն»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիային կից թիվ 7 Արձանագրության 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Քրեական հանցագործություն կատարելու համար դատարանի կողմից դատապարտված յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի, որ իր դատապարտումը կամ դատավճիռը վերանայվի վերադաս դատական ատյանի կողմից: Այդ իրավունքի իրականացումը, ներառյալ՝ դրա իրականացման հիմքերը, կարգավորվում են օրենքով»:

ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի համաձայն. «(...) Յուրաքանչյուր ոք ունի իր նկատմամբ կայացված դատավճռի՝ օրենքով սահմանված կարգով վերադաս դատարանի կողմից վերանայման իրավունք: (...)»:

Շարադրված իրավանորմների վերլուծությունից երևում է, որ իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ միջոցների ապահովման իրավունքի բաղկացուցիչ մաս է կազմում նաև քրեական հետապնդման ենթարկվող անձի իրավունքը վիճարկելու իր նկատմամբ կայացված դատական ակտի իրավաչափությունն ավելի բարձր դատական ատյանում: Նշված իրավունքի արդյունավետ կենսագործումը պահանջում է հնարավորություն ընձեռել անձին օրենքով սահմանված կարգով վերադաս դատարանում վիճարկել իր նկատմամբ կայացված դատավճռի օրինականությունը և հիմնավորվածությունը: Այս իրավունքն ունի բացարձակ բնույթ և ենթակա չէ սահմանափակման ոչ սուբյեկտների շրջանակի և ոչ էլ վերանայման ենթակա դատավճիռների բնույթի առումով:

20. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դատական ակտի իրավաչափությունն ավելի բարձր դատական ատյանում վիճարկելու անձի իրավունքն անհրաժեշտ, սակայն ոչ բավարար պայման է փաստելու, որ պետությունն իրականացրել է իր պոզիտիվ պարտականությունը՝ ուղղված անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունն ապահովելու համար անհրաժեշտ կառուցակարգեր ստեղծելուն: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դատական ակտի վերանայման քրեադատավարական մեխանիզմը կարող է իրապես արդյունավետ ճանաչվել և ապահովել անձի իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանության իրավունքի կենսագործումը միայն այն դեպքում, երբ օժտված լինի արդար դատական քննության հիմնարար երաշխիքներով:

Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ կախված դատական ակտի վերանայման նպատակով հարուցված վարույթի քրեադատավարական ձևից (վերաքննություն, վճռաբեկություն), արդար դատական քննության սկզբունքի որոշ բաղադրատարրերի կիրառելիությունը կարող է ենթարկվել սահմանափակումների, ինչը, սակայն, չի կարող լինել այնպիսին, որ իմաստագրկի նշված հիմնարար իրավական արժեքի բուն էությունը:

Վճռաբեկ դատարանի այս դիրքորոշումը հիմնված է *Դելկուրն ընդդեմ Բելգիայի* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից ձևավորված իրավական դիրքորոշման վրա, որի համաձայն՝ եթե պետության ազգային օրենսդրությամբ նախատեսված է վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարաններ, ապա պետությունը պետք է երաշխավորի, որպեսզի այդ դատարաններում իրականացվող վարույթի ընթացում անձինք օժտված լինեն «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախատեսված հիմնարար երաշխիքներով (տես *Delcourt v. Belgium* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 1970 թվականի հունվարի 17-ի վճիռը, գանգատ թիվ 2689/65, կետ 25):

21. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի համաձայն.

«(...)

2. Միջնորդությունները և պահանջները պետք է քննության առնվեն և լուծվեն դրանք հայտարարելուց անմիջապես հետո, եթե սույն օրենսգրքի դրույթներով այլ կարգ սահմանված չէ: Միջնորդության լուծումը կարող է հետաձգվել քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից մինչև միջնորդության վերաբերյալ որոշում ընդունելու համար էական հանգամանքների պարզումը: (...):

3. Միջնորդության և պահանջի վերաբերյալ ընդունված որոշումները պետք է լինեն պատճառաբանված: (...)

4. Միջնորդության կամ պահանջի մերժումը չի խոչընդոտում դրա կրկին ներկայացնելուն քրեական դատավարության հետագա փուլերում կամ քրեական վարույթն իրականացնող այլ մարմնին: Քրեական դատավարության նույն փուլում կամ քրեական վարույթն իրականացնող նույն մարմնին միջնորդության և պահանջի կրկին ներկայացում հնարավոր է, եթե դրանք հիմնավորելու համար բերվում են նոր փաստարկեր, կամ քրեական դատավարության ընթացքում հաստատվել է դրանց բավարարման անհրաժեշտությունը»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 331-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Նախագահողը հարցնում է մեղադրանքի կողմին և պաշտպանության կողմին, թե արդյոք նրանք ունեն միջնորդություններ նոր ապացույցներ պահանջելու և գործին կցելու մասին: Միջնորդություն հարուցող անձը պարտավոր է ցույց տալ, թե հատկապես ինչ հանգամանքներ պարզելու համար են անհրաժեշտ լրացուցիչ ապացույցները:

2. Յուրաքանչյուր հարուցված միջնորդություն դատարանը պարտավոր է քննարկել, լսել կողմերի կարծիքը: Եթե հանգամանքները, որոնց բացահայտման համար հարուցված է միջնորդությունը, կարող են նշանակություն ունենալ գործի համար, կամ նյութը, որի ապացուցողական նշանակությունը վիճարկվում է, ստացված է օրենքի էական խախտումով, դատարանը բավարարում է միջնորդությունը: Միջնորդությունը մերժելու մասին դատարանը կայացնում է պատճառաբանված որոշում: Դատարանի կողմից միջնորդության մերժումը չի սահմանափակում միջնորդություն հարուցող անձի իրավունքը՝ նույն միջնորդությունը հարուցել հետագայում:

(...):»

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 382-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն. «Բացառիկ դեպքերում կողմերն իրավունք ունեն իրենց բողոքի, ինչպես նաև մյուս կողմի բողոքի կապակցությամբ տրված պատասխանների հիմքերը հաստատելու համար դատարան ներկայացնելու նոր նյութեր կամ միջնորդելու դատարան կանչել իրենց նշած վկային կամ փորձագետին, նշանակելու փորձաքննություն, եթե նրանք հիմնավորում են, որ օբյեկտիվորեն հնարավորություն չեն ունեցել ներկայաց-

Դատական պրակտիկա

ներու այդ նյութերը, կանչելու վկային կամ փորձագետին, ինչպես նաև առաջին ատյանի դատարանում միջնորդելու նշանակել փորձաքննություն, կամ հիմնավորում են, որ ներկայացված միջնորդությունն առաջին ատյանի դատարանի կողմից մերժվել է անհիմն»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 385-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում:

2. Բացառությամբ սույն օրենսգրքի 45¹ գլխի կանոններով քննված գործերի, վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը վերանայում է գործում եղած, իսկ սույն օրենսգրքի 382-րդ հոդվածի երրորդ մասով նախատեսված բացառիկ դեպքերում՝ նաև լրացուցիչ ներկայացվող ապացույցներով:

3. Վերաքննիչ դատարանում բողոքի քննության ժամանակ առաջին ատյանի դատարանում հաստատված փաստական հանգամանքներն ընդունվում են որպես հիմք, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ բողոքում վիճարկվում է որևէ փաստական հանգամանք, և վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ տվյալ փաստական հանգամանքի վերաբերյալ եզրակացության հանգելիս առաջին ատյանի դատարանն ակնհայտ սխալ է թույլ տվել: Նման դեպքերում վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի հաստատված համարելու նոր փաստական հանգամանք կամ հաստատված չհամարելու ստորադաս դատարանի կողմից հաստատված փաստական հանգամանքը, եթե առաջին ատյանի դատարանի կողմից հետազոտված ապացույցների հիման վրա կամ սույն օրենսգրքի 382-րդ հոդվածի երրորդ մասին համապատասխան՝ լրացուցիչ ներկայացված ապացույցներով հնարավոր է հանգել նման եզրակացության:

4. Եթե առաջին ատյանի դատարանը հետազոտված ապացույցների հիման վրա դատական ակտում եզրակացության չի հանգել որևէ փաստական հանգամանքի վերաբերյալ, ինչը պարտավոր էր անել, ապա վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի հաստատված համարելու նոր փաստական հանգամանք, եթե առաջին ատյանի դատարանի կողմից հետազոտված ապացույցների հիման վրա կամ սույն օրենսգրքի 382-րդ հոդվածի երրորդ մասին համապատասխան՝ լրացուցիչ ներկայացված ապացույցներով հնարավոր է հանգել նման եզրակացության»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 391-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Դատաքննությունն սկսվում է նախագահողի կողմից դատական ակտի բովանդակության, ինչպես նաև վերաքննիչ բողոքի և դրա դեմ առկա պատասխանների էության շարադրմամբ:

2. Նախագահողի զեկուցումից հետո դատարանը լսում է բողոքում ներկայացված՝ իր հետևությունները հիմնավորելու մասին կողմի ելույթը և դատական ակտը չբողոքարկած հակառակ կողմի պատասխանները:

(...)

4. Առաջին ատյանի դատարանում հետազոտված ապացույցները վերաքննիչ դատարանում հետազոտվում են միայն կողմի միջնորդությամբ, և եթե դատարանը դա համարում է անհրաժեշտ:

(...):»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 392-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Ապացույցների հետազոտումն ավարտելուց հետո նախագահողը կողմերին հարցնում է, թե նրանք միջնորդում են արդյոք լրացնելու դատաքննությունը, և լուծելով այդ միջնորդությունները, անցնում է դատական վիճաբանություններին:

2. Դատական վիճաբանությունները կատարվում են սույն օրենսգրքի 354-րդ հոդ-

վածով սահմանված կանոններով, ընդ որում, առաջինը ելույթ է ունենում բողոք բերած անձը:

3. Դատական վիճարանություններն ավարտելով՝ նախագահողն ամբաստանյալին տալիս է վերջին խոսքի իրավունք, որից հետո դատարանը հեռանում է խորհրդակցական սենյակ»:

Սեջբերված քրեադատավարական դրույթների վերլուծությունից երևում է, որ վերաքննիչ վերանայումը՝ որպես դատավարական ընթացակարգ, նպատակ է հետապնդում ուղղել ստորադաս դատարանի թույլ տված դատական սխալները և ապահովել ստորադաս դատական ակտի մեջ շարադրված հետևությունների համապատասխանությունը գործի փաստերին: Վերաքննիչ վերանայումն ունի օբյեկտիվ-իրավական և սուբյեկտիվ-իրավական հիմքեր և կարևոր երաշխիք է մարդու իրավունքների սահմանափակումների իրավաչափությունն ապահովելու համար: Այլ կերպ՝ վերաքննիչ վարույթը երաշխիքային համակարգ է սահմանում, որպեսզի ոչ մի անմեղ անձ չդատապարտվի և հանցանք կատարած ոչ մի անձ քրեական պատասխանատվությունից չխուսափի, բացի այդ, վերաքննության միջոցով իրավական հնարավորություն է ընձեռվում լրացնել գործով ապացույցների զանգվածը և դրա հիման վրա ուղղակիորեն վերանայել գործի փաստական կողմը:

Սեջբերված քրեադատավարական դրույթների վերլուծությունից երևում է նաև, որ վերաքննիչ վարույթի հիմքում ընկած է սահմանափակ վերանայման հայեցակարգը, ինչը թույլ չի տալիս վերաքննիչ դատարանին իրականացնել գործի ամբողջ ծավալով քննություն. վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը վերանայում է միայն վերաքննիչ բողոքի հիմքերի ու հիմնավորումների սահմաններում, իսկ նոր ապացույցների հետազոտում կարող է իրականացնել միայն կողմի միջնորդության հիման վրա, և բացառապես այն դեպքում, երբ միջնորդություն հարուցած կողմը հիմնավորում է, որ օբյեկտիվորեն հնարավորություն չի ունեցել ներկայացնելու այդ նյութերը, կանչելու վկային կամ փորձագետին կամ ստորադաս դատարանում միջնորդելու նշանակել փորձաքննություն, կամ ներկայացված միջնորդությունն անհիմն մերժվել է: Այլ կերպ՝ առաջին ատյանի դատարանի կողմից հաստատված փաստական հանգամանքների վերաբերյալ եզրակացություն անելու նպատակով վերաքննիչ դատարանը գործի դատաքննությունը նոր ապացույցներով լրացնելու հարցում ունի սահմանափակ հայեցողական մոտեցում դրսևորելու հնարավորություն, ինչն ամբողջապես բխում է վերաքննիչ վարույթի առանձնահատկություններից:

22. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դատական ակտի սահմանափակ վերանայման հայեցակարգն՝ ընդհանրապես, և վերաքննիչ դատարանի կողմից նոր ապացույցների հետազոտման հարցում սահմանափակ հայեցողական մոտեցում դրսևորելու հնարավորությունը՝ մասնավորապես, հետապնդում են իրավաչափ նպատակներ և ինքնին անհամատեղելի չեն շահագրգիռ անձի՝ արդար դատական քննությունն ապահովող իրավական արժեքների հետ: Վերաքննիչ վարույթի ընթացքում դատաքննությունը նոր ապացույցներով լրացնելու հնարավորությունը կանոնակարգող քրեադատավարական իրավանորմերը մեկնաբանելիս և դրանցով սահմանված իրավական մեխանիզմները գործադրելիս, սակայն, հարկ է նկատի առնել, որ դրանք չեն կարող հանգեցնել արդար դատական քննության իրավունքի չեզոքացմանը: Ուստի, խնդրո առարկա հարցի կապակցությամբ հանրային և մասնավոր իրավաչափ շահերը պետք է այնպես հավասարակշռվեն, որ շահագրգիռ անձը չզրկվի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ պաշտպանության հնարավորությունից:

Այս առումով Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վերաքննիչ վարույթում արդար դատական քննության հիմնարար իրավունքն ապահովված կլինի միայն այն դեպ-

Դատական պրակտիկա

քում, երբ բացառվեն դատաքննությունը նոր ապացույցներով լրացնելու վերաբերյալ կողմի միջնորդությունների չհիմնավորված և չպատճառաբանված մերժման դեպքերը: Անձի վերաքննիչ վերանայման իրավունքը պահանջում է, որպեսզի նրան ոչ միայն հնարավորություն ընձեռվի հարուցելու միջնորդություններ, այլև նշված միջնորդությունները պատշաճ քննության առնվեն և դրանց վերաբերյալ կայացվեն հիմնավորված և պատճառաբանված որոշումներ: Հետևաբար, վերաքննիչ վարույթի ընթացքում նոր ապացույցներ հետազոտելու վերաբերյալ կողմի միջնորդություն հարուցելու իրավունքը չպետք է կրի ձևական բնույթ, այն պետք է իրապես ապահովի անձի՝ իր վերաբերյալ կայացված դատական ակտի վերանայման իրավունքը, այդ թվում՝ առաջին ատյանի դատարանի կողմից հաստատված փաստական հանգամանքների մասով:

23. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Առաջին ատյանի դատարանն ամբաստանյալ Ս.Առաքելյանին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով և 316-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ մասերով, ամբաստանյալ Ա.Կարապետյանին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով, 316-րդ հոդվածի 1-ին մասով, ամբաստանյալներ Ս.Գևորգյանին և Դ.Քիրամիջյանին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով մեղավոր է ճանաչել և դատապարտել է ազատազրկման՝ հիմք ընդունելով տուժողներ Շ.Հարությունյանի, Հ.Նաջարյանի, Գ.Մելիքյանի, Վ.Գրիգորյանի, Վ.Գասկայանի, Ս.Ավետիսյանի, Գ.Սկրտչյանի, վկաներ Ս.Գալստյանի, Մ.Մարգարյանի, Ա.Մելքոնյանի, Ա.Տեր-Պողոսյանի, Ս.Գարիբյանի, Գ.Ավագյանի, Մ.Մեսրոպյանի, Ջ.Ջաքարյանի, Ա.Միրզայանցի, Ն.Մողոյանի, Հ.Մաթևոսյանի, Ս.Փիրուճյանի, Հ.Միրիջյանի, Ա.Պողոսյանի, Ա.Ամիրջանյանի, Ս.Սարգսյանի, Վ.Հակոբյանի, Ա.Հայրապետյանի, Ի.Մեսրոպյանի, Կ.Հովսեփյանի, Է.Պողոսյանի ցուցմունքներ, դեպքի վայրի զննություն կատարելու մասին 2011 թվականի օգոստոսի 9-ի, 11-ի, առարկայի զննություն կատարելու մասին 2011 թվականի օգոստոսի 23-ի, շան զննություն կատարելու մասին 2011 թվականի օգոստոսի 18-ի արձանագրությունները, իրեղեն ապացույց ճանաչելու մասին որոշումները, դատահետքաբանական փորձաքննության թիվ 1696, դատաբժշկական փորձաքննության թիվ 2285, թիվ 2286, թիվ 2309, թիվ 2316, թիվ 2317, թիվ 1121/հ, 2284 եզրակացությունները և այլն (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը):

Վերաքննիչ դատարանում պաշտպանական կողմը ներկայացրել է մի շարք միջնորդություններ, մասնավորապես, պաշտպան Ս.Ոսկանյանը միջնորդություն է ներկայացրել տուժող Շ.Հարությունյանին, վկաներ Ն.Մողոյանին, Ա.Գևորգյանին, Հ.Գևորգյանին, Վ.Հովակիմյանին, Վ.Հովսեփյանին, Ա.Սարգսյանին, Վ.Գևորգյանին, Ս.Մուրադյանին, Ա.Գևորգյանին, Է.Գրիգորյանին, Եվ.Թովմասյանին, Մ.Մուրադյանին վերաքննիչ դատարան հրավիրելու և հարցաքննելու վերաբերյալ, ինչպես նաև քրեական գործի նյութերին կցել վերաքննիչ բողոքին կից ներկայացված բազմաթիվ փաստաթղթեր՝ դրանք հետազոտելու և գնահատելու համար:

Քննության առնելով ներկայացված միջնորդությունները՝ Վերաքննիչ դատարանը կամ մերժել է դրանք կամ բավարարել է մասնակիորեն: Այսպես՝

ա) պաշտպանության կողմը միջնորդություն էր ներկայացրել Վերաքննիչ դատարան տուժող Շ.Հարությունյանին վերաքննիչ դատարան հրավիրելու և հարցաքննելու վերաբերյալ՝ պատճառաբանելով, որ Առաջին ատյանի դատարանը պաշտպանական կողմին հնարավորություն չի ընձեռել հարցեր հղել տուժողին՝ հեռախոսի ձեռք բերման հետ կապված:

Վերաքննիչ դատարանը միջնորդությունը մերժել է այն պատճառաբանությամբ,

որ սույն գործով տուժողն արդեն իսկ հրավիրվել է առաջին ատյանի դատարան, այս պահի դրությամբ վերջինիս հրավիրելու և հարցաքննելու անհրաժեշտություն վերաբն-
նիչ դատարանը չի տեսնում (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը): Մինչդեռ, Վճռաբեկ դա-
տարանը գտնում է, որ տուժող Շ.Հարությունյանին Վերաքննիչ դատարան հրավիրե-
լու և հարցաքննելու միջոցով հնարավոր կլինի պարզել, թե նա հեռախոսով որևէ տե-
սագրություն կատարե՞լ է արդյոք, ի՞նչ բովանդակություն ունի այդ ենթադրյալ տե-
սագրությունը և արդյո՞ք սույն քրեական գործով ամբաստանյալները ծեծի էին են-
թարկվել ոստիկանների կողմից:

բ) Պաշտպանության կողմը միջնորդել է վերաքննիչ դատարան հրավիրել և հար-
ցաքննել վկա Ն.Մոդյանին՝ պատճառաբանելով, որ նա ուղղակիորեն տեսել է, թե
ինչպես են ոստիկանները և քաղաքացիական անձինք փոխադարձաբար քաշքշել,
իսկ ոստիկաններից մեկն ուղղակիորեն հարվածել քաղաքացիական անձանցից մեկի
երեսին:

Վերաքննիչ դատարանը մերժել է միջնորդությունը՝ արձանագրելով, որ ընդհա-
նուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը ցուցաբերել է անհրաժեշտ և բա-
վարար ջանասիրություն վերջինիս մասնակցությունը դատական նիստին ապահովե-
լու և հարցաքննելու ուղղությամբ, ինչը չի հաջողվել, որից հետո հրապարակվել և հե-
տագոտվել է վերջինիս նախաքննության ընթացքում տրված ցուցմունքը (տե՛ս սույն
որոշման 8.1-րդ կետը): Մինչդեռ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքն-
նիչ դատարանը պետք է անհրաժեշտ և բավարար միջոցներ ձեռնարկել վկա Ն.Մո-
դյանի ներկայությունը Վերաքննիչ դատարանում ապահովվելու ուղղությամբ և չբա-
վարարվեր Առաջին ատյանի դատարանի կողմից ձեռնարկված միջոցառումներով:

գ) Պաշտպանության կողմը միջնորդել է Ա.Գևորգյանին, Հ.Գևորգյանին և Վ.Հո-
վակիմյանին որպես վկա դատարան հրավիրել և հարցաքննել՝ պատճառաբանելով,
որ նշված անձինք կարող են հավաստել, որ դեպքի օրը՝ 2011 թվականի օգոստոսի 9-
ին, Ա.Գևորգյանը դեպքի վայրում չի եղել, որևէ նկարահանում չի կատարել, այլև գտն-
վել է «Հայկական ժամանակ» օրաթերթի խմբագրությունում:

Վերաքննիչ դատարանը միջնորդության քննարկումը հետաձգել է մինչև սույն գոր-
ծով վերջնական եզրահանգման գալը՝ խորհրդակցական սեյնյակում, սույն գործով
ձեռք բերված մյուս փաստական տվյալների համակցության վերլուծության գնահատ-
ման արդյունքում: Այնուհետև, դատական ակտում անդրադառնալով վերոհիշյալ միջ-
նորդությանը՝ Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ սույն գործով ձեռք բերված
փաստական տվյալներն իրենց համակցությամբ բավարար են ամբաստանյալներին
առաջադրված մեղադրանքները գնահատելու և հիմնավոր հետևության հանգելու հա-
մար, հետևաբար պաշտպանության կողմի միջնորդությամբ բերված պատճառաբա-
նություններն այն բավարարելու առումով որևէ իրավական հետևանք առաջացնել չեն
կարող (տե՛ս սույն որոշման 8.2-րդ կետը): Մինչդեռ Վճռաբեկ դատարանն արձանագ-
րում է, որ վկաներ Ա.Գևորգյանի, Հ.Գևորգյանի և Վ.Հովակիմյանի հարցաքննու-
թյունն ապահովելու միջոցով հնարավոր կլինի պարզել, թե իրապես Ա.Գևորգյանը
գտնվել է դեպքի վայրում, թե ոչ, արդյոք նրա կողմից որևէ տեսաձայնագրություն կա-
տարվել է, թե ոչ, տեսաձայնագրության առկայության պայմաններում ի՞նչ բովանդա-
կություն է այն պարունակում և այլն:

Վերոգրյալից բացի, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ իրավաչափ չէ Վե-
րաքննիչ դատարանի կողմից միջնորդության քննարկման հետաձգումը «(...) մինչև
սույն գործով վերջնական եզրահանգման գալը՝ խորհրդակցական սեյնյակում (...)»,
քանի որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հի-
ման վրա՝ միջնորդության լուծումը կարող է հետաձգվել մինչև միջնորդության վերա-

Դատական պրակտիկա

բերյալ որոշում ընդունելու համար էական հանգամանքների պարզումը, այլ կերպ՝ մինչև դատաքննության ավարտը:

Ինչ վերաբերում է վճռաբեկ բողոքներում նշված և Վերաքննիչ դատարանի կողմից մերժված բողոքաբերների մյուս միջնորդություններին, այն է՝ Վերաքննիչ դատարան հրավիրել և հարցաքննել Ա.Սարգսյանին, Վ.Հովսեփյանին, Վ.Գևորգյանին, Ս.Մուրադյանին, Ա.Գևորգյանին, Է.Գրիգորյանին, Եվ.Թովմասյանին, Ս.Մուրադյանին, քրեական գործին կցել և հետազոտել վերաքննիչ բողոքին կից ներկայացված փաստաթղթերը, ապա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, ապահովելով արդար դատաքննության իրավունքը և քրեական դատավարության մրցակցության սկզբունքը, պաշտպանության կողմի հարուցած միջնորդությունները պատշաճ կերպով քննարկել է, լսել կողմերի կարծիքները և կայացրել պատճառաբանված որոշումներ: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «դ» ենթակետի իմաստով, որպես ընդհանուր կանոն, ներպետական դատարանների հայեցողությանն է թողնվում այն հարցի գնահատումը, թե արդյոք անհրաժեշտ է հրավիրել վկաներ, թե ոչ, և չի պահանջվում ամբաստանյալի կողմից հանդես եկող յուրաքանչյուր վկայի հրավիրումը և հարցաքննությունը (տե՛ս Բրիկմոնտն ընդդեմ Բելգիայի (BRICMOUNT v. BELGIUM) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 1989 թվականի հուլիսի 7-ի որոշումը, գանգատ թիվ 10857/84, կետ 89): Բացի այդ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ թեև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը դատարաններին պարտավորեցնում է պատճառաբանել իր որոշումները, սակայն այն չի կարող մեկնաբանվել որպես կողմի ներկայացրած յուրաքանչյուր փաստարկին դատարանի կողմից մանրամասն պատասխան տալու պահանջ (տե՛ս Ռուիզ Տորիսան ընդդեմ Իսպանիայի (RUIZ TORIJA v. SPAIN) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 1994 թվականի դեկտեմբերի 9-ի վճիռը, գանգատ թիվ 18390/91, կետ 29, Վան դե Հուրքն ընդդեմ Նիդեռլանդների (VAN DE HURK v. THE NETHERLANDS) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 1994 թվականի ապրիլի 19-ի վճիռը, գանգատ թիվ 16034/90, կետ 61):

24. Սույն որոշման 18-22-րդ կետերում շարադրված վերլուծության համատեքստում գնահատելով սույն որոշման 23-րդ կետում մեջբերված և վերլուծված փաստական հանգամանքները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը չի ապահովել ամբաստանյալների արդար դատական քննության իրավունքի իրացումը՝ ապացույց հետազոտելու վերաբերյալ վերջիններիս միջնորդությունները մերժելու վերաբերյալ հիմնավորված որոշում կայացնելու առումով:

25. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված երկրորդ իրավական հարցը հետևյալն է. Վերաքննիչ դատարանն ապահովե՞լ է արդյոք ամբաստանյալների արդար դատական քննության իրավունքի իրացումը՝ դատարանի կողմից կիրառվող սանկցիաների առումով:

26. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 314¹-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Գատարան ներկայանալուց չարամտորեն խուսափելու կամ դատավարական իրավունքներից անբարեխղճորեն օգտվելու կամ դատավարական պարտականություններն անհարգելի չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու, դատավորի օրինական կարգադրությունները չկատարելու, դատական նիստի բնականոն ընթացքը խոչընդոտելու կամ նիստի կարգը խախտող այլ գործողություն կատարելու միջոցով դա-

տարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու դեպքում դատարանն իրավունք ունի քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց և դատական նիստին ներկա գտնվող այլ անձանց նկատմամբ կիրառելու հետևյալ սանկցիաները.

- 1) նախազգուշացում.
- 2) նիստերի դահլիճից հեռացնելը.
- 3) դատական տուգանք.

4) պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ դիմումով համապատասխանաբար գլխավոր դատախազին կամ Փաստաբանական պալատ դիմելը:

2. Սանկցիան պետք է համաչափ լինի արարքի ծանրությանը և նպատակ հետապնդի ապահովելու դատարանի գործունեության բնականոն ընթացքը:

Նախազգուշացումը և նիստերի դահլիճից հեռացնելը կիրառվում են նույն դատական նիստում կայացվող դատարանի արձանագրային որոշմամբ:

Քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց նկատմամբ նիստերի դահլիճից հեռացումը կարող է կիրառվել ոչ ավելի, քան 36 ժամով, իսկ դատական նիստին ներկա գտնվող այլ անձանց նկատմամբ՝ որոշակի ժամկետով կամ մինչև դատաքննության ավարտը:

Քրեական դատավարությանը մասնակցող՝ նիստերի դահլիճից հեռացված անձի փաստաբանի կամ ներկայացուցչի հիմնավորված միջնորդությամբ դատարանն իրավունք ունի մինչև սանկցիայի կիրառման ժամկետի լրանալը վերականգնելու հեռացված անձի մասնակցությունը դատական նիստին:

(...)

6. Ամբաստանյալի կողմից դատական նիստի կարգը խախտելու և նիստի բնականոն ընթացքին խոչընդոտելու կամ նախագահող դատավորի օրինական կարգադրությունները չկատարելու դեպքում դատարանը կիրառում է նախազգուշացում: Միաժամանակ, նախագահող դատավորն ամբաստանյալին բացատրում է, որ դատական նիստի կարգը կրկին խախտելու և նիստի բնականոն ընթացքին կրկին խոչընդոտելու կամ նախագահող դատավորի օրինական կարգադրությունները չկատարելու դեպքում նա կարող է հեռացվել նիստերի դահլիճից: Նույն դատական նիստում ամբաստանյալի կողմից դատական նիստի բնականոն ընթացքին կրկին խոչընդոտելը կամ նախագահող դատավորի օրինական կարգադրությունները չկատարելը հիմք է սույն հոդվածի առաջին մասի 2-րդ կետով նախատեսված սանկցիան կիրառելու համար, որի դեպքում գործի քննությունը շարունակվում է ամբաստանյալի բացակայությամբ, սակայն դատավճիռը հրապարակվում է ամբաստանյալի ներկայությամբ կամ հրապարակումից հետո անհապաղ հանձնվում է նրան:

Եթե դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալը դատարանի նկատմամբ դրսևորել է անհարգալից վերաբերմունք, որն առաջացնում է քրեական պատասխանատվություն, ապա դատավորը սույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված սանկցիան ամբաստանյալի նկատմամբ կիրառում է առանց նախազգուշացման, և գործի քննությունը շարունակվում է ամբաստանյալի բացակայությամբ, սակայն դատավճիռը հրապարակում է ամբաստանյալի ներկայությամբ կամ հրապարակումից հետո անհապաղ հանձնվում է նրան:

(...)»:

Վերը շարադրված իրավանորմի վերլուծությունից բխում է, որ դատական նիստի կարգը խախտելու և նիստի բնականոն ընթացքը խոչընդոտելու, նախագահող դատավորի օրինական կարգադրությունները չկատարելու, ինչպես նաև դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու դեպքում դատարանն իրավասու է նիստերի դահլիճից հեռացնել ամբաստանյալին մինչև 36 ժամով: Ամբաստանյալին նիս-

Դատական պրակտիկա

տերի դահլիճից հեռացնելը հանդիսանում է դատական քննության բնականոն ընթացքը խոչընդոտելուն ուղղված վերջինիս գործողությունների հակազդման միջոց, ինչի արդյունքում ժամանակավորապես սահմանափակվում է ամբաստանյալի արդար դատական քննության իրավունքն այն առումով, որ սահմանափակվում է նրա մասնակցությունն իր վերաբերյալ իրականացվող դատական քննությանը:

27. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ իր վերաբերյալ իրականացվող դատական քննությանը մասնակցելու՝ ամբաստանյալի իրավունքը չի նշանակում, որ այն պետք է երաշխավորված լինի վերջինիս կողմից դատական նիստի կարգը խախտելու, նիստի բնականոն ընթացքը խոչընդոտելու, ինչպես նաև դատավարության մասնակիցների՝ քրեադատավարական օրենքով երաշխավորված իրավունքների իրացման համար խոչընդոտներ ստեղծելու պայմաններում: Ուստի, դատական սանկցիաների կիրառման հնարավորությունը, մասնավորապես, ամբաստանյալին դատական նիստերի դահլիճից հեռացնելը, հետապնդում է իրավաչափ նպատակներ և այդ կապակցությամբ շահագրգիռ անձի՝ արդար դատական քննությունն ապահովող իրավական արժեքների սահմանափակումը մույնպես իրավաչափ է:

Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դատական սանկցիաներ կիրառելու դատարանի հնարավորությունը կանոնակարգող քրեադատավարական իրավանքները մեկնաբանելիս և դրանցով սահմանված իրավական մեխանիզմները գործադրելիս հարկ է նկատի ունենալ, որ դրանք չեն կարող հանգեցնել արդար դատական քննության իրավունքի չեզոքացմանը: Այս կապակցությամբ հանրային և մասնավոր իրավաչափ շահերը պետք է այնպես հավասարակշռվեն, որ շահագրգիռ անձը չզրկվի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ պաշտպանության հնարավորությունից: Այս առումով Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ամբաստանյալի նկատմամբ դատական սանկցիա կիրառելու և նրան դատական նիստերի դահլիճից հեռացնելու դեպքում, վերջինիս պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրացման, ինչպես նաև մրցակցային դատավարության սկզբունքի կենսագործման առումով առաջնային նշանակություն է ստանում դատական քննությանը պաշտպանի պարտադիր մասնակցությունն ապահովելու հարցը քննարկելու դատարանի պարտականությունը: Ընդ որում, քրեական դատավարությանը պաշտպանի պարտադիր մասնակցության դեպքերը կանոնակարգող համապատասխան քրեադատավարական դրույթներն ուղղակիորեն պարտավորեցնում են քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին ապահովել պաշտպանի պարտադիր մասնակցությունն ամբաստանյալին դատական նիստերի դահլիճից հեռացնելու դեպքում (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդված):

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 314¹-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված դատական սանկցիան ամբաստանյալի նկատմամբ կիրառելու և նրան դատական նիստերի դահլիճից հեռացնելու դեպքում, տվյալ դատական քննությունը կարող է շարունակվել բացառապես պաշտպանի պարտադիր մասնակցության հարցը քննարկելու պայմաններում: Հակառակ դեպքում, կխախտվեն ամբաստանյալի պաշտպանության իրավունքը և մրցակցության սկզբունքը, ինչն էլ կհանգեցնի արդար դատական քննության հիմնարար իրավունքի անհամաչափ սահմանափակման:

28. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Պաշտպանն իրավունք չունի կատարել պաշտպանյալի շահերին հակասող որևէ գործողություն: (...):»:

Նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն. «Պաշտպանը պարտավոր է՝

1) կասկածյալին և մեղադրյալին իրավաբանական օգնություն ցույց տալու համար

ներկայանալ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կանչով.

2) ենթարկվել դատախազի, քննիչի, հետաքննության մարմնի, դատական նիստը նախագահողի օրինական կարգադրություններին.

3) մինչև ընդմիջում հայտարարելը առանց նախագահողի թույլտվության չլքել դատական նիստերի դահլիճը.

4) դատական նիստում պահպանել կարգուկանոն:

(...):»:

«Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածի համաձայն. «Փաստաբանը պարտավոր է՝

1) ազնվորեն և բարեխղճորեն պաշտպանել վստահորդի իրավունքները և օրինական շահերը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ չարգելված բոլոր միջոցներով ու եղանակներով.

(...)

6) չկատարել վստահորդի շահերին հակասող որևէ գործողություն, (...):»:

Մեջբերված իրավադրույթների վերլուծությունից երևում է, որ դրանք սահմանում են պաշտպանի մի շարք պարտականություններ, որոնք կարևոր երաշխիք են անձի պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրացման համար: Մասնավորապես, պաշտպանը պարտավոր է անձի պաշտպանությունն իրականացնել ՀՀ օրենսդրությամբ չարգելված միջոցներով, պաշտպանությունն իրականացնելիս ենթարկվել վարույթն իրականացնող մարմնի օրինական կարգադրություններին, գործի դատական քննության փուլում առանց նախագահող դատավորի թույլտվության չլքել դատական նիստերի դահլիճը, չկատարել որևէ գործողություն, որը հակասում է իր պաշտպանյալի շահերին: Այլ կերպ, պաշտպանը պարտավոր է բարեխիղճ վերաբերմունք դրսևորել իր պարտականությունների նկատմամբ ինչպես մինչդատական վարույթում, այնպես էլ գործի դատական քննության ընթացքում: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ իր պարտականությունների նկատմամբ բարեխիղճ վերաբերմունքը, ի թիվս այլոց, ենթադրում է, որ գործի դատական քննության ընթացքում պաշտպանը պետք է ներկա գտնվի դատական նիստին և իրավական օգնություն ցույց տա իր պաշտպանյալին, որպեսզի վերջինս պատշաճ կերպով օգտվի իր պաշտպանության իրավունքից: Ուստի, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն դեպքում, երբ անձի պաշտպանության իրավունքի սահմանափակումը պայմանավորված է նրա պաշտպանի վարքագծով, անձը չպետք է գրկվի պաշտպանի միջոցով իր իրավունքներն իրացնելու հնարավորությունից, և մնան իրավիճակում դատարանը *ex officio* պարտավոր է օրենքով սահմանված կարգով ապահովել անձի պաշտպանության իրավունքի իրացումը:

29. Մույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ ամբաստանյալներ Տ.Առաքելյանը, Ս.Գևորգյանը և Դ.Էփրամիջյանը բազմիցս խախտել են դատական նիստի կարգը: Այսպես՝ ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանը բազմաթիվ անգամ խախտել է դատական նիստի կարգը և արհամարհել նիստը նախագահող դատավորի նախագաղափարները, մասնավորապես, 2012 թվականի նոյեմբերի 12-ի դատական նիստի ժամանակ, անտեսելով նիստը նախագահող դատավորի բազմակի զգուշացումները, ընդհատել է վերջինիս խոսքը, բղավել է, անհարգալից վերաբերմունք է դրսևորել դատարանի նկատմամբ, խոսել և խանգարել մեղադրողին ելույթի ժամանակ, ինչպես նաև չի արձագանքել նիստը նախագահող դատավորի դիտողություններին:

Ամբաստանյալ Ս.Գևորգյանն անհարգալից վերաբերմունք է դրսևորել դատարանի կազմի նկատմամբ, չի ենթարկվել նախագահողի օրինական կարգադրություններին, այն է՝ նիստը նախագահող դատավորի հետ զուգահեռ չխոսելու, դատական նիս-

Դատական պրակտիկա

տի կարգը պահպանելու վերաբերյալ կարգադրություններին, խոչընդոտել է դատարանի բնականոն գործունեության իրականացմանը, բազմաթիվ անգամ խախտել է դատական նիստի կարգը, այդ թվում՝ 2012 թվականի նոյեմբերի 12-ի դատական նիստի ժամանակ չի արձագանքել նիստը նախագահող դատավորի դիտողություններին:

Ամբաստանյալ Դ.Քիրամիջյանը բազմիցս խախտել է դատական նիստի անցկացման կարգը, խանգարել է նիստը նախագահող դատավորին, չի ենթարկվել և չի արձագանքել նիստը նախագահող դատավորի կարգադրություններին և դիտողություններին:

Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է նաև, որ պաշտպան Վ.Գրիգորյանն առանց նախագահողի թույլտվության հեռացել է դատական նիստերի դահլիճից իր պաշտպանյալ Տ.Առաքելյանի նիստերի դահլիճից հեռացված լինելու պայմաններում, ինչպես նաև պաշտպան Ս.Ոսկանյանը նույնպես առանց նախագահողի թույլտվության հեռացել է դատական նիստերի դահլիճից այն պայմաններում, երբ իր պաշտպանյալներ Տ.Առաքելյանը, Ս.Գևորգյանը և Դ.Քիրամիջյանը դատարանի կողմից հեռացված են եղել նիստերի դահլիճից, իսկ դատարանը, ուղղակի արձանագրելով այդ փաստը, շարունակել է դատական նիստը՝ առանց իրավական գնահատական տալու պաշտպանների գործողություններին, ինչպես նաև նման պայմաններում չի քննարկել նիստը շարունակելու հնարավորությանը (տես սույն որոշման 9-րդ կետը):

Մեջբերված փաստական տվյալների վերլուծությունից երևում է, որ ամբաստանյալներ Տ.Առաքելյանի, Ս.Գևորգյանի, Դ.Քիրամիջյանի նկատմամբ դատական սանկցիա (նիստերի դահլիճից հեռացնելու ձևով) կիրառվելուց և պաշտպանների նիստերի դահլիճն առանց նիստը նախագահող դատավորի թույլտվության լքելուց հետո գործի քննությունը շարունակվել է միայն ամբաստանյալ Ա.Կարապետյանի մասնակցությամբ:

30. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված և վերլուծված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 26-28-րդ կետերում շարադրված վերլուծության համատեքստում՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով ամբաստանյալներ Տ.Առաքելյանը, Ս.Գևորգյանը և Դ.Քիրամիջյանն անբարեխղճորեն են օգտվել իրենց դատավարական իրավունքներից, ոչ պատշաճ են կատարել իրենց դատավարական պարտականությունները, խախտել են դատական նիստի կարգը, խոչընդոտել են նիստի բնականոն ընթացքը ու նիստը նախագահող դատավորի բազմաթիվ նախագոյշացումներից հետո չեն ենթարկվել նրա օրինական կարգադրություններին, որի պայմաններում ամբաստանյալներին դատական նիստերի դահլիճից հեռացնելն օրինական է, կատարվել է օրենքի հիման վրա և չի կարող համարվել իբրև ամբաստանյալների պաշտպանության իրավունքի խախտում: Սիևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դատարանի կողմից նիստից հեռացված ամբաստանյալների պաշտպանի պարտադիր մասնակցությունն ապահովելու հարցը չքննարկելը հանգեցրել է ամբաստանյալներ Տ.Առաքելյանի Ս.Գևորգյանի և Դ.Քիրամիջյանի՝ օրենքով երաշխավորված պաշտպանության իրավունքի խախտման:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը չի ապահովել ամբաստանյալների արդար դատական քննության իրավունքի իրացումը՝ դատարանի կողմից կիրառվող սանկցիաների առումով, որ Տ.Առաքելյանին, Ս.Գևորգյանին, Դ.Քիրամիջյանին դատական նիստերի դահլիճից հեռացրել է և դրանից հետո չի ապահովել պաշտպանի ներկայությունը գործի հետագա քննությանը, իսկ Ա.Կարապետյանի՝ պաշտպանից հրաժարվելու դեպքում չի քննարկել նրան պաշտպանով ապահովելու հարցը:

31. Հիմք ընդունելով սույն որոշման 18-30-րդ կետերում շարադրված վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով որոշում կայացնելիս Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել մի շարք խախտումներ, մասնավորապես պաշտպանական

կողմի ներկայացրած միջնորդություններն անհիմն մերժելով՝ թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 2-րդ մասի խախտում, իսկ ամբաստանյալների պաշտպանական իրավունքը չսպահովելով թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված նույն օրենսգրքի սկզբունքների և այլ ընդհանուր դրույթների խախտում: Վերոհիշյալ խախտումներն իրենց բնույթով էական են և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի հիման վրա Վերաքննիչ դատարանի կայացրած դատական ակտը բեկանելու հիմք են հանդիսանում:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Քրեադատավարական օրենքի էական խախտումներ են դատական քննության ժամանակ սույն օրենսգրքի սկզբունքների և այլ ընդհանուր դրույթների խախտումները, որոնք գործին մասնակցող անձանց՝ օրենքով երաշխավորված իրավունքներից զրկելու կամ դրանցում սահմանափակելու կամ այլ ճանապարհով խոչընդոտել են գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտմանը, ազդել են կամ կարող էին ազդել գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա:

2. Դատավճիռը պետք է բեկանվի, երբ դատաքննության միակողմանիությունը կամ ոչ լրիվությունը հետևանք են թույլատրելի սպառնալիքները գործից սխալմամբ հանելու կամ այն ապացույցների հետազոտման հարցում կողմի միջնորդությունն անհիմն մերժելու համար, որոնք կարող էին նշանակություն ունենալ գործի համար»:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ տրված խախտումները ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ մասերի իմաստով հանդիսանում են քրեադատավարական օրենքի էական խախտումներ, հետևաբար, Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը բեկանելու և գործը Վերաքննիչ դատարան՝ նոր քննության ուղարկելու հիմք են հանդիսանում:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է նաև, որ սույն գործով թույլ տրված դատավարական իրավունքի խախտման հետ փոխկապակցված՝ նյութական իրավունքի ենթադրյալ խախտման (տե՛ս սույն որոշման 10-րդ և 11-րդ կետերը) հարցին հնարավոր կլինի անդրադառնալ միայն սույն որոշմամբ արձանագրված դատավարական իրավունքի խախտումը վերացնելուց հետո:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքները բավարարել մասնակիորեն: Ամբաստանյալներ Տիգրան Մամվելի Առաքելյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով, 316-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, Արտակ Վոլոդյայի Կարապետյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով, 316-րդ հոդվածի 1-ին մասով, Սարգիս Ռուբենի Գևորգյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով և Դավիթ Հայկազի Քիրամիջյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2012 թվականի նոյեմբերի 13-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ**

Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՅԻՄԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ` ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2013 թվականի հուլիսի 4-ին

դռնբաց դատական նիստում, քննելով «Արմենիա հյուրանոցային համալիր» ՓԲ ընկերության տնօրեն Ալեքսանդր Աբրահամյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի 13.03.2013 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի «Արմենիա հյուրանոցային համալիր» ՓԲ ընկերության (այսուհետ՝ Ընկերություն) տնօրեն Ալեքսանդր Աբրահամյանի (այսուհետ՝ Ընկերության տնօրեն) ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամտունների կոմիտեի խոշոր հարկ վճարողների հարկային տեսչության (այսուհետ՝ Տեսչություն) Տեսչության որոշումն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Գիմելով ՀՀ վարչական դատարան՝ Ընկերության տնօրենը պահանջել է անվավեր ճանաչել Տեսչության 26.07.2011 թվականի թիվ 155947 որոշումը:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Կ. Ավետիսյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 24.10.2012 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 13.03.2013 թվականի որոշմամբ Ընկերության տնօրենի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 24.10.2012 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ընկերության տնօրենը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածի, 83.5-րդ հոդվածի, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 63-րդ հոդվածի, Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածի, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 453-րդ հոդվածի 2-րդ կետի և «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 86-րդ հոդվածի 1-ին մասի, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 117.14-րդ հոդվածի պահանջները:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Տեսչության կողմից 26.07.2011 թվականին ընդունված որոշմամբ Ընկերության տնօրենի նկատմամբ նշանակվել է 300.000 ՀՀ դրամի չափով տուգանք՝ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածի հատկանիշներով, մինչդեռ 26.07.2011 թվականի որոշմամբ գործող նշված նորմն առաջացնում էր տուգանքի նշանակում՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի վեցհարյուրասպասիկի չափով: Սինչև

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

01.04.2011 թվականը գործող Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածով որպես տուգանքի չափ նախատեսված էր սահմանված նվազագույն աշխատավարձի 100-ապատիկից մինչև 300-ապատիկը: Վիճարկվող որոշումը կայացնելով Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի մինչև 01.04.2011 թվականի խմբագրությամբ գործող 170.12-րդ հոդվածի հիման վրա՝ Տեսչությունը հայցվորին պատասխանատվության է ենթարկել չգործող նորմով: Վերաքննիչ դատարանը, վերահաստատելով Դատարանի դիրքորոշումը, գտել է, որ 600.000 ՀՀ դրամի փոխարեն 300.000 ՀՀ դրամի տույժի կիրառումը չի վկայում վարչական պատասխանատվության ենթարկված անձի որևէ իրավունքի և ազատության խախտման մասին, ուստի այդպիսի իրողությունը վիճարկվող որոշումն անվավեր ճանաչելու հիմք չէ: Սինչոեռ, բողոք բերող անձի պնդմամբ որոշումը, որն ընդունվել է ուժը կորցրած նորմի հիման վրա, ենթակա է անվավեր ճանաչման:

Ըստ բողոք բերող անձի՝ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածի հիման վրա անձը կարող է պատասխանատվության ենթարկվել դրանում նշված ապրանքների իրացման համար, մինչդեռ վիճարկվող որոշմամբ ինքը պատասխանատվության է ենթարկվել ցուցասրահում ապրանքները ցուցադրելու համար: Վերաքննիչ դատարանը վկայակոչված նորմի վերաբերյալ կատարել է սխալ եզրահանգում՝ վերահաստատելով Դատարանի այն դիրքորոշումը, որ այդ նորմի հիման վրա պատասխանատվությունը ծագում է ոչ միայն դրանում նշված ապրանքի ուղղակի վաճառքի, այլ նաև վաճառարահի հատուկ կահավորված վայրում՝ վաճառելու համար, հաճախորդներին տեսանելի մասում ցուցադրելու համար:

Բողոք բերող անձի պնդմամբ չեն պարզվել նաև գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող այնպիսի հանգամանքներ, ինչպիսիք են ակոհոլային խմիչքների նկատմամբ օֆերտա անելու և դրանք իրացնելու փաստերը, ինչի պարագայում Վերաքննիչ դատարանի որոշումը չի կարող համարվել պատճառաբանված:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 13.03.2013 թվականի որոշումը և այն փոփոխել՝ բավարարելով Ընկերության տնօրենի հայցը:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված պարտադիր դրոշմավորման ենթակա չդրոշմավորված ապրանքների կամ ապօրինի ձեռք բերված դրոշմանիշերով դրոշմավորված ապրանքների շրջանառության, ինչպես նաև ապրանքների դրոշմավորման կարգի պահպանման նկատմամբ իրականացված հսկողություն իրականացնելու մասին ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի 24.02.2011 թվականի թիվ 67-Ս հրամանի հիման վրա Ընկերությունում իրականացված ստուգայցի արդյունքում հայտնաբերված խախտման վերաբերյալ 17.03.2011 թվականի արձանագրությամբ արձանագրվել է, որ Ընկերությանը պատկանող «Cucina» իտալական խոհանոցի խմիչքների ցուցասրահում առկա էր 2005-2007 թվականներին թվագրված ակցիզային դրոշմանիշերով դրոշմավորված թվով 9 շիշ ակոհոլային խմիչք (գ. թ. 8):

2) Տեսչության 26.07.2011 թվականի թիվ 155947 որոշմամբ Ընկերության տնօրենը Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածի համաձայն՝ ենթարկվել է տուգանքի՝ 300.000 դրամի չափով: Որոշման մեջ նշված է. «Արմենիա հյուրանոցային համալիր» ՓԲԸ-ին պատկանող «Cucina» իտալական խոհանոցի ցուցասրահում նախատեսված խմիչքների համար իրացման նպատակով ցուցադրել է

Դատական պրակտիկա

2005, 2006, 2007թթ. թվագրված ակցիզային դրոշմանիշերով դրոշմավորված թվով 9 շիշ ակոհոլային խմիչքներ» (գ.թ. 9):

3) Ընկերության տնօրենի կողմից Տեսչության 26.07.2011 թվականի թիվ 155947 որոշման դեմ բերվել է վարչական բողոք (գ.թ. 11-13):

4) Վարչական բողոքը ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի հարկային մարմնի գանգատարկման հանձնաժողովի կողմից քննության չի առնվել Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 288-րդ հոդվածով նախատեսված ժամկետի խախտմամբ ներկայացված լինելու պատճառաբանությամբ (գ.թ. 14):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկ վերանայման ենթարկելը բխում է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման գործառույթից և գտնում, որ սույն գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումները կարևոր նշանակություն ունեն նմանատիպ գործերով միասնական դատական պրակտիկա ձևավորելու համար:

Քննության առարկա վճռաբեկ բողոքի շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանը կարևորում է.

- վարչական պատասխանատվություն սահմանող նորմերի՝ ժամանակի մեջ գործողության խնդրի հստակեցումը,

- Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածով նախատեսված զանցակազմի բովանդակության մեկնաբանությունը՝ այդ նորմի միատեսակ կիրառումն ապահովելու նպատակով:

ա) ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ պատասխանատվությունը խստացնող օրենքը հետադարձ ուժ չունի:

ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ անձի իրավական վիճակը վատթարացնող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ չունեն: Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ անձի իրավական վիճակը բարելավող, նրա պատասխանատվությունը վերացնող կամ մեղմացնող իրավական ակտերը հետադարձ ուժ ունեն, եթե դա նախատեսված է այդ ակտերով:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 78-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ իրավական ակտը տարածվում է մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը ծագած հարաբերությունների վրա, այսինքն՝ ունի հետադարձ ուժ միայն սույն օրենքով և այլ օրենքներով, ինչպես նաև տվյալ իրավական ակտով նախատեսված դեպքերում:

Հետադարձ ուժ չի կարող տրվել իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց իրավունքները կամ ազատությունները սահմանափակող, դրանց իրականացման կարգը խստացնող կամ պատասխանատվություն սահմանող կամ պատասխանատվությունը խստացնող կամ պարտականություններ սահմանող կամ պարտականությունների կատարման կարգ սահմանող կամ խստացնող, իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց գործունեության նկատմամբ հսկողության կամ վերահսկողության կարգ սահմանող կամ խստացնող, ինչպես նաև նրանց իրավական վիճակն այլ կերպ վատթարացնող իրավական ակտերին:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ իրավական ակտում կատարված փոփոխությունների կամ լրացումների, բացառությամբ նրա առանձին մասերը վերացված կամ անվավեր կամ չեղյալ ճանաչելու դեպքերի, գործողությունը տարածվում է դրա ուժի մեջ մտնելուց հետո ծագած հարաբերությունների վրա, եթե սույն օրենքով, այլ օրենքներով, ինչպես նաև փոփոխություններ կամ լրացումներ նախատեսող իրավական ակտով այլ բան նախատեսված չէ:

Մինչև փոփոխություններ կամ լրացումներ նախատեսող իրավական ակտի ուժի մեջ մտնելը ծագած հարաբերությունների վրա տարածվում են մինչև փոփոխությունները կամ լրացումներն ուժի մեջ մտնելը գործող նորմերը, եթե սույն օրենքով կամ փոփոխություններ կամ լրացումներ նախատեսող իրավական ակտով այլ բան նախատեսված չէ:

Ուժը կորցրած իրավական ակտի գործողությունը տարածվում է մինչև դրա ուժը կորցնելու օրը ծագած հարաբերությունների վրա, եթե սույն օրենքով կամ ակտն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին իրավական ակտով այլ բան նախատեսված չէ:

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ **վարչական իրավախախտում կատարած անձը ենթակա է պատասխանատվության իրավախախտումը կատարելու ժամանակ** և վայրում գործող օրենսդրության հիման վրա:

Վերոհիշյալ իրավանորմների համադրված վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ.

- եթե վարչական իրավախախտման համար պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշումը կայացնելու պահին գործող օրենքը նախատեսում է ավելի խիստ պատասխանատվություն (պատասխանատվությունը խստացնող օրենք), քան նախատեսված էր իրավախախտումը կատարելու ժամանակ գործած օրենքով, ապա վարչական տույժը նշանակվում է իրավախախտումը կատարելու ժամանակ գործած օրենքին համապատասխան,

- եթե վարչական իրավախախտումը կատարելու ժամանակ գործած օրենքը նախատեսում էր ավելի խիստ պատասխանատվություն, քան նախատեսված է իրավախախտման համար պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշումը կայացնելու պահին գործող օրենքով (պատասխանատվությունը մեղմացնող օրենք), ապա վարչական տույժը նշանակվում է իրավախախտումը կատարելու ժամանակ գործած օրենքին համապատասխան, եթե պատասխանատվությունը մեղմացնող օրենքով վերջինիս հետադարձ ուժ տրված չէ,

- եթե վարչական իրավախախտումը կատարելու ժամանակ գործած օրենքը նախատեսում էր ավելի խիստ պատասխանատվություն, քան նախատեսված է իրավախախտման համար պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշումը կայացնելու պահին գործող օրենքով (պատասխանատվությունը մեղմացնող օրենք), ապա վարչական տույժը նշանակվում է իրավախախտման համար պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշումը կայացնելու պահին գործող օրենքին համապատասխան, եթե այդ օրենքով վերջինիս տրված է հետադարձ ուժ,

- եթե վարչական պատասխանատվություն նախատեսող օրենքն ուժը կորցնում է, այսինքն՝ տվյալ վարչական իրավախախտման համար նախատեսված պատասխանատվությունը վերացվում է, ապա Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 247-րդ հոդվածի 6-րդ կետի հիման վրա վարչական իրավախախտման վերաբերյալ գործի վարույթը չի կարող սկսվել, իսկ սկսվածը ենթակա է կարճման, եթե պատասխանատվությունը վերացնող օրենքով վերջինիս տրված է հետադարձ ուժ,

- եթե վարչական պատասխանատվություն նախատեսող օրենքն ուժը կորցնում է, այսինքն՝ տվյալ վարչական իրավախախտման համար նախատեսված պատասխանատվությունը վերացվում է, ապա անձը ենթակա է պատասխանատվության վարչական իրավախախտումը կատարելու ժամանակ գործած օրենքին համապատասխան, եթե պատասխանատվությունը վերացնող օրենքով վերջինիս հետադարձ ուժ տրված չէ:

Սույն վճռաբեկ բողոքի շրջանակներում կարևորվում է նաև վարչական իրավախախտում կատարելու ժամանակը որոշելու խնդիրը:

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 255-րդ հոդվածի հա-

Դատական պրակտիկա

մաճայն՝ վարչական իրավախախտման վերաբերյալ արձանագրության մեջ, ի թիվս այլ տեղեկությունների, նշվում է վարչական իրավախախտում կատարելու ժամանակը:

Նույն օրենսգրքի 37-րդ հոդվածին համապատասխան վարչական տույժ նշանակելու ժամկետները հաշվելու համար որպես ելակետ հիմք է ընդունվում վարչական իրավախախտումը կատարելու օրը, իսկ շարունակվող և տևող իրավախախտման դեպքում՝ այն բացահայտելու օրը:

Վերոհիշյալ նորմերի համադրված վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վարչական իրավախախտումը կատարելու ժամանակը որոշելու համար հիմք պետք է ընդունվի իրավախախտման վերաբերյալ արձանագրությունում նշված՝ իրավախախտման կատարման ժամանակը: Իսկ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 254-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերում, այն է՝ 170.5-րդ, 189.7-րդ հոդվածներով, 198.2-րդ հոդվածի հինգերորդ մասով և 257-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերում, երբ արձանագրություն չի կազմվում, վարչական իրավախախտում կատարելու ժամանակը որոշվում է՝ հիմք ընդունելով օրենսգրքի 251-րդ հոդվածում նշված մյուս ապացույցները:

Սույն գործի փաստական հանգամանքները վկայում են, որ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածով նախատեսված վարչական իրավախախտման վերաբերյալ արձանագրությունն իրավասու անձանց կողմից կազմվել է 17.03.2011 թվականին, որում որպես իրավախախտման կատարման ժամանակ է նշված 17.03.2011 թվականը: Ընդ որում, հայցվորն այս ամսաթվի վերաբերյալ որևէ առարկություն չունի: Ավելին, վաղեմության երկամսյա ժամկետը հաշվարկելու համար հայցվորը Դատարանին ներկայացրած իր փաստարկներում հիմք է ընդունել նշված ամսաթիվը:

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածը՝ վարչական իրավախախտման վերաբերյալ նշված արձանագրությունը կազմելու պահի դրությամբ գործած խմբագրությամբ, որպես տուգանքի չափ էր նախատեսում սահմանված նվազագույն աշխատավարձի 100-ապատիկից մինչև 300-ապատիկը: Նշված չափը փոփոխվել է «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքում լրացում և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ 22.12.2010 թվականի թիվ ՀՕ-12-Ն օրենքով: Վերջինս ուժի մեջ է մտել **01.04.2011 թվականից**: Ըստ նշված օրենքի՝ տուգանքի սահմանված նվազագույն աշխատավարձի 100-ապատիկից մինչև 300-ապատիկ չափը փոխարինվել է 600-ապատիկի չափով:

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածով նախատեսված 17.03.2011 թվականին արձանագրված վարչական իրավախախտման համար հայցվորի նկատմամբ տուգանք է նշանակվել **26.07.2011 թվականին** Տեսչության պետի Վարչական իրավախախտման գործի վերաբերյալ թիվ 155947 որոշմամբ:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը հաստատված է համարում, որ իրավախախտումը տեղի է ունեցել 17.03.2011 թվականին, իսկ դրանից հետո (01.04.2011 թվականին) ուժի մեջ մտած և 170.12-րդ հոդվածը նոր խմբագրությամբ վերաշարադրած «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքում լրացում և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 22.12.2010 թվականին ընդունված ՀՕ-12-Ն ՀՀ օրենքով տվյալ վարչական իրավախախտման համար պատասխանատվությունը խստացվել է:

Հիմք ընդունելով նշված հանգամանքները և վերոհիշյալ իրավական դիրքորոշումները կիրառելով սույն գործի փաստական հանգամանքների նկատմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հայցվորի նկատմամբ կիրառելի է տուգանքի այն չափը, որը նախատեսված է եղել մինչև «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքում լրացում և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի 01.04.2011 թվականին ուժի մեջ

մտնելը, այն է՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի 100-ապատիկից մինչև 300-ապատիկը, քանզի նշված օրենքը հանդիսանում է պատասխանատվությունը խստացնող օրենք: Հետևաբար, պատասխանողի կողմից վարչական պատասխանատվության վերաբերյալ 26.07.2011 թվականի որոշմամբ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածը մինչև 01.04.2011 թվականը գործած խմբագրությամբ կիրառելը եղել է իրավաչափ: Հակառակ դեպքում հայցվորի նկատմամբ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքում լրացում և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 22.12.2010 թվականին ընդունված ՀՕ-12-Ն ՀՀ օրենքով նախատեսված տուգանքի չափի կիրառումը կնշանակեր հետադարձ ուժ տալ պատասխանատվությունը խստացնող օրենքին, ինչը կհանդիսանար ինչպես ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ հոդվածի 4-րդ մասի, այնպես էլ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 78-րդ հոդվածի 3-րդ մասի խախտում:

Վճռաբեկ դատարանն իրավաչափ համարելով հայցվորի նկատմամբ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածի մինչև 01.04.2011 թվականը գործած խմբագրությամբ կիրառումը, ելնելով վերոհիշյալ հիմնավորումներից՝ անընդունելի է համարում այդ նորմի կիրառելիության վերաբերյալ Դատարանի և Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունները:

Ինչ վերաբերում է վճռաբեկ բողոքում նշված այն փաստարկին, որ «...ուժը կորցրած իրավական ակտը կիրառելը «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 92-րդ հոդվածի համաձայն՝ բոլոր դեպքերում առաջացնում է պատասխանատվություն (կարգապահական, վարչական կամ քրեական)», ապա դա հայցվորի՝ նշված նորմի սուբյեկտիվ մեկնաբանության արդյունքն է: Նման մեկնաբանությունը հակասության մեջ է մտնում ինչպես ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի 6-րդ մասի, 42-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերի, այնպես էլ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 78-րդ հոդվածի ողջ տրամաբանության հետ: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 92-րդ հոդվածի 1-ին մասում խոսքը վերաբերում է **«Մույն օրենքի համաձայն՝ իրավաբանական ուժ չունեցող իրավական ակտին»**: Օրենքի վերլուծությունը վկայում է, որ այդ օրենքի համաձայն՝ իրավաբանական ուժ չունեցող ակտեր են համարվում, մասնավորապես, ՀՀ Սահմանադրությամբ և «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով չնախատեսված մարմինների ընդունած նորմատիվ իրավական ակտերը (6-րդ հոդվածի 3-րդ մաս), համապատասխան հղում չունեցող կամ սխալ հղումով գերատեսչական նորմատիվ իրավական ակտերը և տեղական ինքնակառավարման մարմինների նորմատիվ իրավական ակտերը (43-րդ հոդվածի 4-րդ մաս), «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով չիրապարակված կամ ուժի մեջ չմտած նորմատիվ իրավական ակտերը (46-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Մինչդեռ կիրառման պահին ուժը կորցրած օրենքը, որն օրենսդրության բոլոր պահանջներին համապատասխան կիրառելի է տվյալ իրավահարաբերության նկատմամբ, **«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով** չի կարող համարվել **իրավաբանական ուժ չունեցող իրավական ակտ**:

Վերոնշյալ պատճառաբանություններով Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վճռաբեկ բողոքի նշված փաստարկը հիմնավոր չէ:

բ) Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածի դիպլոմիցիան սահմանում է. «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած՝ որոշակի թվագրումով դրոշմանիշերով և (կամ) հսկիչ նշաններով (դրոշմապիտակներով) դրոշմավորված ապրանքների իրացման թույլատրելի ժամկետներից հետո այդպիսի ապրանքներ իրացնելը, եթե դրանց ընդհանուր արժեքը վաճառողի մոտ նշված (իսկ չնշված լինելու դեպքում՝ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով որոշված) գներով չի գերազանցում հիսուն հազար դրամը»:

Դատական պրակտիկա

Մանրածախ առևտրի հետ կապված առանձնահատկությունները կանոնակարգվում են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի՝ «Մանրածախ առուվաճառք» վերտառությամբ պարագրաֆով: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 510-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ ապրանքի ցուցադրումը վաճառքի վայրում (վաճառասեղանների վրա, ցուցափեղկերում և այլն), դրանց նմուշների ցուցադրումը կամ վաճառվող ապրանքների մասին դրանց վաճառքի վայրում տեղեկություններ (նկարագրություններ, կատալոգներ, ապրանքների լուսանկարներ և այլն) տրամադրելը համարվում է հրապարակային օֆերտա, **անկախ այն բանից, դրանցում նշված են ապրանքի գինը և մանրածախ առուվաճառքի պայմանագրի մյուս էական պայմանները, թե ոչ, բացառությամբ այն դեպքի, երբ վաճառողը պարզորոշ սահմանել է, որ համապատասխան ապրանքները նախատեսված չեն վաճառքի համար:**

Վերոհիշյալ նորմերի համադրված վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածով նախատեսված զանցակազմի օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է ոչ միայն այդ հոդվածում նշված ապրանքներն ուղղակի վաճառելով (իրացնելով): Նշված իրավադրույթում օգտագործված «իրացնել» եզրույթը չի կարող մեկնաբանվել այնպես, որ ներգծվի այդ երևույթի բովանդակությունը: Իրացումը ոչ միայն կոնկրետ ապրանքը փաստացի վաճառելն է՝ գնորդին հանձնելը և դրա դիմաց գումար ստանալը, այլև այդպիսի գործարքի իրականացմանն ուղղակիորեն նախորդող գործընթացը ևս, մասնավորապես՝ ապրանքի վաճառքի վերաբերյալ հայտարարելը, օֆերտայի հրավեր անելը, ապրանքը, որպես վաճառքի ենթակա, ցուցադրելը և այլն: Հետևաբար **ապրանքները հաճախորդներին տեսանելի վայրերում, այն է՝ վաճառասրահում, վաճառասեղանների վրա, ցուցափեղկերում, ցուցադրահում և այլն, վաճառքի նպատակով ցուցադրելը ևս ներառվում է հիշատակված զանցակազմի օբյեկտիվ կողմում:**

Այսինքն՝ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածի հիման վրա անձը կարող է վարչական պատասխանատվության ենթարկվել **նաև այդ հոդվածում նշված ապրանքը վաճառելու նպատակով՝ հաճախորդների համար տեսանելի վայրում ցուցադրված լինելու հանգամանքի առկայության դեպքում:** Վաճառելու նպատակը բացակայում է, եթե **վաճառողը պարզորոշ սահմանել է, որ համապատասխան ապրանքները նախատեսված չեն վաճառքի համար:** Այսինքն՝ օրենսգրքի նշված հոդվածի հիման վրա վարչական պատասխանատվություն չի կարող ծագել, եթե վաճառողը տվյալ ապրանքը ցուցադրելով հաճախորդների համար տեսանելի վայրում՝ միաժամանակ պարզորոշ կերպով սահմանել է, որ այդ ապրանքը վաճառքի համար նախատեսված չէ:

Հիմք ընդունելով վերոհիշյալ մեկնաբանությունը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն վարչական գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստն է ակտիվորեն խմբիքների՝ հաճախորդներին տեսանելի վայրում վաճառքի նպատակով ցուցադրված լինելու հանգամանքը:

Վարչական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի 4-րդ մասում ամրագրված ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ ապացուցման կարիք չունեն այն փաստերը, որոնք հակառակ կողմը չի վիճարկում:

Ապացուցման վերոհիշյալ կանոնին համապատասխան՝ հաճախորդներին տեսանելի վայրում խմբիքների ցուցադրված լինելու հանգամանքը Դատարանն ապացուցված է համարել՝ հիմք ընդունելով հայցվորի ներկայացուցչի կողմից այդ փաստը չվիճարկելու հանգամանքը: Այս առնչությամբ Դատարանի 24.10.2012 թվականի վճռում, մասնավորապես, արձանագրված է. «Հայտնաբերված ապրանքները վաճառասրահի հատուկ կահավորված՝ հաճախորդներին տեսանելի վայրում ցուցադրված լինելու փաստն ընդունվեց նաև հայցվորի ներկայացուցչի կողմից» (գ. թ. 78):

Ինչ վերաբերում է վաճառելու նպատակի առկայության հանգամանքը պարզելուն, ապա Վճռաբեկ դատարանը Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածի և ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 510-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համադրված վերլուծության արդյունքում արձանագրում է, որ վաճառելու նպատակը բացակայում է, եթե **վաճառողը պարզորոշ սահմանել է, որ համապատասխան ապրանքները նախատեսված չեն վաճառքի համար:**

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա» կետի համաձայն՝ անձի և վարչական մարմնի փոխհարաբերություններում ապացուցման պարտականությունը կրում է անձը՝ նրա համար բարենպաստ փաստական հանգամանքների առկայության դեպքում: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ համակցված 26-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հետ, կողմը կրում է իր պահանջները կամ առարկությունները հիմնավորելու պարտականություն: Տվյալ դեպքում նշված նորմերին համապատասխան հայցվորից պահանջվում էր հիմնավորել, որ ալկոհոլային խմիչքները հաճախորդների համար տեսանելի վայրում ցուցադրելով՝ իր կողմից պարզորոշ սահմանվել է, որ դրանք վաճառքի համար նախատեսված չեն:

Հայցվորի կողմից նշված հանգամանքը հիմնավորելու համար ներկայացված միակ ապացույցն ալկոհոլային խմիչքների վրա գնանշման բացակայությունն է: Մինչդեռ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 510-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ մանրածախ առևտրի դեպքում գնանշումը չի համարվում հրապարակային օֆերտայի պարտադիր պայման: Բացի այդ, Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.12-րդ հոդվածը ևս հնարավոր է համարում դրանում նշված ապրանքների իրացումն առանց գնանշման: Այդ մասին է վկայում նշված հոդվածում «եթե դրանց ընդհանուր արժեքը վաճառողի մոտ նշված (իսկ չնշված լինելու դեպքում՝ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով որոշված) գներով» ձևակերպումը: Ելնելով նշված իրավակարգավորումից՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գնանշման բացակայությունը չի վկայում այն մասին, որ հայցվորը պարզորոշ կերպով սահմանել է, որ ցուցադրված ապրանքը վաճառքի համար նախատեսված չէ:

Հետևաբար Դատարանի եզրահանգումը ցուցաբերում առկա ալկոհոլային խմիչքների վաճառքի նպատակով ցուցադրված լինելու հանգամանքի վերաբերյալ հիմնվում է գործում առկա ապացույցների բազմակողմանի, օբյեկտիվ և լրիվ գնահատման վրա:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վճռաբեկ բողոքի նշված փաստարկը ևս անհիմն է:

Վերոնշյալ հիմնավորմամբ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 118.15-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված՝ Վճռաբեկ դատարանի՝ դատական ակտը անփոփոխ թողնելու լիազորությունը սույն որոշման պատճառաբանություններով:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 118.15-118.18-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը մերժել: ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի 13.03.2013 թվականի որոշումը թողնել անփոփոխ սույն որոշման պատճառաբանություններով:
2. Դատական ծախսերի հարցը համարել լուծված:
3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

THE AXIOLOGICAL PERSEPTIONS OF THE CONSTITUTION OF NKR AS A CORNERSTONE FOR THE ESTABLISHMENT OF CONSTITUTIONALISM IN THE COUNTRY

AVETIQ HARUTYUNYAN

*LEADING SPECIALIST AT THE LEGAL DEVISION OF THE STATE-LEGAL
DEPARTMENT OF THE OFFICE OF NKR PRESIDENT,
ARTSAKH STATE UNIVERSITY, DEPARTMENT OF LAW, PhD IN LAW*

The Constitution of Nagorno-Karabakh Republic was adopted by a nationwide referendum on December 10, 2006. The cornerstone for the implementation of the norms of the Constitution, i.e. for the establishment of constitutionalism in the country, first and foremost are the axiological perceptions of the Constitution. It must be mentioned, that the basis of that process was laid down in NKR during the campaign preceding the adoption of the Constitution of NKR, the objective of which was to inform the population about the provisons of the draft of the Constitution. Here an important precondition is the correct perception of the norms of the Constitution, as well as their steadily implementation in everyday life. All this may be considered as a favourable basis for the establishment in the country of such a regime, as constitutionalism.

SEPARATION OF POWERS AS KEY PRECONDITION FOR RULE OF LAW

NAREK KOCHARYAN

POST-GRADUATE STUDENT OF THE GLADZOR UNIVERSITY

The analysis of the history of humanity enables us to affirm unambiguously that the only true and legitimate form of state governance is the separation of powers into three separate branches. Regardless of the form of government and the level of understanding of the doctrine of the separation of powers, the separation of powers and their harmonious cooperation is an inevitability to be implemented within the framework of establishment of a structural harmony of the threefold division of "function-authority-power", ensuring of the optimal system of powers, functions, checks and balances for each constitutional authority, guaranteed protection of a dynamic constitutional order through the latter, unconditional observance and constitutional provision of the fundamental principles of democracy and the rule of law.

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Ինֆորմացիոն

110

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

**THE PRECEDENTIAL CHARACTER
OF THE DECISIONS OF THE WORLD COURT**

HRACHIK YARMALOYAN
*EXPERT IN GIZ "LEGAL AND JUDICIAL REFORM ADVICE IN SOUTH
CAUCASUS" PROGRAM*

Article 38 of the Statute of the International Court of Justice stipulates. "The Court, whose function is to decide in accordance with international law such disputes as are submitted to it, shall apply:

d. subject to the provisions of Article 59, judicial decisions and the teachings of the most highly qualified publicists of the various nations, as subsidiary means for the determination of rules of law". Article 59 has foreseen that "The decision of the Court has no binding force except between the parties and in respect of that particular case". The author makes analysis of subparagraph d of Article 38 in relation to Article 59 of the Statute to understand whether "stare decisis" principle applies to the decisions of the Court that means to find out whether the decisions of the Court should be considered as binding precedent. If those decisions are not considered as binding precedent, what is their status, can those be seen as precedents with persuading power? The Author puts forward discussion of the question whether the precedential value of the Decisions of the Court has connection with the issue whether the Decisions of the Court can create rules of international law or not.

**THE RATIO OF INSTITUTION OF EXEMPTION FROM CRIMINAL
LIABILITY IN CASE OF RECONCILIATION WITH THE AGGRIEVED
WITH THE CRIMINAL-PROCEDURAL INSTITUTION OF
SUSPENSION OF THE CRIMINAL CASE PROCEEDINGS AND THE
TERMINATION OF CRIMINAL PROSECUTION IN CASE OF
RECONCILIATION OF PARTIES**

HAYK HARUTYUNYAN
*SPECIALIST OF THE ORGANIZATIONAL-LEGAL DEPARTMENT
OF RA JUDICIAL DEPARTMENT
POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY*

The article is devoted to distinctive features of criminal and criminal-procedural institutions of exemption from criminal liability in case of reconciliation with the aggrieved. There are examined a number of judicial acts in the paper as well as is conducted a comparative study with the draft of new criminal procedure code of RA. Author has tried to present the distinctive features of the institution of exemption from criminal liability in case of reconciliation with the aggrieved and the institution of the private charge by the table.

There are examined a number of judicial acts in the paper as well as is conducted a comparative study with the draft of new criminal procedure code of RA.

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ինֆորմացիոն

RESUME - ՔԵՅԻՄԵ

ARTICLE 356 OF THE CRIMINAL CODE (FAILURE TO CARRY OUT AN ORDER)

ARTAK MNATSAKANYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE
RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY,
SENIOR INSPECTOR OF POLICE HEADQUARTERS,
SENIOR LIEUTENANT OF POLICE OF THE RA*

The author believes that it is necessary to fix in the RA legislation the appeal procedure of illegitimate orders released by the heads, taking into account the fact that fulfillment of the illegal order released by the chief may damage criminally protected larger values than the non-fulfillment of the order. In addition, studies have shown that in practice military officers (including military leaders) knowingly are realizing unlawful commands given by the head just because they do not want to arouse the anger of the head, being more headstrong to boss expecting increase in position which later leads to giving orders to his or her subordinates. In addition, it should be noted that very often the heads themselves give illegal orders resulting from false interests of service, for example, it is ordered to subjective to punish (to make violence, to beat, to torture, to deprive of certain benefits provided for by law) another soldier for any breach of discipline or make the soldier to perform military exercises until dying condition.

As a result of legislative changes the heads, when giving orders, will be more vigilant and alert, will expose deeper analysis of the issue of the legality of their orders and realize that apparent unlawful commands given by them may be not performed by the subordinate and appealed in accordance with the law.

THE CONCEPT OF CRIMES AGAINST FINANCIAL ACTIVITIES AND CRIMINOLOGICAL DESCRIPTION

ARMAN AVETISYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHYLOSOPHY,
SOCIOLOGY AND LAW OF THE NAS OF THE RA*

The author analyzed the concept of crimes directed to financial activities, as well as its criminological characteristics. For that purpose the author analyzed the concept of crime by the Criminal Code of the RA, submitted its specific characteristics, elements of the concept, as well as its classification in the Criminal Code. By analyzing theory of crime the author has specified discussed field of a concept through identifying characteristics of the concept. Then, the author referred to the concept of "criminality" of banking and financial system, presented its characteristics. In the article also mentioned that for ambiguous nature of the concept of crimes of banking sector it is also necessary to analyze the law on banks and banking activities, because the Article 4 of the Constitution establishes the concept of banks, which is a base for the concept of banking activities. And finally, the author concludes that the concept of crimes in that field is a wide range, where, although the crimes are various, but they have their own criminological characteristics.

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

SOME LEGAL ISSUES OF THE RA CORPORATE LAW

VAHRAM AVETISYAN
HEAD OF CHAIR OF CIVIL LAW OF THE YSU
PhD IN LAW

In the scope of this work the author referred to some modern legal issues of the RA legislation regulating corporate law and tried to present some ways of solving them.

A brief description of the problems to the subject of civil law, the notion of legal entities, foundation and reorganization of legal entities, corporate transactions, securities consolidation and the ways for their solution are presented.

The mechanisms for protection of interests of creditors and shareholders proposed by the author, will make complete the protection of the subjects of corporate law, as well as protect the interests of the persons related to the circulation of the securities issued by the reorganizing legal entity.

THE NECESSITY OF DIFFERENTIATION OF THE REQUIREMENTS ON THE CERTAINTY, ABSOLUTENESS, COMPLETENESS AND EXPEDIENCE OF JUDICIAL ACTS OF THE COURT OF APPEAL

VAHE HOVHANNISYAN
PhD IN LAW, DOCENT OF THE YSU

The legislation of Armenia comprises formal and substantial requirements reflected in the certain legal norms or entailing from the systematic analysis of procedural legislation foreclosing the legal action of judicial acts. The legal requirements on lawfulness and substantiation described in the article 130, paragraph 3 of Civil Procedure Code of the Republic of Armenia presume operation of other legal terms which are preconditions for the lawfulness of judicial acts. Those terms are certainty, absoluteness, completeness and appropriateness of judicial act. The article discusses comprehensively provisions of Civil Procedure Code and subject-related case law highlighting a number of drawbacks of legal regulation. Correspondingly suggestions are made on the perfection of legal regulations. The author argues that judicial acts of the Court of Appeal should be in compliance with the aforementioned requirements and the court needs to be granted with the power to issue supplementary decisions. The entire legal conditions necessary to ensure certainty, absoluteness, completeness and expedience of judicial acts of the Court of Appeal are discussed in this article.

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

113

Թեւավոր խոսքեր

Գիտության օգնությամբ մարդն ի վիճակի է ուղղելու իր էության անկատարությունը:

Ի. Ի. ՄԵՉՆԻԿՈՎ

Աշխատանք և գիտություն՝ այս երկու ուժերից ավելի բարձր ոչ մի բան չկա հողագնդի վրա:

Մ. ԳՈՐԿԻ

Պետք է ձգտել այն բանին, որ յուրաքանչյուր ոք տեսնի ու իմանա ավելի շատ, քան տեսել ու իմացել են նրա հայրն ու պապը:

Ա. Պ. ՉԵԽՈՎ

Լավ ապրելու համար հարկավոր է լավ աշխատել, ոտքերի վրա ամուր կանգնելու համար հարկավոր է շատ իմանալ:

Մ. ԳՈՐԿԻ

Գեպի գիտելիքները տանող միակ ուղին գործունեությունն է:

Բ. ՇՈՈԻ

ՀՈՒՆԻՍ 2013 6 (167)

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արվյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am

ՂԱՏԱԿԱՆ
Ինֆորմացիոն